

DECEMBER:-2020,
VOLUME-5, ISSUE-10

ISSN 2456-1002
(ONLINE)

Research Genius *J* *Journal*

Most Referred & Peer Reviewed
Multi Disciplinary E Journal of Research

CHIEF EDITOR

DR. SUDHIR G. JOSHI

PRINCIPAL

SHREE H.S.SHAH COLLEGE OF COMMERCE

Modasa Dist- Arrvalli

Research Genius E Journal ISSN 2456-1002

**Multi Disciplinary and Peer-Reviewed
Research Journal in India**

Chief Editor

Dr. Sudhir G. Joshi

Principal

Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli

Chief Executive Editor

Dr. Rajeshkumar A. Shrimali

Assistant Professor

Department of Commerce

Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli

Associate Editors

Dr. Mohanlal K.Patel

ASSOCIATE PROFESSOR

H.O.D

Department Of Commerce

H.S.Shah College Of Commerce,

Modasa

Dist- Arrvalli

Dr. Ilaben D.Sagar

ASSOCIATE PROFESSOR

H.O.D

Department Of Economics

H.S.Shah College Of Commerce,

Modasa

Dist- Arrvalli

Executive Editors

Prof. Gopalbhai Vankar Assistant Professor H.O.D Department of English Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli	(LATE) Dr. Anant Patel ASSISTANT PROFESSOR Department Of Physical Education Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli
Prof. Kamlesh Goswami ASSISTANT PROFESSOR Department Of commerce Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli	Dr. Dhaval P. Dave Assistant Professor Department of Economics Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli

PUBLISHED BY

<http://www.hscresearchjournal.org/>

HEAD QUARTER

Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli

“Research Genius E Journal” is a Bi-Annual based Research Journal

Copy Right, DECEMBER- 2020, All Rights Reserved

- **No part of this publication may be reproduced or copied in any form by any means without prior written permission**
 - **“Research Genius E Journal” holds the copyright to all articles contributed in this publication. In case of reprinted articles “Research Genius E Journal” holds the copyright for the selection, sequence, introduction material, summaries and other value additions**
 - **The view expressed in this publication are purely personal judgments of the authors and do not reflect the view of “Research Genius E Journal” . The views expressed by external authors represent their personal views and not necessarily the views of the organizations they represent.**
 - **All efforts are made to ensure that the published information is correct. “Research Genius E Journal” is not responsible for any errors caused due to oversight or otherwise.**
-

Editor's Column

The blast of knowledge at the universal hut due to scientific dynamics has without doubt redefined the very concept of new Era. The main set-up of education especially higher education-has become a subject of study and scrutiny for the scholars and practitioners who have a hunger desire to face change and challenges. It is because we, the creature beings, are brilliant with the faculty of option and a liberated will.

Unlike other type, we are not planned. We can make choices and use our free will to act and get our objectives. Inequities in learning opportunities, quality of educational military and level of learning success persist by gender, rural/town locality, ethnic backdrop, and socioeconomic status.

The quality of education and the aptitude to define and monitor this quality is absent in most upward countries. The means and span of education continue to be fine and curbed to past models of delivery, and the use of other channels continues to be informal and subsidiary. The increase in quantitative and qualitative demand for education is not in step by an raise in funds.

At this point in time, it is safe to situation that the split of views on the risk of change is marvelous. We, the publishers of Research Genius E Journal, are very much eager to view some aspect of these changes through academic article contributed by impressive scholar and social group. The nearby issue contains papers with decisive coming and scrutiny as well as orderly argument and reflection on various theme of language, prose, information technology, commerce and so on. We trust this will positively be helpful for the community who desire transform.

Chief-Editor

Dr. Sudhir G. Joshi

**Research
Genius
E Journal****DECEMBER :- 2020,
VOLUME-5, ISSUE-10****INDEX**

Sr.	Title	Page
1.	CEMENT INDUSTRY AND RESPONSIBILITY TO HUMAN RIGHTS - Prof. Dr. M. K. Patel	1-3
2.	STATUS OF INDIAN UNIVERSITIES AT GLOBAL LEVEL -- Dr. Rina C Dave	4-6
3.	MULTINATIONAL CORPORATIONS (બહુરાષ્ટ્રિય પેઢીઓ) - રજનીકાન્ત આર રાઠોડ	7-14
4.	Thermodynamic and transport properties of aliphatic alcohols with aqueous ethylene glycol - Dr/ Chintu Jayantihai Patel	15-22
5.	Health Psychology - significant for society -Dr. Mohammedhafiz Abdulhamid kathiyara	23-24
6.	ભારતમાં ભાવવધારો એક પડકાર - સુમિતભાઈ આર. દંતાણી	25-26
7.	“સરસ્વતીચંદ્ર” મહાનવલકથામાં અલંકારોનો વિનિયોગ - સુરેશભાઈ રમણભાઈ મકવાણા	27-29
8.	Language Acquisition versus Language Learning - Dr Gopal vankar	30-31

9. ચોસઠ કળામાંની એક ચોર્યકળામાં નિપુણ એવા મનુવંશોની વાત : 'તિમિરપંથી'

- આરતીબેન મગનલાલ શાહ પી.એચ.ડી રિસર્ચ સ્કોલર 32-35

10. Information Technology and Management

- Dr. Kamlesh M. Goswami 36-39

11. A STUDY ON GLOBAL PERSPECTIVE OF IMPACT OF PUBLIC EXPENDITURE ON ECONOMIC GROWTH

- Ms. Jignashaben R Vaghela 40-52

12. Literacy Rate and Higher Education System in India

- A Macro Analysis - Dr. Dhaval P Dave 53-61

13. સૂરદાસ કે ભ્રમરગીત મેં પુષ્ટિ માર્ગ કા નિરૂપણ

- ડૉ.કલ્પના આર. પટેલ 62-63

14. AN IMPLIMENT AND CHALLENGES OF GST IN SERVICES SECTOR

- DR.PARIMAL M.UPADHYAY 64-68

15. સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રનો પરિચય

- ડૉ. કરશન દેવશીભાઈ પિઠીયા 69-75

16. Real Estate Boom in Gujarat: An In-Depth Analysis

- Vaishaliben K. Makwana 76-80

CEMENT INDUSTRY AND RESPONSIBILITY TO HUMAN RIGHTS

By Prof. Dr. M. K. Patel
(Associate Professor)

Shri H. S. Shah College of Commerce,
MODASA

I. INTRODUCTION :

The violations and abuses have included for displacement of communities, destruction of property, livestock, death and physical injuries and environmental degradation resulting from harmful practice such as dumping of untreated chemical waste.

At present, there is a lack of information about these practices and trend and their full Human Rights impacts. Without a clear understanding amongst key stakeholders and the public that such projects present direct violations to human rights and the environment and that there exists a Legal Framework that can be used to defend these rights and environment, challenging such practices will remain difficult if not impossible.

The emerging extractive industries and associated development have resulted in numerous Human Rights concerns in host communities, including loss of land and evictions, without compensation and / or relocation, lack of timely and efficient information to enable communities to protect, negotiate and participate in decisions about land ownership use and management, extractive industry activity impact on the environment and subsequent health risks. While the human rights issues were similar. Impacts on project affected communities varied. This section details the findings in the industries visited by ASF during the field research.

II. International and regional treaties :

A signatory to most International and regional human rights treaties, has an obligation to ensure that the rights and freedoms assuring in the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) and the various International and regional treaties are respected protective and fulfilled by the all state organs and agencies. Their obligations include the duty for the State to prevent third parties, including business entities from infringing on the rights and freedoms of right-holders.

1. Occurrence : We do not have any information from the government for the representative on mining occurrence that we witness on our land. Stranger come, disrespect us ignore us and take over our land....
2. Involvement : We only get to know that a licence has been issued when a mining company approaches us and asks us to sign it off. That is the only involvement we have in relation to mineral sector. So we have no information to share with the local communities.

3. Intention : In Cement Industry to drill a bore hall but where is it ? Cement industries helps hospital but only brought and ambulance that is packed your round. They make promises that they have no intention of fulfilling

III Prevention :

The other two pillars in UNGP related to the responsibility of business to respect Human rights and the need of greater access to its effective remedy by victims. Each of these pillars is essential for a preventative and remedial system but more efforts are required to ensure that these principles are adequately domesticated fully implemented as the nation level.

1. Compensation : The most important document detailing terms and conditions for resettlement and compensation is not able to the average person. Even the district leadership does not have access leaving a huge communication void.
2. Valuation : The community in the refinery areas playing that rates used for valuation of their property was not communicated to them and some claim that even after the completion of the property valuation there was no feedback on the valuation of their property.
3. Agreements : There were allegations that some women thought they had signed land use agreements, yet there were actually signing for compensation of destroying crops, while other signed without knowing what they were signing for.
4. Liaison : the liaison office in Hoima is located approximately 80 kilometres away from the affected community, rendering it inaccessible for practical use.

IV Concern community :

During the field research, it was observed that the state's duty to protect the right of individuals and groups affected by the activities of industries in Hoima and Moroto, has in most cases not been fulfilled, resulting in numerous human rights concern for the project affected communities.

- 1 **Acquisition of the property** : The Constitution further states that compulsory acquisition of property should be done under the Law which provides for prompt payment of fair and adequate compensation before taking possession or acquisition of the property and for a right of access to a court of law by any person who has an interest or right over the property.
- 2 **Activities** : Affected community members in Moroto indicated that the mining company did not show proof that they held licences to conduct activities in the areas and that this led to hostilities between the communities and the company.

V Product responsibility :

The applicable product standards, regulatory requirements, Customers Satisfaction surveys and other Internal System form the core of production responsibility. The company compliance with applicabl BIS , European (EN) and Sri Lanka codes for it products. The details required are based on applicable BIS European (EN) and Sri Lankan standards and made available to the customer through Test Certificates and printing on the packaging. The information concern the physical and chemical properties of the products apart from traceability

in information.

1. **Economic performance** : Economic returns is just one of the rewards that accrue to stakeholders who repose their faith in an organisation. It is a duty of every responsible organisation therefore to focus on robust economic performance.
2. **To privilege Communities** : With enhanced bottom-line growth the company is enable to plough funds into diverse spheres, in order to create better infrastructure and sustainable livelihood and a better quality of life for less privileged communities.
3. **Existing Resources** : The cement industries relies on natural resources. As these dwindle, the imperative is clear-alternative sources of energy have to be sought out and the use of existing resources has to be reduced or eliminated altogether. Only then can sustainable business be carried out and the corporate can truly say it is contributing to the preservation of the environment.

VI Conclusion :

These primary violations in turn lead to secondary harms with long-lasting on sequence such as inability to realise other human rights, especially economic social and cultural rights loss of housing destruction of livelihoods, loss of economic opportunity lake of access to education for the children's and young people and repercussion on health resulting from environmental pollution, internal system on finance accounting and HR have been developed and implemented by the company to capture, monitor audit analyse and ensure compliance. The economic indicators reported herein are based on the data audited by third party auditors and form part of the annual report of the respective companies.

STATUS OF INDIAN UNIVERSITIES AT GLOBAL LEVEL

-- Dr. Rina C Dave

Asst. Professor, SEMCOM, V. V. Nagar

Introduction

The higher education system in India includes both private and public universities. Public universities are supported by the Government of India and the state governments, while private universities are mostly supported by various bodies and societies. Universities in India are recognized by the University Grants Commission (UGC), which draws its power from the University Grants Commission Act, 1956.¹ In addition, 15 Professional Councils are established, controlling different aspects of accreditation and coordination.²

India has 769 universities.³ There are universities of some kind in each of the 29 states of India as well as three of the union territories: Chandigarh, Delhi and Pondicherry. The state with the most universities is Rajasthan with 73 universities. Tamil Nadu is the state with the most deemed universities, numbering 28.⁴ Gujarat has the most state Universities numbering 28, West Bengal has 25 state universities and Uttar Pradesh has 25 State Universities.⁵ Rajasthan has the most private universities (42),⁶ Uttar Pradesh has six central universities and Delhi has five Central Universities the largest number of all the states and territories.⁷

Apart from the above universities, other institutions are granted the permission to autonomously award degrees. However, they do not affiliate colleges and are not officially called "universities" but "autonomous organizations" or "autonomous institutes". They fall under the administrative control of the Department of Higher Education.⁸ These organizations include the Indian Institutes of Information Technology, Indian Institutes of Technology, the National Institutes of Technology, the Indian Institutes of Science Education and Research, the Indian Institutes of Management (though these award diplomas, not degrees).⁹

Growth of Higher Education

In its size and diversity, India has the third largest higher education system in the world, next only to China and the United States. Before Independence, access to higher education was very limited and elitist, with enrolment of less than a million students in 500 colleges and 20 universities. Since independence, the growth has been very impressive; the number of universities (as on 31st March 2006) has increased by 18-times, the number of colleges by 35 times and enrolment more than 10 times (Annual Report, MHRD 2006-07). The system is now more mass-based and

¹ "University Grants Commission Act 1956", "Union Human Resource Development Ministry". Retrieved 03/09/2011.

² Ugc.ac.in

³ "MathangSeshagiri" One articles in Times of India 01/05/2011.

⁴ "Two more private Universities approved for Pune" The Times of India. 03/07/2014.

⁵ Ugc.ac.in 23/06/2008 Retrieved 06/06/2011

⁶ Ugc.ac.in 07/06/2012 Retrieved 12/06/2012

⁷ Education.nic.in union Human Resource Development Ministry, 17/12/2010

⁸ "MathangSeshagiri" One articles in Times of India 01/05/2011.

⁹ Ugc.ac.in 22/02/2012.

democratized with one third to 40% of enrolments coming from lower socio-economic strata, and women comprising of some 35% of the total enrolments (Tilak 2004). It is little more than half a century ever since the government initiated a planned development of higher education in the country particularly with the establishment of University Grants Commission in 1953. Thus early 1950's is an important reference points from which we could look back at our progress of higher education. Table 1 depicts the growth of institutions from 1950-51 to 2004-05 while Table 2 classifies the Central and State Universities in the type of disciplines offered by them.

Table No:1

List of Colleges for General Education, Colleges for Professional Education, and Universities during 1950-51 to 2004-05

Years	Colleges for General Education	Colleges for Professional Education	Universities/ Deemed University
1950-51	370	208	27
1955-56	466	218	31
1960-61	967	852	45
1965-66	1536	770	64
1970-71	2285	992	82
1975-76	3667	3276	101
1980-81	3421	3542	110
1985-86	4067	1533	126
1990-91	4862	886	184
1991-92	5058	950	196
1992-93	5334	989	207
1993-94	5639	1125	213
1994-95	6089	1230	219
1995-96	6569	1354	226
1996-97	6759	1770	228
1997-98	7199	2075	229
1998-99	7494	2113	237
1999-00	7782	2124	244
2000-01	7929	2223	254
2001-02	8737	2409	272
2002-03	9166	2610	304
2003-04	9427	2751	304
2004-05	10377	3201	304

Source: Educational Statistics 2004-2005. MHRD 2007

By 2030, India will be amongst the youngest nations in the world. With nearly 140 million people in the college-going age group, one in every four graduates in the world will be a product of the

Indian higher education system. Over the last two decades, India has remarkably transformed its higher education landscape. It has created widespread access to low-cost high-quality university education for students of all levels.

With well-planned expansion and a student-centric learning-driven model of education, India has not only bettered its enrolment numbers but has dramatically enhanced its learning outcomes.

A differentiated three-tiered university system – where each tier has a distinct strategic objective – has enabled universities to build on their strengths and cater across different categories of educational needs.

Further, with the effective use of technology, India has been able to resolve the longstanding tension between excellence and equity.

India has also undertaken large-scale reforms to better faculty-student ratios by making teaching an attractive career path, expanding capacity for doctoral students at research universities and delinking educational qualifications from teaching eligibility.¹⁰

The road to progress: 2013 to 2030

In recent years, India has undertaken massive structural and systemic changes that have started to yield encouraging results. The country has been touted to have the best-in-class post-secondary education system at present. Some of the significant factors that have contributed to this growth and can help envision the 2030 dream includes:

- Expansion of a differentiated university system with a three-tiered formalized structure
- Transition to a learner-cantered paradigm of education
- Intensive use of technology
- Reforms in governance

Conclusion

While it is important to address the existing shortcomings in the higher education system, it is more important to move towards a bold and aspiration vision. We strongly believe that a stratified three tiered structure that enables seamless vertical and horizontal mobility of students would be able to create the desired intellectual, economic and social value. The implementation framework suggests the student at the centre stage to foster innovation and choice, an ICT architecture that will increase access, equity and quality, and a transparent governance framework that will enable autonomy and self –regulation. A framework for governance has been detailed in the addendum document which proposes a mechanism based on outcomes and strong institutional accountability, clearly delineating the role and responsibilities of the government as well as public and private higher education institutions.

¹⁰www.ey.com

MULTINATIONAL CORPORATIONS (બહુરાષ્ટ્રીય પેઢીઓ)

- રજનીકાન્ત આર રાઠોડ

સરકારી વિનયન અને વાણિજ્ય કોલેજ, મેઘરજ.

ધનવાન રાષ્ટ્રો આર્થિક રીતે નબળાં રાષ્ટ્રોનું એક યા બીજી રીતે શોષણ કરતાં આવ્યાં છે. જેનો ઇતિહાસ સાક્ષી છે. ધનવાન દેશની કંપનીઓ સરકારની રાહબરી નીચે જુદા જુદા પછાત દેશોમાં કરોડો રુપિયાનું જુદાજુદા ઉદ્યોગોમાં રોકાણ કરે છે. આથી કંપનીઓને તેમના દેશની સરકાર પ્રોત્સાહન આપે છે. વિકસતા દેશોમાં બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ દેશમાં ચાલુ રાખવી કે કાઢી નાખવી તે એક ચર્ચાસ્પદ મુદ્દો છે. વિકસતા દેશમાં નવો ઉદ્યોગ સ્થાપવો હોય તો તે જન્મલા બાળકને ઉછેરવા જેટલું કપરું અને કઢંગું કામ છે. ભારતના માજી ઉપરાષ્ટ્રપતિ શ્રી ફિદાયતુલ્લાએ પણ જણાવ્યું છે કે દેશના વિકાસ માટે બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓને વધુ ક્ષેત્રોમાં આવકારવી જરૂરી છે. આ દેશના લોકોને સારી, સસ્તી, ટકાઉ, ગેરંટીવાળી, શી-સેલ મૂલ્યવાળી વસ્તુઓ ખરીદવી છે. આવી વસ્તુઓ બહુરાષ્ટ્રીય નિગમો દ્વારા જ પૂરી પાડી શકાય તેમ છે.

જ્યારે એક દેશમાં સ્થાપાયેલી કંપની અન્ય દેશોમાં પોતાની કામગીરીનો વિસ્તાર વધારવા માટે કંપનીઓની સ્થાપના કરે ત્યારે તેને બહુરાષ્ટ્રીય કંપની કહે છે.

બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશન એટલે એક કરતાં વધુ રાષ્ટ્રોમાં જેની કામગીરીનો વિસ્તાર થયો હોય તેવી કંપનીઓ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો જ્યારે એક દેશમાં સ્થાપાયેલી કંપની અન્ય દેશમાં પોતાની શાખા ખોલે ત્યારે બહુરાષ્ટ્રીય કંપની બને છે. આવી કંપની વિદેશમાં જે શાખા ખોલે છે, તેનું સંચાલન મુખ્ય ઓફિસેથી કરવામાં આવે છે, છતાં તેના પર બહુમતી કાબૂ પિતૃદેશની મુખ્ય કંપનીનો જ રહે છે. આ કંપની સાધનો, કાચોમાલ, ટેકનિકલ જાણકારી, નાણાકીય સાધનો વગેરે પૂરાં પાડતી હોય છે.

જે દેશમાં કંપનીની મૂળ સ્થાપના થઈ હોય તે દેશને ‘સ્વદેશ’ અથવા ‘પિતૃદેશ’ કહેવામાં આવે છે. ઇ.સ. 1600 માં ભારતમાં સ્થાપાયેલી ‘ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની’ પણ બહુરાષ્ટ્રીય કંપની હતી ભારતની ગુલામીના સમય દરમિયાન મૂળ બ્રિટનમાં સ્થાપાયેલી અનેક કંપનીઓએ ભારતમાં કરોડો રુપિયાનું રોકાણ કર્યું હતું. શણ, ચા, કોફી, રબર, ખાંડ, રેલ્વે, તથા યાંત્રિક ઇજનેરી ઉદ્યોગોમાં ઇંગ્લેન્ડની બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓએ કરોડો રુપિયાનું રોકાણ કર્યું હતું. જુદા જુદા ઉદ્યોગોમાં મળીને ભારતમાં બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓએ 23 અબજ ડોલરનું રોકાણ કર્યું છે. આ મૂડીરોકાણ ઉપર મૂડી કરતાં પણ વધુ નફો કમાઈ ઇંગ્લેન્ડ મોકલતી.

ટૂકમાં બહુરાષ્ટ્રીય કંપની એક એવા પ્રકારનું ધંધાકીય સાહસ છે કે જેનું મધ્યવર્તી લક્ષણ સમાન પ્રકારની વ્યુહરચના હોય છે, જે કંપની એક કરતાં વધુ દેશોમાં પોતાની અસ્કાયમતો કારખાનાં અને વેચાણ ઓફિસો પર પિતૃદેશ (parent Country) ની મૂળ કંપની દ્વારા એક જ પ્રકારની ધંધાદારી વ્યુહરચના વડે અસરકારક અંકુશ ધરાવતી હોય તેને બહુરાષ્ટ્રીય કંપની કહેવામાં આવે છે.

“એક દેશમાં કંપનીની સ્થાપના કરવામાં આવે જ્યાં તેનું મુખ્ય મથક હોય અને જુદા જુદા દેશોમાં નફાના હેતુથી તેની શાખાઓ દ્વારા કંપનીની આર્થિક પ્રવૃત્તિ કેલાયેલી હોય તેને બહુરાષ્ટ્રીય કંપની કહે છે.”

બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓનું સ્વરૂપ: બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ પાંચ સ્વરૂપની જોવા મળે છે.

1. સંસ્થાનવાદી કંપનીઓ
2. સાધન આધારિત કંપનીઓ
3. જાહેર સેવાઓની કંપનીઓ
4. તૈયાર માલ ઉત્પન્ન કરતી કંપનીઓ
5. સેવા કંપનીઓ.

આમાં **1950** બાદની મોટાભાગની બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ કાં તો તૈયાર માલ ઉત્પાદન કરતી અથવા સેવાઓ આપતી કંપનીઓ છે. બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ આંતરરાષ્ટ્રીય શ્રમ-વિભાજન તથા મૂડીરોકાણ આંતરરાષ્ટ્રીય એજન્ટો છે. બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીની વિકસતા દેશોના અર્થતંત્ર ઉપર પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એમ બે પ્રકારની અસરો જોવા મળે બહુ. પ્રત્યક્ષ અસરોથી વિદેશમાં આવતી મૂડી, ડિવિડન્ડની તથા રોયલ્ટીની ચૂકવણી, ટેકનીકલ ફી ની ચૂકવણી, વ્યાજની ચૂકવણી વગેરે બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. જ્યારે પરોક્ષ અસરોમાં આયાત, નિકાસ, ઉત્પાદન, રોજગારી તેમજ આયાત અવેજીકરણ ઉપર થતી અસરોનો સમાવેશ થાય છે.

બહુરાષ્ટ્રીય પેઢીઓનું મહત્વ: બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ ગરીબ, આર્થિક રીતે પછાત અને વિકસતા દેશોનું શોષણ કરે છે. આ એક હકીકત છે, છતાં આ દેશોમાં બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ આર્થિક પ્રવૃત્તિઓને વેગ આપી ઔદ્યોગિક વિકાસને ઝડપી બનાવે છે. રોજગારની મોટા પાયા પર તકી પૂરી પાડે છે. આ કારણથી આ ગરીબ દેશો બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓને આવકારે છે.

વિકસતા દેશોમાં બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓની તરફેણમાં. મુખ્યત્વે નીચેની દલીલો કરવામાં આવે છે.

મૂડીની અછત:

વિકસતા દેશોમાં મૂડીની અછત એ આર્થિક વિકાસને અવરોધનું મહત્વનું પરિબળ છે. આ દેશો ગરીબાઈના વિષયકમાં ફસાયેલા હોવાથી આર્થિક વિકાસ માટે જરૂરી મૂડી આંતરીક બચત દ્વારા કે કરવેરા દ્વારા દેશમાંથી ઊભી કરી શકે તેમ નથી. આથી બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓને જો વિકાસતા દેશોમાં આવકારવામાં આવે તો મૂડીરોકાણ દ્વારા ઝડપી આર્થિક વિકાસ શક્ય બનશે.

ટેકનોલોજી:

વિકસતા દેશોના આર્થિક વિકાસને અવરોધતું બીજું મહત્વનું પરિબળ ટેકનોલોજીનું છે. આવી બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓને આવકારવામાં આવે તો વિકસિત દેશોમાંથી ટેકનીકલ જ્ઞાનની સરળતાથી આયાત થઈ શકશે. અત્યારે એક જ અંદાજ પ્રમાણે વિશ્વનું ક્ષણ જટલું વૈજ્ઞાનિક સંશોધન લગભગ **30** જેટલા વિકસિત રાષ્ટ્રોમાં કેન્દ્રિત થયું છે. જ્યારે બાકીનું **5%** વૈજ્ઞાનિક સંશોધન **100** જેટલા દેશોમાં વહેંચાયેલું છે. આથી બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ દ્વારા ટેકનોલોજી ટ્રાન્સફર કરાવી ઝડપી આર્થિક વિકાસ સાધી શકાય તેમ છે. અદ્યતન ટેકનોલોજીની મોટાભાગની જાણકારી બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓમાં કેન્દ્રિત થયેલી છે. આ કંપનીઓ સંશોધનો અને વિકાસ પાછળથી જંગી રકમ કાળવતી હોય છે. દા.ત. અમેરીકાના પાંચ ઉદ્યોગોમાં આવેલા

પાંચ બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનોએ 1971 માં પોતાની સાધનસંપત્તિના ૫૦ રકમ સંશોધન અને વિકાસ માટે ફાળવી હતી, જ્યારે ભારતીય કોર્પોરેશનોએ લગભગ 0.3% રકમ આ હેતુ માટે ફાળવી હતી. આ સંજોગોમાં વિકસતા દેશોની વિદેશી ટેકનોલોજી આયાત કરી ઉદ્યોગોની ઉત્પાદકતા વધારવી હોય તો બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનો આવકારવા અનિવાર્ય છે. જાપાનનો આર્થિક વિકાસને ઇતિહાસ તપાસીએ તો પણ જોઈ શકાય છે કે તેણે વિદેશમાંથી પોતાની અર્થરચનાને નુરુપ ખરીદેલી ટેકનોલોજી જ ઝડપી વિકાસનું મુખ્ય પરિબળ રહ્યું છે.

બેકારી દૂર કરી શકાય:

વિકસતા દેશોની અત્યારે મહત્વની સમસ્યા બેકારીની પણ છે. આ દેશોમાં મૂડી અને ટેકનોલોજી જાણકારીની અછતને લીધે ઉદ્યોગીકરણ થતું અટકી ગયું છે. આ સંજોગોમાં જો બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓને આવકારવામાં આવશે તો મોટાપાયા પર ઉદ્યોગો સ્થાપી રોજગારીનું સર્જન થઈ શકે છે. અને બેકારી દૂર કરી શકાય છે.

“ઇન્ટરનેશનલ લેબર એસોશિયેશન” ના અભ્યાસ મુજબ 1970 સુધીમાં બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ દ્વારા 20 લાખ રોજગારીની તકોનું સર્જન કરાયું છે. આ કંપનીની આર્થિક પ્રવૃત્તિ સાથે સંકળાયેલા દેશની અન્ય પેઢીઓ વિકસતા પરોક્ષ રીતે પણ રોજગારી તકોનું સર્જન થાય છે.

4. વિદેશી હુડીયામણ: બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીની પેટા કંપની સારી ગુણવત્તાનો માલ બનાવી નિકાસ કરે છે. વિકસતા દેશોને વિદેશી હુડીયામણ કમાવવામાં સહાયરૂપ બનશે.

બચત:

બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીની પેટા કંપની આ દેશમાં સ્થાપના પહેલાં જે વસ્તુની આયાત પાછળ કિંમતી હુડીયામણ ખર્ચવું પડતું હતું તેની હવે બચત થશે. આવી વસ્તુનું ઉત્પાદન દેશમાં જ શક્ય બનવાથી વિદેશી હુડીયામણની બચત થશે.

આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધોનો વિકાસ:

અન્ય દેશ સાથેના સંબંધો વિકસશે, આંતરરાષ્ટ્રીય બાબતોની જાણકારી મળશે દેશના નિષ્ણાતોને આગળ આવવાની તક મળશે.

કાર્યદક્ષ વહીવટ:

બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીનો વહીવટ તથા કર્મચારીઓની કામ કરવાની રીત, શિસ્ત, વગેરે જોઈ, દેશની કંપનીને પણ અનુકરણ કરવાનું મન થશે. આથી દેશની કંપનીઓનો વહીવટ પણ કાર્યદક્ષ બનશે.

માલની પ્રાપ્તિ:

બહુરાષ્ટ્રીય કંપની દ્વારા પ્રજાને સારી ગુણવત્તાનો અને સસ્તી કિંમતનો માલ પ્રાપ્ત થઈ શકશે.

શોષણ અટકશે:

બહુરાષ્ટ્રીય કંપની દ્વારા બનેલી વસ્તુ દેશના બજારમાં મૂકતાં તેની અવેજીમાં વાપરી શકાય તેવી વસ્તુ બનાવતી દેશની કંપનીને પોતાની કાર્યદક્ષતા સુધારવાની ફરજ પડશે. ડેશના બજારમાં ઇજારા દ્વારા દેશી કંપની ગ્રાહકોનું શોષણ કરતી હોય તો ફરીકાઈ થવાથી શોષણ અટકશે.

અસરકારક ઉત્પાદન:

સંચાલનકીય જ્ઞાન, માહિતીનો પુરવઠો, ટેકનોલોજીનું હસ્તાંતરણ, બજાર અંગેની સેવાઓ અને તાલીમ પમેલા શ્રમિકો બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓને લીધે વિકસતા દેશોને પ્રાપ્ત થઈ શક્યો છે. આ કંપનીઓનું કાર્યક્ષેત્ર મુખ્યત્વે વિકસિત દેશોમાં છે, આમ છતાં **30%** જેટલા રોકાણો વિકસતા દેશોમાં પણ થયા છે. આ કંપનીઓએ શરુઆતમાં ખાણ ઉધોગો અને જાહેર ઉપયોગિતાની સેવાના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કર્યો હતો, ત્યારબાદ ક્રમશઃ ઔદ્યોગિક વસ્તુના અને વપરાશી વસ્તુના ઉત્પાદનમાં અસરકારક કાબૂ જમાવ્યો છે.

ભારતમાં કામ કરતી બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ નીચે મુજબ છે.

પિતૃદેશ	બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓના નામ
યુ.એસ.એ	જનરલ મોટર્સ, એસ્સો, જનરલ ઇલેક્ટ્રીક, વેસ્ટર્ન ઇલેક્ટ્રીક, ઇસ્ટમેન વગેરે
યુ.કે.	આઈ.સી.આઈ., ઇમ્પ્રિયલ તોબાકો, ડનલોપ, જી.ઈ.સી., યુનિલીવર
હોલેન્ડ	ફિલિપ્સ
જાપાન	હિટાચી, મીત્સુબીસી, મીત્સુબી
પશ્ચિમજર્મની	સીમેન્સ, બાયર, હોટેસ્ય
સ્વીટ્ઝરલેન્ડ	નેસ્ટલ, રોને

બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓના અસ્તિત્વના કારણોનો અભ્યાસ કર્યા પછી સ્પષ્ટ બને છે કે બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ યજમાન રાષ્ટ્રોનું શોષણ કરે છે. છતાં યજમાન દેશો આર્થિક વિકાસ સાધવા, ટેકનોલોજીની આયાત કરવા, હુડિયામણ કમાવા, તબીબી વિજ્ઞાનનો લાભ મેળવવા, તથા અન્ય લાભો મેળવવાના મોહમાં જે તે રાષ્ટ્રોની સરકારોએ બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓને આવકારે છે.

વિશ્વની જુદા જુદા દેશોની આર્થિક, રાજકીય અને અન્ય પરિસ્થિતિ જોઈ બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ કામ કરે છે. જરુર જણાય તો સરકારી ત.ત્રમાં પણ પગદંડો જન્માવે છે. રાજકીય પક્ષોને હાથ ઉપર રાખે છે. ટૂંકમાં વિશ્વના જુદા જુદા દેશોની પરિસ્થિતિ અને પોતાના દેશની પરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં એકથી વધારે સ્વરુપો અપનાવે છે. આમ તેના સ્વરુપ પ્રમાણે કાર્યની પરિસ્થિતિ પણ બદલાય છે. બહુરુપીની માફક અનેક વેશ ધારણ કરે છે. સમય અને પરિસ્થિતિને અનુસરી રુપ ધારણ કરે છે. આથી બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓને બહુરુપી કહે છે.

બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનોએ સર્જેલી સમસ્યાઓ:

બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીની તરફેણમાં સૈધ્ધાંતિક રીતે ગમે તેટલી દલીલો થવા છતાં વાસ્તવમાં છેલ્લા કેટલાંક વર્ષોથી ઘણી ટીકાપાત્ર બની છે. ઘણી કંપનીઓએ અલ્પવિકસિત દેશોનું શોષણ કર્યું છે. આ કંપનીઓએ ધુમ નકી જ મેળવ્યો છે. આવી કંપનીઓ સામે કેટલીક વિરુદ્ધની દલીલો કરવામાં આવી છે.

આર્થિક વૃદ્ધિને પ્રસ્તોહન આપનારાં એક અગત્યના સાધન તરીકે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને ગણવામાં આવે છે. પરંતુ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર પ્રત્યે વિકાસમાન રાષ્ટ્રોનું વલણ દીધા ભરેલું છે. નિકાસલક્ષી વિકાસને વ્યુહરચનાને સંસ્થાનવાદી પ્રભુત્વ, નિકાસલક્ષી વસ્તુઓમાં ભાવમાં રહેલી અસ્થિરતા અને બિન-ઔદ્યોગિક ઉત્પાદન સાથે સાંકળવામાં આવે છે. 1960 પછી આયાત-અવેજીકરણની વ્યુહરચનાની તરફેણ વિકાસમાન રાષ્ટ્રોમાં થાય છે. ઝડપી ઉદ્યોગીકરણ માટે વિદેશી મૂડી વિદેશી ધેકનોલોજી તેમ જ બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓનો સહયોગ અનિવાર્ય ગણવામાં આવે છે. વિકાસમાન રાષ્ટ્રોને આ કંપનીઓનો જે પ્રકારનો અનુભવ અત્યાર સુધી થયો છે, તેમાં કેટલીક સમસ્યાઓ જોવામાં આવે છે. આ સમસ્યાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

ધુમ નકારૂંપે હુડિયામણ ખેંચી જાય છે.:

બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ તેમની શખા કે પેટા કંપની દ્વારા જેટલી મૂડી વિકસતા દેશોમાં રોકે છે, તેના કરતાં પણ વધુ રકમનું હુડિયામણ નકી, વ્યાજ, રોયલ્ટી કે ફી ના સ્વરૂપે વિકસતા દેશોમાંથી પોતાના દેશમાં ખેંચી જાય છે. દા.ત. 1960-61 થી 1970-71 ના ગાળા દરમિયાન યુ.એસ.એ ની બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓનું વિદેશોમાં રોકાણ 400 મિલિયન ડોલર હતું. આની સામે આ કંપનીઓએ ડિવિડન્ડ, વ્યાજ, રોયલ્ટી, સંચાલકોની ફી વગેરે પેટે 9000 મિલિયન ડોલર પાછા મેળવ્યા હતા. યુનોએ પણ નોંધ્યું છે કે બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ વિદેશોમાંથી બહુ મોટા પ્રમાણમાં મૂડી પોતાના દેશમાં ખેંચી જાય છે. ભારતમાં પણ અશોક લેલન્ડ, બિંટાનિયા બિસ્કીટ, કોલગેટ, સિબા-ગાયત્રી, કેટબરી ઇન્ડિયા, કિલિખ્સ ઇન્ડિયા વગેરે કંપનીઓનાં વિદેશી મૂડીનો હિસ્સો ઓછો હોવા છતાં ઇક્વિટી મૂડીના પ્રમાણમાં અઢળક નકી કમાય છે.

અસમતોલ ઔદ્યોગિક વિકાસ:

બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનો દ્વારા વિકસતા દેશોમાં પોતાને અનૂકૂળ વસ્તુ બનાવતા ઉદ્યોગોનું જ રોકાણ કરાય છે. આથી વિકસતા દેશોમાં જરૂરિયાત મુજબ ઉદ્યોગો વિકસતા નથી, પરિણામે તેનો કિંમત અને અસમતોલ ઔદ્યોગિક વિકાસ થાય છે. બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનો દ્વારા ઘણીવાર વિકસતા દેશોની કુદરતી સાધનસંપત્તિનો જ લાભ લેવામાં આવતો હોય છે. આવી કંપની મોટા પાયા ઉપર સસ્તી કિંમતની કુદરતી સંપત્તિની વપરાશ કરી આંતરરાષ્ટ્રીય બજારમાં અઢળક નકી કમાય છે. પરિણામે આવા દેશોના કુદરતી સાધનો વધુ ઝડપથી ખલાસ થઈ જતાં હોય છે.

3. જૂની ટેકનોલોજી: બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનોને લીધે વિકસિત દેશોની અધતન ટેકનોલોજીનો લાભ વિકસતા દેશોને મળશે તે પણ એક ભ્રમ છે. મોટા ભાગના કિસ્સામાં પિતૃકંપની વિકસતા દેશની પોતાની પેટા કંપનીમાં પોતાને ત્યાં ઘસાયેલી જૂની ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરે છે. આમ કરવાથી તેને બે લાભ થાય છે. એક તો પેટા કંપની દ્વારા પોતાની વસ્તુ સામે હરીફાઈ થતી નથી અને બીજું અધતન ટેકનોલોજી શોધતા, જયની પૂરે પૂરી ઘસાયેલી મશીનરીનો ઉપયોગ વિકસતા દેશોમાં કરતાં પોતે કોઈપણ જાતના નુકશાન વગર ટેકનોલોજી અપનાવી શકે છે.

રોજગારીનો પ્રશ્ન ઉકેલાતો નથી:

બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનો દ્વારા ઉધોગો સ્થપાતાં વિકસતા દેશોમાં બેકારીનો પ્રશ્ન હળવો થશે તે ખ્યાલ પણ વાસ્તવમાં ભ્રામક સાબિત થયો છે. બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનો દ્વારા વિકસતા દેશોમાં મહદઅંશે ઉત્પાદન ઉધોગોમાં રોકાણ થતું હોય છે. એક અ.દાજે વિકસતા દેશોમાં બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનોએ કરેલ કુલ રોકાણમાં 50% રોકાણ ઉત્પાદન ઉધોગોમાં થયેલું છે. આવા ઉધોગો મૂડીપ્રધાન હોવાથી તથા વિકસિત દેશની ટેકનોલોજી અપનાવતા હોવાથી રોકાણના પ્રમાણમાં રોજીની તકો ઓછી ઊભી થાય છે અને આ દેશોનો બેકારીનો પ્રશ્ન હલ થતો નથી.

શોધખોળો તરફ ઓછું ખર્ચ:

બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનો દ્વારા મોટા પાયા પર સંશોધન પાછળ ખર્ચ થાય છે. આ દલીલમાં પણ તથ્ય નથી. વાસ્તવમાં તો આવી કંપનીઓ વિકસતા દેશોની પેટા શાખામાં ખૂબ નજીવું ખર્ચ સંશોધન પાછળ ફાળવવામાં આવે છે. દા.ત. 1970 માં અમેરિકન બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ દ્વારા કુલ ખર્ચના માત્ર 8% રકમ જ વિદેશોમાં સંશોધન પાછળ ખર્ચાઈ હતી. મોટા ભાગે વાતાવરણને કલુષિત કરે તેવી શોધખોળો જ વિકસતા દેશોમાં કરાય છે. અને આવી શોધખોળો થયા પછી તેનો લાભ મુખ્ય પિતૃકંપનીને જ મળે તેવી નીતિઓ અપનાવાતી હોય છે.

નિકાસનો ભ્રમ:

બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનો દ્વારા વિકસતા દેશોની નિકાસ કમાણી વધારી શકાશે તે પણ ભ્રામક માન્યતા છે. મોટાભાગે આવી કંપની વિકસતા દેશની નિકાસ વધારવાના હેતુથી નહીં પણ જે તે વિકસતા દેશનું બજાર મેળવવા પેટા કંપની સ્થપાતી હોય છે. અથવા પોતાની દેશની પિતૃકંપનીના માલની નિકાસને વેગ મળે તે માટે પેટા કંપની સ્થાપે છે. આવી પેટા કંપનીઓ મુખ્ય કંપનીમાંથી અમુક માલ ખરીદી રી-પ્રોસેસીંગ કરી આ દેશમાં અદળત્ત નફો લઈ વેચે છે. આથી જ ભારતમાં જન્તા પક્ષના સાશન દરમિયાન જ્યોર્જ ફર્નાન્ડિસે કોકાકોલા કંપનીને ભારત છોડી જવા જણાવ્યું હતું. જો કે આ કંપની હવે ફરીથી ભારતના બજારમાં પ્રવેશી રહી છે. ટૂંકમાં આવી કંપનીઓ પોતાના ઉત્પાદનનો ખૂબ નજીવો હિસ્સો જ નિકાસ કરે છે.

રાજકીય હસ્તક્ષેપ:

બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ પોતાની સ્વાર્થી હિતો સર કરવા વિકસતા દેશોના રાજકારણમાં પણ પરીક્ષ રીતે દખલગીરી કરતી હોય છે. આવા કોર્પોરેશનો પોતાને કાયદાકારક એવી વિદેશનીતિ ઘડવા સારા એવા પ્રમાણમાં લાંચરુસવતનો ઉપયોગ કરતા હોય છે. પોતાનું હિત જાળવવા ઘણીવાર વિકસતા દેશોમાં આંતરિક વિખવાદ જગાવવાનો પણ પ્રયત્ન કરતા હોય છે.

8. હસ્તાંતરિત કિંમત દ્વારા કર છૂપાવે: આવી કંપનીઓ મુખ્યત્વે ‘હસ્તાંતરિત હિસાબો’ અને ‘હસ્તાંતર કિંમત’ ની ગેરરીતિઓનો ઉપયોગ કરે છે. બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીની અનેક શાખાઓ વિવિધ દેશોમાં કામ કરે છે. આથી આ શાખાઓ અંદરોઅંદરના સોદામાં એવા ભાવ નક્કી કરે છે. જેથી કર જવાબદારી ઘટી જાય, જે દેશમાં કરના દર નીચા હોય ત્યાં વધુ નફો અને કરના દર ઊંચા હોય ત્યાં નીચો નફો દર્શાવી કરની જવાબદારીમાંથી છટકી જાય છે. દા.ત. અખાતી દેશમાં કરના દર નીચા હોવાથી ત્યાં વધુ નફો દર્શાવે અને

ભારતમાં કરના દર વધુ હોવાથી ઓછી નફો દર્શાવે છે. અને કરની જવાબદારીમાંથી છટકી જાય છે. આ જ રીતે 'હસ્તાતરિત કિંમત' ના ઉપયોગ દ્વારા આવી કંપની નોંધપાત્ર હિસ્સો પોતાના દેશમાં ખેંચી જાય છે.

બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનનો વિકસતા દેશમાં કોર્પોરેશન ટેક્સ પેટે ખરેખર જે ફાળો હોવો જોઈએ તેના કરતાં ઓછો રહે છે. આ કોર્પોરેશનનો ને ઉદાર કર રાહતો, વધારાના રોકાણ વળતરો, છૂપી જાહેર સબસીડી અને જકાત સંરક્ષણના લાભ હોલ્ટ સરકારમાંથી મળે છે. તેની સરખામણીમાં કરરૂપી વળતર ઓછું જ ચૂકવે છે.

જોખમી ઉત્પાદન:

મોટા ભાગે બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનનો જોખમી વસ્તુઓનું ઉત્પાદન માટેના પ્રોજેક્ટ વિકસતા દેશમાં. નાખવાનું પસંદ કરે છે. કારણ કે આવા પ્રોજેક્ટ વિકસિત દેશમાં નાખવા હોય તો સામાજિક સલામતી પાછળ ઘણું મોટું રોકાણ કરવું પડે છે. જ્યારે વિકસતા દેશોમાં કામદારોની સલામતી પાછળ રોકાણ કર્યા વગર પ્લાન્ટ નાખી શકાય છે. કારણે જ યુનિયન કાર્બાઇડ કંપનીની ભોપાલમાં ગેસ દુર્ઘટના દરમિયાન ખૂબ મોટી હાનિ લોકોએ સહન કરવી પડી હતી.

મર્યાદિત વર્ગની જરૂરિયાતનું ઉત્પાદન:

બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનનો મોટાભાગે વિકસતા દેશના મર્યાદિત ધનવાન લોકોની જરૂરિયાતની વસ્તુઓનું જ ઉત્પાદન કરતી હોય છે. તે જાહેરાતો અને બજાર પરની ઇજારાશાહી દ્વારા આવી વસ્તુનું બજાર મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે. આથી વિશાળ વર્ગની જીવન જરૂરી વસ્તુના ભાગે મર્યાદિત વર્ગની મોજશોખની વસ્તુ જેવી કે મોટરકાર ટી.વી. વોર્શીંગ મશીન ફ્રીજ વગેરેનું ઉત્પાદન થાય છે. આને કારણે ધનવાન અને ગરીબ વર્ગ વચ્ચેની આવકની અસમાનતા વધે છે.

સ્થાનિક ઉત્પાદકો ઉપર અસર:

બહુરાષ્ટ્રીય કોર્પોરેશનનો તેમને આમંત્રિત વિકાસમાન દેશના સ્થાનિક યોજકોનું ઘણું મોટું નુકસાન પહોંચાડે છે. આ કોર્પોરેશનનો તેમના ઉત્તમ જ્ઞાન, વિશ્વકક્ષાના સંબંધો, જહેરતોની કુશળતા અને વિવિધ સેવાઓ સપોર્ટમાં આપી તે વસ્તુના સ્થાનિક ઉત્પાદકોને બજારમાંથી ફેંકી દે છે. દા.ત. ભારતમાં છેલ્લા કેટલાક વર્ષોમાં હિન્દુસ્તાન લિવર લિમિટેડ નામની બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીએ તેનું વેચાણનું નેટવર્ક દેશવ્યાપી બતાવી ઘણી વપરાશી વસ્તુ બનાવતી કંપનીનું પોતાનામાં જોડાણ કરી આર્થિક સત્તાનું કેન્દ્રીકરણ વધાર્યું છે.

સ્થાનિક સરકારની નીતિઓમાં હસ્તક્ષેપ:

બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ વિકાસમાન દેશોની સરકારી નીતિને વિચલિત કરી શકે છે. ઇચ્છનિય રોજગારીની સપાટી જાળવવામાં, ઊંચો આર્થિક વિકાસદર સિધ્ધ કરવામાં, લેણદેણની સમતુલા નિયંત્રણ કરવામાં અને કુગાવાને ડામવામાં આવી કંપનીઓ વિકાસમાન દેશ માટે અવરોધરૂપ સાબિત થાય છે. આવી કંપનીઓ કરવેરા છુપાવે છે. અને વિદેશી હંડિયામણનાં નિયંત્રણને અવગણે છે. તેમની વેતનનીતિ રાષ્ટ્રીય વેતન નીતિથી વિરુદ્ધની હોય છે.

વિકાસમાન દેશોમાં દેશોમાં એવી પરિસ્થિતિ પ્રવર્તે છે કે હરિકાઇનો અભાવ, કુગાવાનો ઊંચો દર અને બધી વ્યાજના દર જોવા મળે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં મૂડીની ગેરવ્યાજબી ફાળવણી થાય એવી શક્યતા

રહેલી છે. આ કંપનીઓ શ્રમની બચત કરનારી ટેકનોલોજી દાખલ કરીને શ્રમના અપૂરતા ઉપીયોગની સમસ્યાને વધુ ઉગ્ર બનાવે છે.

હૂડિયામણની કમાણીમાં કાળો નહિવત્: આવી કંપનીઓ વિકાસમાન રાષ્ટ્રો માટે વિદેશી હૂડિયામણની પૂરતી કમાણી કરે છે કે નહિ તે અંગે પણ અનેક શંકાઓ પ્રવર્તે છે. જે વિકાસમાન દેશોમાં તેઓ પોતાની શાખાઓ સ્થાપે છે. ત્યાંની નિકાસોમાં લાંબા ગાળાની દૃષ્ટિએ કાળો આપવામાં તેઓ નિષ્ફળ જાય છે. કારણ કે તેઓ એક જ પ્રકારની સ્ટાન્ડર્ડ વસ્તુઓનું ઉત્પાદન કરે છે. નિકાસ અંગેના સઘળા નિર્ણયો આ કંપનીઓની મુખ્ય કચેરી લેતી હોય છે.

ટૂંકમાં લગભગ 70% વિશ્વવેપાર પર બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓનું વર્ચસ્વ છે. ઘણી બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓનું વાર્ષિક વેચાણ તેઓ જે વિકાસશીલ દેશોમાં કાર્યરત છે, તેની રાષ્ટ્રીય આવકથી પણ વધુ છે.

Thermodynamic and transport properties of aliphatic alcohols with aqueous ethylene glycol

Dr/ Chintu Jayantihai Patel

Assistant Professor(Physics)

Dr. Indu Dayal Meshri College of Science and Technology, Patan

Abstract

In the current paper the Thermodynamic and transport properties of aliphatic alcohols with aqueous ethylene glycol was performed by authors. In the current manuscript Thermodynamic and transport properties of aliphatic alcohols with aqueous ethylene glycol was studied and discussed their experimental results. The variation of density and viscosity data with mole fraction of methanol/ethanol/1-propanol in aqueous ethylene glycol solution is presented in the paper. The experimental viscosity values are compared with the viscosity values obtained from different empirical relations and the data obtained from all these relations are found to be in good agreement with the experimental values. The strength of interactions in the present liquid solutions follow the order that methanol>ethanol>1-propanol.

Introduction

The properties of liquid mixtures and solutions can be altered continuously within a reasonable range by varying the concentration till an optimum value of some desired parameter is attained[1-3]. The pure liquids lack such flexibility[4]. The study of properties of liquid mixtures and solutions finds direct application in chemical, biochemical and medical industry[5-9]. Speed of sound, itself, is highly sensitive to the structure and interactions present in liquid systems as it is fundamentally related to the binding forces between the constituents of the medium[10-15]. The measurement of speed of sound in liquids enables determination of some useful acoustic and thermodynamic parameters that are found to be very sensitive to molecular interactions[16]. Hence such measurements are useful to study the nature and strength of molecular interactions in liquid mixtures[17-19]. Water and alcohol mixtures show unique maxima and minima in their thermodynamic and acoustic properties at low alcohol concentrations. The formation of such maxima/minima in some aqueous solutions of electrolytes and in non-aqueous solutions is also reported in literature[20].

Experiment

The chemicals used in the present study are ethylene glycol (mass fraction purity 0.99), methanol (mass fraction purity 0.99), ethanol (mass fraction purity 0.99) (Changshu Yangyuan Chemicals-China make) and 1-propanol (mass fraction purity 0.99) (G.R Grade, obtained from LOBA Chemicals, Mumbai, INDIA). These were further purified by standard methods. The solutions of aqueous ethylene glycol of 0.3 m and 0.9 m are prepared using triply distilled deionised water. These solutions, in turn, are used to prepare liquid mixtures with methanol, ethanol and 1-propanol so that its entire range of composition is covered. All the mixtures have been prepared in the specially designed glass bottles with air tight stoppers and adequate precautions have been taken to minimize evaporations losses. The weighing of solutions has been made using a METTER TOLEDO (Switzerland make) ABB5-S/FACT digital balance with an accuracy of 0.01mg. The ultrasonic velocities, densities and viscosities are measured at 308.15 K for the pure liquids used in this investigation.

Result and Discussion

The variation of viscosity with mole fraction of methanol/ethanol/1-propanol in the solutions of aqueous ethylene glycol is shown in Figures 1, 2 and 3 respectively. The of all systems is found to increase considerably with the rise in the concentration of alcohol and attains maximum. Afterwards decreases slowly with further increase in concentration of alcohol. Several instances of such maxima were reported in literature. It was reported that viscosity of a system decreases with increasing number of smaller entities and decreasing number of bulk or less mobile entities in the system. The observed peak (maxima) in is an indication of dipole-dipole interactions, acceptor. Donor type interactions and hydrogen bond interaction. The reason for attaining maximum in the low concentration region of alcohol is due to long. Range order in water giving rise to hydrogen bonded structure. Usually such structure possesses many cavities and these cavities can accommodate solute molecules (in the present case alcohol molecules). When alcohol molecules added to the aqueous ethylene glycol, the alcohol molecules go on occupying the cavities in the water molecular aggregates (open structures) and water + ethylene glycol structures. This gives rise to a denser packing of molecules resulting in the increase of . This process continues until all cavities are filled. Further addition of alcohol molecules increases the monomer structures in the solution and also the possibility of disrupting of hydrogen bond structures in aqueous ethylene glycol solution. Such a phenomenon is lead to loosely packed

solution resulting the decrease of η in the solution. Similar studies of such non- monotonic variation of η in the liquid solutions were reported by Assarson and Elrich, Ali and Soghra.

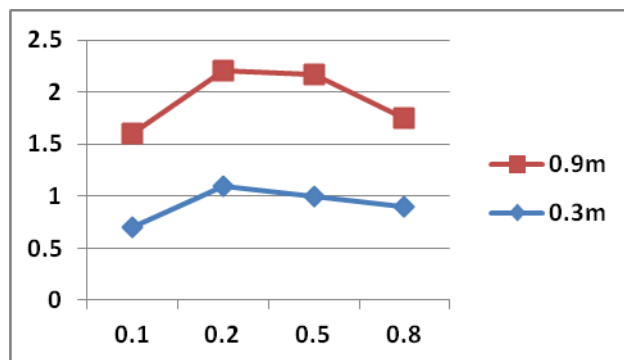

Fig. 1 Variation of viscosity in the mixtures of methanol with aqueous ethylene glycol

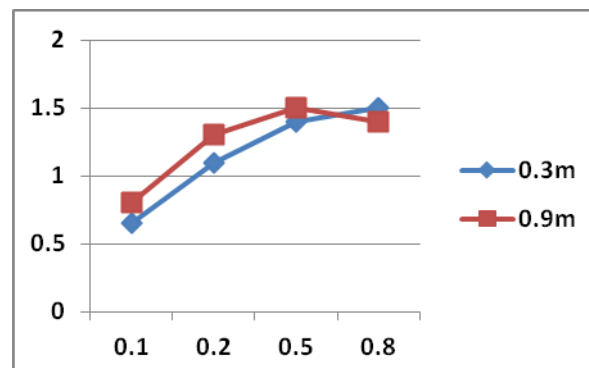

Fig. 2 Variation of viscosity in the mixtures of ethanol with aqueous ethylene glycol

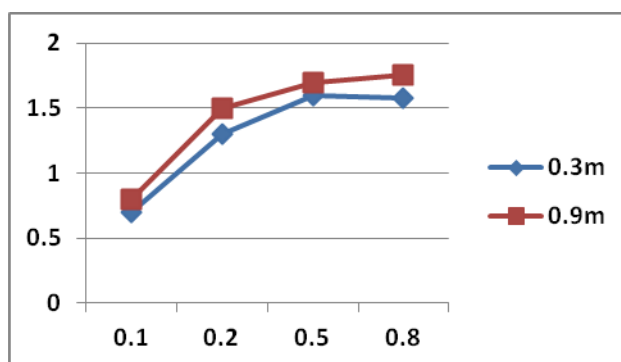

Fig. 3 Variation of viscosity in the mixtures of 1-propanol with aqueous ethylene glycol

Figures 4, 5 and 6 represent the variation of excess molar volume in the solutions of aqueous ethylene glycol with methanol/ethanol/1- propanol respectively. The values are negative in all the systems over the entire composition range studied. The observed negative values of V^E in the present study indicate the existence of strong interactions due to the formation of hydrogen bond, dipole-dipole, and acceptor-donor type interactions. The factors that are responsible for negative and positive values are (i) Expansion of liquids on mixing leads to positive (ii) Contraction of liquids due to interstitial accommodation of the liquid compounds because of the difference in their size leads to negative (iii) Contraction of liquids due to strong intermolecular interactions (hydrogen bonding) leads to negative.

It is well known that alcohol and water, glycol molecules are polar in nature and self-associated liquids with inter and intra molecular hydrogen bonding. When ethylene glycol added to water, it disrupts the existing inter molecular hydrogen bonds in water molecules and try to form newly hydrogen bond between water and ethylene glycol molecules. Mixing of alcohol molecules to aqueous ethylene glycol tends to disrupt the associates present in aqueous ethylene glycol molecules and it is resulted to the increase in ΔV_m . Besides, the above existing hydrogen bond interactions, geometrical fitting of smaller molecules into the bulk molecules cause the larger negative values.

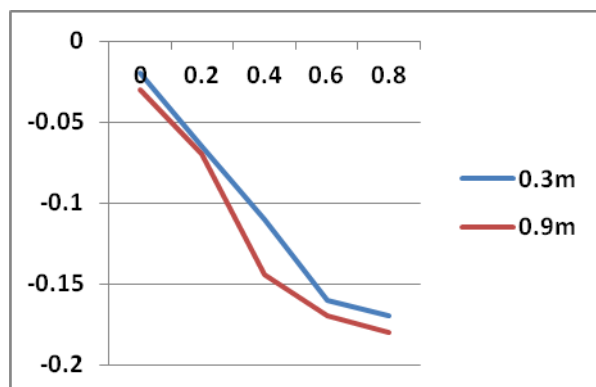

Fig. 4 Variation of excess molar volume in the mixtures of methanol with aqueous ethylene glycol

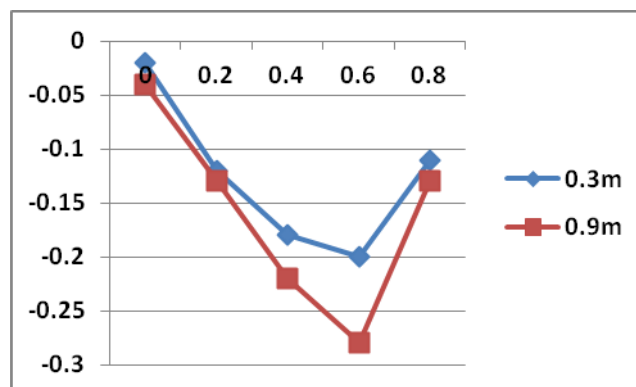

Fig. 5 Variation of excess molar volume in the mixtures of ethanol with aqueous ethylene glycol

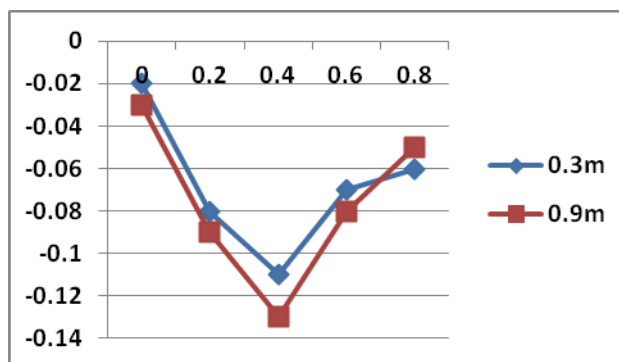

Fig. 6 Variation of excess molar volume in the mixtures of 1-propanol with aqueous ethylene glycol

The observed difference between molar volumes of alcohol and aqueous ethylene glycol favors the fitting of one smaller molecule into the voids created by larger molecules, thereby reducing the volume of mixtures resulting in negative values. Such negative values in ethylene glycol as one component in some liquid solutions were reported by several researchers.

The variation of $\Delta \eta$ is shown in Figures 7, 8 and 9 respectively for the solutions of methanol/ethanol/1-propanol in the aqueous ethylene glycol solution. A correlation between the sign of $\Delta \eta$ and ΔH observed for a number of systems revealed that if $\Delta \eta$ is positive, then ΔH is negative and vice versa. In the present study the similar trend is observed. The positive $\Delta \eta$ values must be attributed to disruption of (i) intra molecular hydrogen bonds in ethylene glycol molecules and (ii) intermolecular hydrogen bonds in aqueous ethylene glycol molecules and such disruptions may lead to the formation of newly hydrogen bond between the molecules of alcohols and aqueous ethylene glycol. Alcohol molecules are highly polar besides they can accept as well as donate protons. Hence, dipole-dipole and acceptor. Donor type interactions are also possible in addition to the already existing hydrogen bond interactions.

The variation of excess molar enthalpies ΔH^E in the solutions is shown in Figures 10, 11 and 12 in the aqueous solution of ethylene glycol with methanol/ethanol/1-propanol respectively. The ΔH^E of systems shows endothermic character in the whole range of composition. Alcohol and water molecules are strong self associating components. When alcohol molecules are mixed with aqueous ethylene glycol molecules disruption of existing intra and inter molecular hydrogen bonds takes place and new hydrogen bonds are expected to form

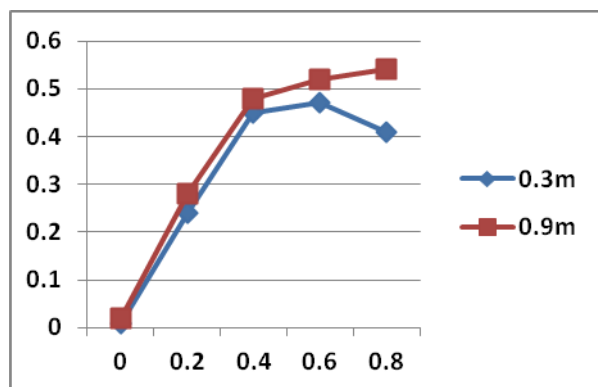

Fig. 7 Variation of deviation in viscosity in the mixtures of methanol with aqueous ethylene glycol

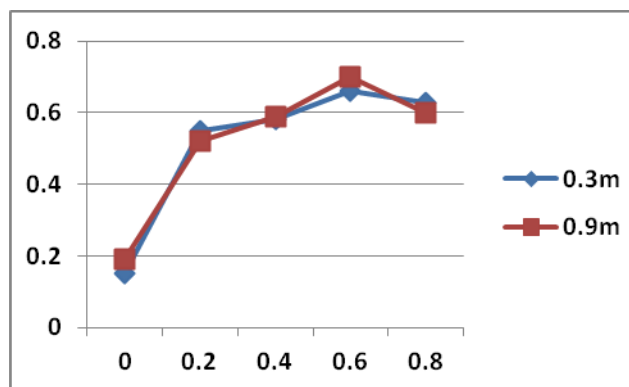

Fig. 8 Variation of deviation in viscosity in the mixtures of ethanol with aqueous ethylene glycol

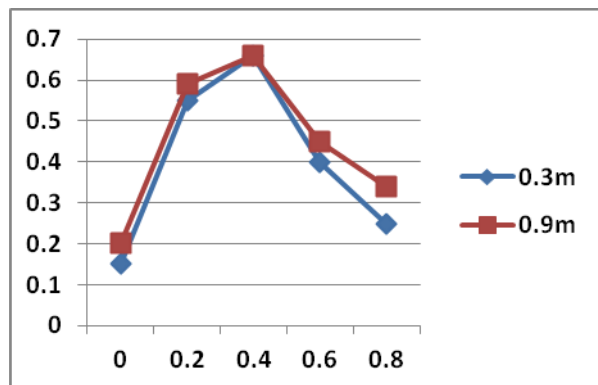

Fig. 9 Variation of deviation in viscosity in the mixtures of 1-propanol with aqueous ethylene glycol

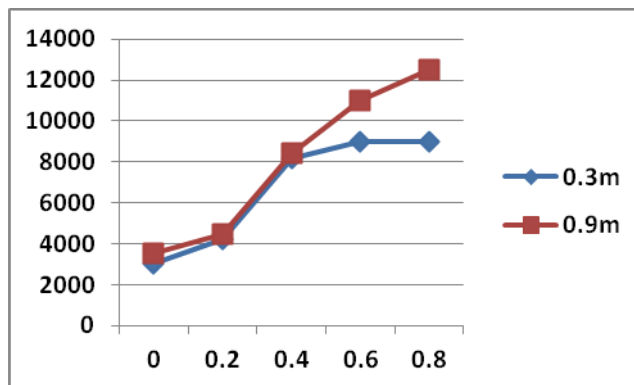

Fig. 10 Variation of excess enthalpy in the mixtures of methanol with aqueous ethylene glycol

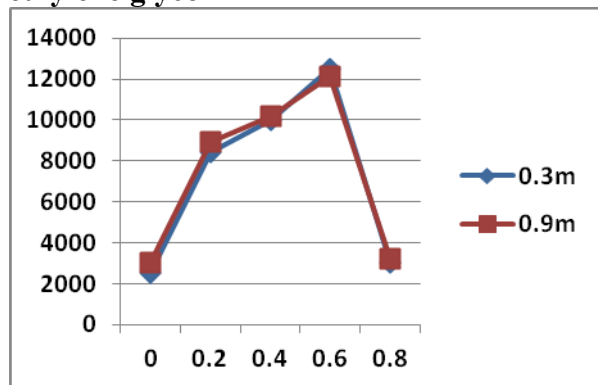

Fig. 11 Variation of excess enthalpy in the mixtures of ethanol with aqueous ethylene glycol

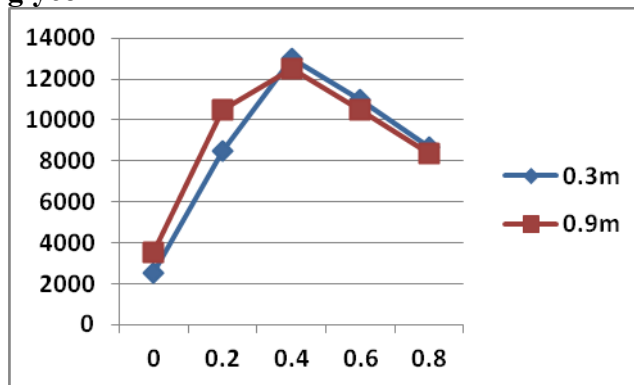

Fig. 12 Variation of excess enthalpy in the mixtures of 1-propanol with aqueous ethylene glycol

between unlike molecules. Such endothermic behaviors of the present liquid solutions is mainly due to the rupture of existing intra and inter molecular hydrogen bonds rather than the formation of new hydrogen bond between unlike molecules.

The excess Gibb's free energy of activation of viscous flow is positive over the entire mole fraction range for the solutions and is shown in Figures 13, 14 and 15 respectively for methanol/ethanol/1-propanol in the aqueous solution of ethylene glycol with methanol/ethanol/1-propanol. The sign of positive values of $\Delta G^{\ddagger}$ can be considered as a reliable criterion for detecting the presence of interactions between unlike molecules. The positive values also an indication of the strong molecular interactions between alcohol and aqueous ethylene glycol molecules. All measured as well as calculated parameters are found to be relatively large in 0.9 m solutions when compared to 0.3 m aqueous ethylene glycol solution. From all the above studied properties the

strength of interactions is sufficiently stronger in 0.9 m aqueous ethylene glycol solution rather than 0.3 m solution.

The dynamic viscosities of the liquid solutions have been calculated using various empirical relations such as Grunberg-Nissan, Hind et al, Katti-Chaudhari and Heric and Brewer. The theoretical values of viscosity of the liquid solutions calculated using the above relations are given in Tables 6.B.8, 6.B.9 and 6.B.10 respectively for methanol/ethanol/1-propanol in aqueous ethylene glycol solution. The terms are adjustable parameters representing the binary interactions.

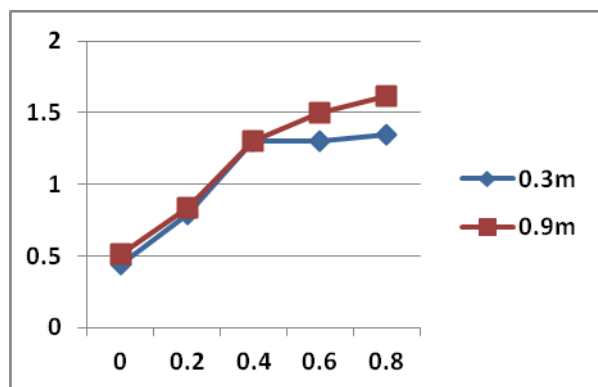

Fig. 13 Variation of excess Gibb's free energy of activation of viscous flow in the mixtures of methanol with aqueous ethylene glycol

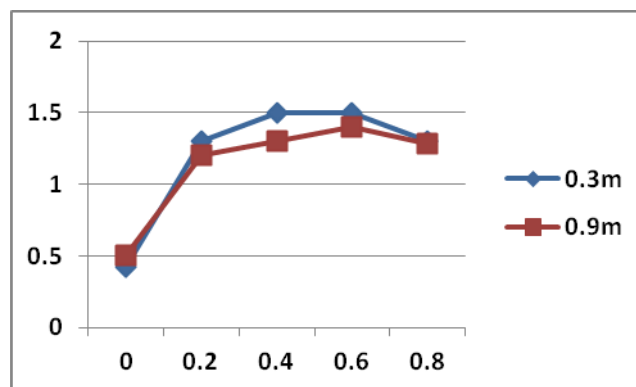

Fig. 14 Variation of excess Gibb's free energy of activation of viscous flow in the mixtures of ethanol with aqueous ethylene glycol

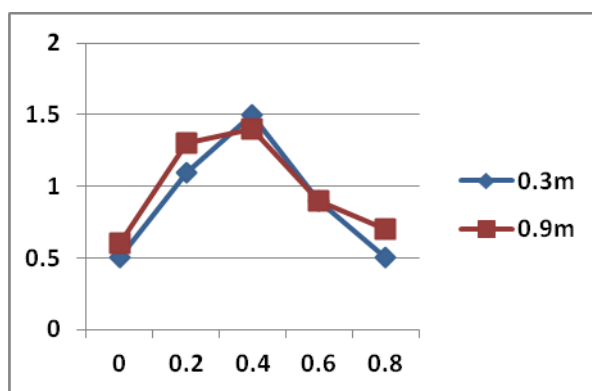

Fig. 15 Variation of excess Gibb's free energy of activation of viscous flow in the mixtures of 1-propanol with aqueous ethylene glycol

Reference

1. Kannappan V, Askar Ali S J and Abdul Mahaboob P A, Indian J. Pure & Appl. Phys., 44 (2006) 903.
2. Mirosław Chorożewski, J. Chem. Eng. Data., 52 (2007) 154.
3. Rodriguez S, Lafuente C, Artigal H, Royo F M and Urieta J S, J. Chem Thermodyn., 31 (1999) 139.
4. Aravinthraj M, Venkatesan C and Meera D, J. Chem. Pharm. Res., 3 (2009) 623.
5. Haro M, Rodriguez V, Cea P, Lopez MC and Lafuente C, Int. J. Therophys., (USA), 25 (2004) 669.
6. Yilmaz H and Turk J. Phys., 26 (2002) 243.
7. Ali A, Abida, Hyder S and Nain A K, Indian J. Phys., 76B (2002) 661.
8. Milewska A, Szydłowski J, J. Polym. Sci. B Polym. Phys., 41 (2003) 1219.
9. George J and Sastry N V, Int. J. Thermophys., 24 (2003) 1697.
10. Iullian O, Ciocirlan O and Piperea F, Sci. Bull. B. Chem. Mater. Sci. (Romania), 64 (2002) 3.
11. Oswal S L, Maisuria m m and Gardas R L, J. Mol. Liq., 108 (2003) 199.
12. Vanjari H and Pande R, J. Mol. Liq., 108 (2003) 257.
13. Lark B S, Mehra M, Oswal S L and Ghael N Y, Int. J. Thermophys., 24 (2003) 1475.
14. Rama Rao G V, Viswanatha Sarma A and Rambabu C, Indian J. Pure & Appl. Phys., 42 (2004) 820.
15. Francesconi R and Comelli F, J. Chem. Eng. Data., 42 (1997) 45.
16. Gonzalez E and Ortega J, J. Chem. Eng. Data., 4 (1996) 53.
17. Liao W R, Tang M and Chen Y P, J. Chem. Eng. Data., 43 (1998) 826.
18. Wisniak J, Cortez G, Peralta RD, Infante R and Elizakde L E, J. Solution Chem., 31 (2007) 997.
19. Peralta R.D, Infante R, Cortez G, Villarreal L, and Wisniak J, Thermochim. Acta., 390 (2002) 47.
20. Peralta RD, Infante R., Cortez G, Cisneros A , and Wisniak J, Thermochim. Acta., 398 (2003) 39.

Health Psychology - significant for society

-Dr. Mohammedhafiz Abdulhamid kathiyara

Shri S. K. Shah & Shri Krishna O. M. Arts College, Modasa.

Health psychology has acquired the recognition as a branch of psychology from 1970. The purpose of psychology is to explain, predict and to control human behaviour. In the same way the aim of health psychology is to mention the characteristics of human behaviour and impart information about different diseases. It tries to find out the socio - psychological reasons one for different mental and physical illness. Health psychology provides us the ways of becoming healthy, forming food habits, life styles, daily routines etc. Health psychology gives us guidance for maintaining sound health and shows us the means to protect us from different physical illness. Health psychology emphasizes role in promoting and maintaining health and preventing and treating illness. During the year 1978 the APA added a new division of health psychology thus recognizing the increase interest in psychology role in health. Now a days interest in health as well as psychology of health. Health psychology is more likely to focus on behaviour factors. According to Kaplan and Kerner the interest of health psychologist researches are broad.

Chronic diseases, such as heart disease, cancer, diabetes, AIDS are the main contributors to disability and health now a days not only in under developed countries but also in developed countries of the world. Psychological and social factors are often involved in chronic diseases. The fields of health psychology and behavioural science evolved purely to examine these factors and to find ways to help people cope more effectively. There are many opportunities being conducted in this branch. Now a days the individual has become more conscious about health. Good life style, chronic illness, the knowledge relating to health, the change approach to life etc; have added the longevity of human life. As the knowledge about health is increasing the care to maintain the health is also increasing day by day. The research being carried out in this will provide the ways of protecting health.

Researches of health psychology can give their specific knowledge to the society for keeping their health. Good and balanced diet, good behavioural habits, remaining away from anxiety, not to be addicted by drugs, avoiding stress are the fields to be covered by the research of the health psychology.

References :-

- (1) Friedman, H S (1998) encyclopedia of mental health
- (2) San Diego (1996) Health Psychology, A textbook, Buckingham, U.K. open university press
- (3) Schwarzer R and Benicio Gutierrez - Dona, Health Psychology, international handbook of psychology.
- (4) Taylor S. E (1998), health psychology, New York, McGraw Hill
- (5) Schwarzer R., (1997) 2nd edition Health psychology : A Text book, Germany, Hogrefe

- (6) Alder , N and Mathew. K (1994) Health psychology : why do some people set sick and some stay well – annual review of psychology, 45, 29 - 239
- (7) Santrock John W . Psychology, 6th edition Mc Graw Hill , new York, ch 15 pages 514 - 527

ભારતમાં ભાવવધારો એક પડકાર

- સુમિતભાઈ આર. દંતાણી.

(MA,GSET)

ગામ:-વટવા,

તા.:-દહેગામ,

જી.:-ગાંધીનગર,

પિન:-૩૮૨૩૦૫.

ભારત એક ખેતીપ્રધાન દેશ છે. જેમા લગભગ 70 ટકા લોકોની આજીવિકા નો મુખ્ય આધાર ખેતી છે. આઝાદી બાદ ભારતની આર્થિક સ્થિતિ અત્યંત દયનિય જોવા મળી હતી. એટલે એમ કહી શકાય કે દેશના લોકોની આર્થિક સ્થિતિ પણ ખૂબ જ ખરાબ જોવા મળી હતી. આથી,દેશની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા અને દેશનો GDP નો દર ઊંચો લાવવા માટે આઝાદી બાદ ભારત સરકારે અનેક પ્રયત્નો કર્યા છે. અલગ-અલગ પંચવર્ષીય યોજનાઓ પણ અમલમાં મૂકી છે. જેથી દેશનું અર્થતંત્ર સુધરી શકે. અને દેશ આર્થિક વિકાસ સાધી શકે.પરંતુ વર્તમાન પરિપેક્ષ નો અભ્યાસ કરતાં એવું જણાય છે કે ભાવ વધારો એ એક જટિલ સમસ્યા છે. જે દેશના લોકોને આર્થિક રીતે સીધી અસર કરે છે.

ચીજવસ્તુના ભાવ નાણું અને ચીજવસ્તુઓ તથા સેવાઓ નો ગુણોત્તર છે. ગાણિતિક સમીકરણો ના સ્વરૂપમાં તેને $P=M/Q$ લખી શકાય છે.તેથી ભાવો એક બાજુ નાણાં નું પરિણામ અને બીજી બાજુ વસ્તુઓ અને સેવાઓ ના પુરવઠા પર આધાર રાખે છે. તેથી ભાવ વધારા ની સમસ્યાનું ઉપાણ કરતી વખતે આ બંને પરિબળો ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ.

ભાવ વધારો મુખ્યત્વે બે કારણે થાય છે.(૧) નાણાંના પુરવઠામાં વધારો થાય અને (૨) ચીજવસ્તુઓના પુરવઠામાં ઘટાડો થાય. આમ, ભાવ વધારો થવા પાછળ મુખ્યત્વે બે કારણો મુખ્ય ભૂમિકા ભજવે છે.

જો નાણાંનો પુરવઠો અર્થતંત્રમાં વધી જાય તો લોકોની માંગમાં પણ અસાધારણ વધારો જોવા મળે છે. અને માંગમાં વધારો થવાથી કિંમત એટલે કે ભાવમાં પણ વધારો જોવા મળે છે. બીજી રીતે જોતા જો વસ્તુ ના પુરવઠા માં એકદમ ઘટાડો થાય તો લોકોની માંગને પહોંચી વળાશે નહીં. આથી, ગ્રાહકોમાં અંદરોઅંદર હરીફાઈ જોવા મળે છે. જેના કારણે પણ અર્થતંત્રમાં ભાવ વધારો જોવા મળે છે. આમ, ભાવ વધારા માટે ઉપરોક્ત બે કારણો મુખ્ય ભૂમિકા ભજવે છે.

આ ઉપરાંત ભાવ વધારો થવા પાછળ બીજા કેટલાક કારણો પણ જવાબદાર હોય છે. જેમ કે, ખેત ઉત્પાદનમાં અસ્થિરતા, ઉદ્યોગોનો ધીમો વિકાસ, સંગ્રહખોરી અને નફાખોરી, આયાત નીતિ, વેતન વધારો, પરોક્ષ કરવેરા, વસ્તી વધારો, કાળું નાણું, સરકારના ખર્ચમાં વધારો વગેરે. આમ, ઉપરોક્ત કારણો પણ ભાવ વધારો જન્માવવામાં અસરકારક જોવા મળે છે.

ભાવ વધારો આર્થિક વિકાસને અવરોધક ન બને અને દેશનો વિકાસ અટકે નહીં તે માટે ભારત સરકારે અનેક પ્રયત્નો કર્યા છે. ભાવ વધારાના કારણે નૈતિક અધઃપતન સર્જાય છે. માટે સમગ્ર સમાજનું અહિત અટકાવવા ભાવ વધારાને અંકુશમાં લેવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. પ્રો. સુંદરમ્ 1924 ના જર્મનીના કુગાવાનું વર્ણન કરતાં જણાવે છે કે, “જર્મનીના ઘોડાપૂર કુગાવામાં ભાવો એટલા બધા ઊંચા ગયા હતા કે માણસ તેની જીવનભરની બચત વડે કોફીના એક કપ પણ મેળવી શકતો ન હતો.” અને ભારતમાં પ્રથમ પંચવર્ષીય યોજનાને બાદ કરતાં ભાવો સતત વધતા રહ્યા છે. તેથી, ભારત સરકારી ભાવ વધારાને નિયંત્રિત કરવા માટે ત્રણ ઉપાયો નિર્દેશ કર્યો છે.

(૧) નાણાકીય નીતિ (Monetary policy)

(૨) રાજકોષીય નીતિ (Fiscal policy)

(૩) વહીવટી નીતિ (Administrative policy)

ઉપરોક્ત ત્રણ નિર્દેશોને આધારે ભારત સરકારે ભાવ વધારાને અંકુશમાં રાખવા ઘણાં પગલાં લીધા છે. જેમાં મુખ્યત્વે બેંક રેટ, રોકડ અનામત ના પ્રમાણ (CRR) માં ફેરફાર, કરવેરામાં ફેરફાર, નોટ બંધી, સસ્તા અનાજની દુકાનો, સંઘરાખોરી વિરોધી પગલાઓ, કાળાનાણા સામે પગલાં, અનાજના ઉત્પાદનમાં વધારો, ઔદ્યોગિક ઉત્પાદનને ઉત્તેજન વગેરે પગલાઓ મુખ્ય છે.

● ભાવ વધારાને નિયંત્રિત કરવાના સૂચનો:-

ભાવ વધારાને નિયંત્રિત કરવા માટે ભારત સરકારે અનેક અસરકારક પગલાં લીધા છે. પણ જો અર્થતંત્રમાં ભાવ વધારાના વાલણો અંકુશમાં ન આવે તો આર્થિક વિકાસ પર માઠી અસર થાય છે. આ સાથે સમાજના નીચલા વર્ગને સહન કરવું પડે છે. તેથી, ભાવવધારાને ડામવા માટે નીચેના સૂચનો કરી શકાય:

- ➔ સરકારે પોતાના વહીવટી ખર્ચમાં કાપ મૂકવો જોઈએ, જેથી સરકારી ખર્ચમાં કાપ આવતા અંદાજપત્રમાં ખાધ ઓછી થશે.
- ➔ સરકારે ખાદ્યપૂરક નાણા તંત્રના ઉપયોગ પર મર્યાદા રાખવી જોઈએ.
- ➔ કરચોરી, દાણ ચોરી જેવા ગુનાઓ અસરકારક રીતે પકડારવા જોઈએ.
- ➔ ઉત્પાદનમાં વધારો થાય તેવા વ્યૂહાત્મક પગલાં ભરવા જોઈએ.
- ➔ જાહેર વિતરણ વ્યવસ્થા નો વહીવટ સુધારવો જોઈએ.
- ➔ પ્રાથમિક જરૂરિયાતની વસ્તુઓની વહેંચણી ની પ્રથા સરળ બનાવી જોઈએ.
- ➔ ખેતી અને વપરાશના ઉદ્યોગોનો વિકાસ થાય તે રીતે ઉપાયો હાથ ધરવા જોઈએ.

“સરસ્વતીચંદ્ર” મહાનવલકથામાં અલંકારોનો વિનિયોગ

સુરેશભાઈ રમણભાઈ મકવાણા પી.એચ.ડી. રિસર્ચ સ્કોલર

ગુજરાત યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ માર્ગદર્શક : શ્રી ડૉ.અજયભાઈ રાવલ

Email: surestmakwana901@gmail.com.

પ્રસ્તાવના

માનવીનું સૃષ્ટિ પર સર્જન થયું કદાચ ત્યારથી જ હૃદયમા લાગણી નો આરંભ થયો અને જેમ જેમ તેણે વાણી પ્રાપ્ત થતી ગઈ તેમ તેમ સાહિત્યનું સર્જન થતું ગયું. જેમ જેમ સાહિત્યનું સર્જન થતું ગયું તેમ તેમ તેની શોભા વધારવાના પ્રયત્નો થતા ગયા અને અલંકાર શોભા વધારનારા ગુણોનો વિકાસ થતો ગયો.

અલંકારોના પ્રયોગનો સમય તો ઋગ્વેદના કાળથી આરંભાયો છે. ઋગ્વેદમાં શબ્દાલંકાર, અર્થાલંકાર, ઉભયાલંકાર (શબ્દ અને અર્થ બન્નેના અલંકાર) પર્યાપ્ત પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપમાના અર્થ અને ઉપયોગથી વેદનો કવિ સુપરિચિત છે. આહવાદક વાસ્તવિકતા નોંધવી કે ઋ ૧૦-૧૦૬ ના કેવળ ૧૧ મંત્રોમાં બાવન ઉપમાઓ છે. (વાલ્મિકીથી પણ આ કવિ વધી ગયો ને!!) ઋગ્વેદના બીજા મંડળના ૩૮ માં સૂક્તના આઠ મંત્રોમાં ૨૭ ઉપમાઓ ઉપલબ્ધ થાય છે. “દો સુપાર્ણો...” જેવા સુપ્રસિધ્ધ મંત્રમાં રૂપક તો “ચત્વારી શૃંગા...” મંત્રમાં અતિશયોકિત પણ છે. વળી શ્લેષ, અપ્રસ્તુતપ્રશંસા, સ્વભાવોક્તિ વગેરે અલંકારોનું અસ્તિત્વ ઋગ્વેદમાં છે.

અલંકાર એ સાહિત્યની શોભા વધારનાર ધર્મ છે. અલંકાર વિનાનું સાહિત્ય મીઠા વિનાની રસોઈ જેવું ફિક્કું લાગે છે. આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઋગ્વેદથી લઈને આજ દિન સુધીના સાહિત્યમાં અલંકારોનો વત્તા-ઓછા પ્રમાણમાં ઉપયોગ થતો આવ્યો છે જે એક આવકારદાયક છે.

“સરસ્વતીચંદ્ર” મહાનવલકથામાં અલંકારોનો વિનિયોગ

ગુજરાતી ભાષાના મૂર્ધન્ય સાહિત્યકાર, ગો.મા.ત્રિપાઠી પાસેથી આપણને “સરસ્વતીચંદ્ર” મહાનવલકથા રૂપે એક ચિરસ્થાયી કૃતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. પંદર વર્ષ જેટલા દીર્ઘકાળમાં લખાયેલી આ મહાનવલકથાના ચાર ભાગમાં ગો.મા. ત્રિપાઠી એ જે ભાષા, શૈલી, વર્ણનો આપ્યા છે. તે આજે પણ અનુપમ અને અનુત્તર છે.

સરસ્વતીચંદ્ર મહાનવલકથાના ચાર ભાગને વાંચતા - વાંચતા મને ખ્યાલ આવ્યો કે તેમણે લીટીએ લીટીએ અને પાને પાને યથોચિત અલંકારો વાપર્યા છે. ગોવર્ધનરામે અલંકારોનો પ્રયોગ મોટેભાગે પત્રોના આવેખનમાં પરિસ્થિતિ કે પ્રસંગ નિરૂપણમાં તો ક્યારેક વિશિષ્ટ ભાવાત્મક અસર ઉપજાવવા અને સ્થળ વર્ણન કે પ્રકૃતિનું નિરૂપણ કરતા હોય ત્યારે કહ્યું છે ઘણીવાર તો એકજ વાક્યમાથી ત્રણ-ચાર અલંકારો નિકળતા હોય એવું પણ જણાય છે. જેમકે સરસ્વતીચંદ્રનું વર્ણન જોઈએ...

“તેની દ્રષ્ટિ સમુદ્ર અને સુવર્ણપુર વચ્ચે હિંચકા ખાધા કરતી હતી જાણે કે સમુદ્રના તરંગથી મછવો આમ તેમ ખેંચાતો હતો તેનો પ્રત્યાઘાત થતો હોય અથવા તો એક બાળકને પેટે તેની આંખને મછવાના ચાળા પાડવાનું મન થતું હોય.”

અહીં એક જ વાક્યમાં આપણને સજીવારોપણ, ઉત્પ્રેક્ષા, અને ઉપમા એમ ત્રણ અલંકારો જોવા મળે છે. આવા તો

અનેક ઉદાહરણો તપાસી શકાય ગોવર્ધનરામે શબ્દાલંકાર અને અર્થાલંકારોનો સમોચિત ઉપયોગ કર્યો છે. ઉપમા અલંકાર પાત્રોના સંદર્ભમાં એમના દેખાવ, વ્યક્તિત્વ અને શરીરવ્યાપારોના વર્ણનમાં પ્રયોજ્યા છે. જેમકે અલકકિશોરી અને કુમુદસુંદરી કથામાં પ્રવેશપામે છે. તે સમયનું વર્ણન જોઈએ.

“તેનો રંગ સોનેરી, ગોરા તથા મધ્યાહનનાં તાપની પેઠે ચળકાટ મારતો હોય તેવો હતો.”

“તેની સામે ઉભા રહેનારનું હૃદય સભાક્ષોભન જેવો ક્ષોભ પામતું અને ગરીબ બની જતું”

અહીં અલકકિશોરીનો દેખાવ, વ્યક્તિત્વ ઉપમા અલંકારથી પ્રયોજવામાં આવ્યું છે. ગોવર્ધનરામે પુરૂષ પાત્રોના વર્ણનમાં ઉપમા પ્રયોજી છે. પ્રમાદધનનો વિવાહ સુશીલ, કોમળ કુમુદસુંદરી સાથે થયો ત્યારે ભાણેલી-ગાણેલી પત્ની મળી તેનું અભિમાન કેવું રાખતો તેનું વર્ણન જોઈએ. જેમકે ...

“તેને સુખ આપવા શુદ્ધ અંતઃકરણથી મથતો, તેની સુંદરતાનું અભિમાન રાખતો, તેની વિદ્યાની સ્તુતિ કરતો અને તેની સાથે પોતાનો યોગ થયો તે નવકુંદન જેવું યોગ માનતો.”

ગોવર્ધનરામે વ્યક્તિગત પાત્રોના આલેખનમાં જેમ ઉપમા અલંકાર પ્રયોજ્યો છે તેમ માનવસમુહ ના આલેખનમાં પણ ઉપમા અલંકાર પ્રયોજવાનું ભૂલતા નથી. બુદ્ધિધન કારભારી બન્યો ત્યારે ઘરમાં સ્ત્રી વર્ગ ઉભરાતો હતો એ સ્ત્રીએ પહેરેલા વસ્ત્રો તથા અલંકારોને ગોવર્ધનરામે અનેક રંગી વનસ્પતિ અને ફુલોવાળા બાગ સાથે સરખાવ્યા છે. જેમકે...

“નીચે ચોકમા અને તેની આસપાસના ખંડોમાં સ્ત્રી વર્ગ ઉભરાતો હતો અને તે ભાતભાતના ઉંઘા ચળકતા-સાડીઓ, સાળું, ગવનો વગેરે વસ્ત્રોથી અને સોનારૂપાના તથા હિરામોતીના અલંકારોથી અનેકરંગી વનસ્પતિ અને ફુલવાળા બાગ જેવા લાગવા માંડ્યો.”

ગોવર્ધનરામે પાત્રોની માનસિક સ્થિતિ સંદર્ભે પણ અલંકારો પ્રયોજ્યા છે. ચંદ્રકાંતે સરસ્વતીચંદ્ર પર લખેલો પત્ર ઉમુદ વાંચે છે ને વળી એનું હૃદય ભરાઈ આવે છે. એ મેડીથી નીચેતો ઉતરે છે પણ એની વિકળતા જતી નથી. દાદર ઉતરતા એનું ચિત્ત બોલી ઉઠે છે “જોયુ -જોયુ ” જગત બધું આજ, કે સર્વ નકામું રે અહિં પણ એ વખતે લેખક લખે છે.

“મેઘધનુષ્યના રંગો પેઠે ચિત્તવૃત્તિઓનું આયુષ્ય ટૂંકું હોય છે.” અહીં કુમુદની ચિત્તવૃત્તિઓને કેવા ઉપમાનોથી નિરૂપી છે તે જોવા મળે છે.

પાત્રો પ્રસંગોની સાથે પ્રકૃતિના વર્ણનમાં પણ ગોવર્ધનરામ ઉપમા પ્રયોજે છે. ચૈત્રના તાપનું વર્ણન કરતા તે લખે છે કે,

“ધ્રુવની પેઠે લક્ષાધિપતિનો ભવેભવમાં ઉછરેલો પુત્ર આજ આમ બહાર નીકળ્યો જોઈ સૂર્યનારાયણ કુમળા ન થયા.”

ગોવર્ધનરામે અનેક ઉપમાઓને સાથે સાથે રૂપકો પણ પ્રયોજ્યા છે પરંપરાગત રીતે પુત્રને “કુળદીપક” તરીકે ગણાવ્યો છે. આ રૂપક પ્રખ્યાત છે. જ્યારે સ્ત્રીની “કુટુંબદિપીકા” કહેવી એમાં ગોવર્ધનરામની શબ્દસૂઝ પમાય છે. જેમકે...

‘વહુ! જરા પાણી લઈ આવશો? સાંભળતા જ કુટુંબદીપિકા પાણી લેવા ચાલી.’

બુદ્ધિધનની પ્રતિભાનું ઘડતર કઈ રીતે થયું એ બતાવવા લેખકે સરસ રૂપક યોજના વાપરી છે જેમકે....

“સુવર્ણપુરના ‘કારભારી કુટુંબ’માં આવી રીતે સંસારશાળા વગર મહેતાજી એ વગર પુસ્તકે વણઝાર ચાલતી.”

ઉપમા અને રૂપકની સાથે લેખકે વર્ણાનુપ્રાસ ને પણ પ્રસંગોચિત ઉપયોગ કર્યો છે. વર્ણાનુપ્રાસના બુધ્ધિધનના જીવનના વારાફેરા નીચેના વાક્યના વર્ણાનુપ્રાસ દ્વારા જ સુચવાઈ જાય છે.

‘પેઢીએ પેઢીએ તો શું પણ એક જ પેઢી ના કાળચક્રના વારાફેરા બદલાયા હતા.’

આવી જ રીતે વર્ણાનુપ્રાસ દ્વારા પાત્રના આંતરજીવનને પણ વાચા આપવામાં આવી છે. જેમકે...

“દુઃખી હારા દુનિયામાંથી કંઈ વિદેશ ગયે, સુખી સમજે સ્ત્રી સંસાર સ્વામી સંગ રહ્યો.”

અહીં સૌભાગ્યવતીના ગાનમાં, બુધ્ધિધનની માંદગીની અવસ્થામાં પણ પતિની હાજરી એજ સર્વસ્વ છે. એવું સુચિત થાય છે.

ગોવર્ધનરામે વ્યાજસ્તુતિ અલંકારનો પણ પાત્રપ્રસંગો અને સ્થળ વર્ણનમાં સમુચિત ઉપયોગ અર્પ્યો છે. લાડકોડમાં ઉછરેલી દુનિયાદારીને વ્યવહારુ રીતરસમોથી અજાણ અને હુકમો ચલાવવામાં જ પોતાની ઉદારતા અને ગૌરવ સમજનારી અલકકિશોરીના ગુણને એકજ વિશેષણ દ્વારા ગોવર્ધનરામે કેવો ઓળખાવ્યો છે.

‘રામસેન સિપાહી ઘરમાથી નિકળી બુધ્ધિધનના ઘરની કારભારણ દીકરીના હુકમનો અમલ કરવા બહાર આવ્યો.’

અહીં ‘કારભારણ’ વિશેષણ દ્વારા લેખકે અલકકિશોરીને બિરદાવીને દુનિયાદારીની વ્યવહારિક સમજણના અભાવવાળી વિવેકબુધ્ધિના આવેશને નિંદ્યો છે.

આમ સમગ્ર અલંકાર સંદર્ભે એમના વર્ણનો જોતા એટલું કહી શકાય કે ગોવર્ધનરામ વર્ણનકથા સંદર્ભે સંયમી છે. ગોવર્ધનરામે વિવિધ પ્રકારના અલંકારો સાથે કથા સર્જન દરમિયાન કેવો પનારો પાડ્યો છે તે સરસ્વતીચંદ્ર મહાનવલ વાંચતા આપણને ખ્યાલ આવે છે. લેખકે પાત્રો, પ્રસંગો, સ્થળ વગેરેમાં ઉપમા, ઉત્પેક્ષા, રૂપક, વર્ણાનુપ્રાસ જેવા અલંકારોનો સમુચિત ઉપયોગ કર્યો છે.

સંદર્ભગ્રંથો

1. ભારતીય સાહિત્યર્મીમાસા : ડૉ. બેચરભાઈ પટેલ
2. છંદ અને અલંકાર પરિચય : ચંદ્રશંકર ભટ્ટ
3. ‘વિચાર-વિસ્તાર, છંદ, અલંકાર કાવ્યનું રસદર્શન અને પ્રસંગાલેખન’ : નટુભાઈ ઠક્કર અને પ્રતિભા શાહ
4. ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ માં અલંકાર યોજના : નિવ્યા પટેલ

Language Acquisition versus Language Learning

Dr Gopal vankar

Assistant Professor

Commerce College, Modasa

There are two ways of learning language, the natural process through which all the people acquire their respective native language, second one that is language learning that requires special efforts and deliberation on the part of both teacher and learner. Both these concepts of acquiring language can be seen anywhere in the world.

Language acquisition:

Language acquisition is the most common way of learning native language or L1 or mother tongue. It also applies when a person who has already acquired first language and is displaced somewhere else where he is continuously exposed to another language for a notable period. In both the cases the process of language learning happens quite naturally without putting in much effort.

While acquiring first language child is exposed to the language through conversation happening around him or her. He or she tries to grasp the sound and tries to imitate. In this way child start speaking language in a very coarse manner. With the passing of time, he himself corrects the errors that occur during initial stage. No mediator or instructor is needed to learn first language. Proper atmosphere and continuous exposure is needed for language acquisition

LS RW is not only combination of language skills but if they are followed in the same order they form a natural and scientific way of language learning. Firstly they listen to the language and through imitation they learn speaking. In the course of time, they themselves rectify the errors they commit. After gaining two main skills listening and speaking, they learn reading and writing in a school. In this way, language acquisition follows LSRW pattern for acquiring language.

Spoken and written forms of language are different ones. In many cases, oral form of language differs from the written form. Pronunciation of same language differs in different regions. In a language acquisition, person learns local pronunciation of the language that may differ from the standard language. He has learnt speaking and tries to write according to the vernacular language that he has learnt. The water of river flows naturally but it also carries with it the garbage that has been dumped into it. Same thing happens with language acquisition. The rawness of language learnt through acquisition may be removed while learning reading and writing in the school

Language learning:

Language learning is a deliberate effort to learn any language. There are so many methods and approaches which are applied to language learning. Language learning can be with first language for reading and writing and it can be applied to second language or foreign language.

Natural process for acquiring language can be adopted for language learning but it can't be 100% natural. Artificially natural atmosphere is provided in some methods of language teaching.

Grammar translation method, Direct method, Bilingual method, Structural approach Communicative approach are some of the concepts adopted for language learning. In most of the cases, language learning starts with reading and writing that is completely reverse of natural process of language acquisition. In language learning, listening and speaking are mostly neglected or are not given proper weightage. So many times a student who can read and write effectively fails to speak fluently

If we compare both the concepts we find following differences that are frequently observed:

Learning	Acquisition
Written form is emphasized	Spoken form is emphasized
Theoretical approach	Practical approach
Based on instruction	Based on interaction
Rule-driven method	Rule-discovery method
Conscious process	Subconscious method
Activities about language	Activities in language
Focus on form	Focus on communication
Produces knowledge	Produces an ability

From the above comparative table, we can conclude that language acquisition offers many advantages over language learning. Though there are so many adaptations in language learning to make it like language acquisition but they all seem to be externally added not an integral part of the process.

References:

V. Saraswathi. English Language Teaching: Principles and Practice. Orient Longman.2004.Print,
Krishnaswamy N. Lalitha.Methods of Teaching English.McMillan Publishers India
Ltd.2006.Print.

Chauhan Rameshasingh. Innovative Methods of Teaching English Today.Prism Books
(India).Jaipur.2014.Print.

ચોસઠ કળામાંની એક ચૌર્યકળામાં નિપુણ એવા મનુવંશોની વાત : 'તિમિરપંથી'

આરતીબેન મગનલાલ શાહ પી.એચ.ડી રિસર્ચ સ્કોલર

ભાષા સાહિત્યભવન, ગુજરાત યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ, માર્ગદર્શક : ડૉ. પાણી રંગપરિયા

Email: aartishah294@gmail.com

ધ્રુવ ભટ્ટ અનોખી માટીના સારસ્વત છે. અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યની વીસમી સદીના આઠમાં નવમાં દાયકાના અગ્રગણ્ય અને ખ્યાતનામ સર્જક છે. જીવનનો અનુભવ અને ભ્રમણનો શોખ જેમનાં સર્જનનો મુખ્ય વિષય બન્યો છે. એમના મોટાભાગનું સર્જન ભ્રમણવૃત્તિને આભારી છે. ભ્રમણ દરમિયાન જે જોયું, જાણ્યું અને માણ્યું તેની અનુભૂતિને જ તેમણે પોતાના સર્જનમાં ઢાળી છે અને 'અગ્નિકન્યા', 'સમુદ્રાન્તિકે', 'તત્ત્વમસિ', 'કર્ણલોક', 'અકૂપાર', 'અતરાપી', 'લવલી પાન હાઉસ', 'તિમિરપંથી', 'પ્રતિશ્રુતિ', 'ન ઈતિ' જેવી દશ નવલકથાઓ ગુજરાતી સાહિત્યને ચરણે ધરી છે. ધ્રુવ ભટ્ટ ની બધીજ નવલકથાઓ પરંપરાગત નવલકથાઓના ઢાંચાઓથી જુદી પડે છે. "તત્ત્વજ્ઞાન કે અધ્યાત્મના ભારણ વિના કથારસમાં જ વેદ-ઉપનિષદ, ગીતાના અર્કને ઉમેરીને પ્રકૃતિના સાનિધ્યે ભારતીયતાનું દર્શન કરાવતા આ સર્જકની બધી નવલકથાઓ ચીલાચાલુ પ્રભાવથી સદંતર મુક્ત એવી વિશિષ્ટ કૃતિઓ બની રહે છે "

ધ્રુવ ભટ્ટ રચિત નવલકથા 'સમુદ્રાન્તિકે', 'તત્ત્વમસિ', 'કર્ણલોક', 'અકૂપાર', 'અતરાપી', 'લવલી પાન હાઉસ' એ બધાથી અલગ જ વિષયને વ્યક્ત કરતી 'તિમિરપંથી' નવલકથા ૨૦૧૫માં પ્રકાશિત થઈ. કુલ ૩૩ પ્રકરણ અને ૨૬૬ પૃષ્ઠોમાં લખાયેલી આ નવલકથામાં સર્જકે એવા વર્ગની વાત કરે છે કે જેને કાયદાએ જન્મથી જ ગુનેગાર ગણ્યા છે તથા સભ્ય સમાજે જેની અવગણના કરી છે. છારા અથવા આડોડિયા તરીકે ઓળખાતા મનુવંશીઓને મળીને તેમની વાતો, તેમના વિચારો, તેમનું જીવન અને લાગણીઓને આ નવલકથામાં સર્જકે ખુબજ હૃદયસ્પર્શી નિરૂપણ કર્યું છે. રાતના અંધારામાં સિફતથી પોતાનું કામ કરીને ઓગળી જતા લોકો વિશેની વાચકાઓ અને ચોસઠ કળામાં એક કળા ગણાયેલા આ માનવસમાજ વિશેની વાત આ કૃતિમાં આલેખવામાં આવી છે.

આ કથાનું મુખ્ય પાત્ર સતી છે. તેની આસપાસ આ કથા ગતિ કરતી રહે છે. સતીના મા-બાપ તાપી અને રઘુ નાયક, ફરતા દંગામા વ્યતિત થતું તેમનું જીવન, જીવનકાળ દરમિયાન થતા જાત-જાતના અનુભવોની વાત આ કૃતિમાં કરવામાં આવી છે. ભલભલા પુરુષોના હાથમાં નથી એવી કળા કુદરતે સતીને આપી છે. સતીનો પરિચય આપતા લેખક કહે છે "સતી પાસે છે એટલી કળા પંથકમાં કોઈ પાસે ક્યાં છે? નજરની, શ્રવણની શબ્દની, મૌનની, હાથની, ગતિની અને રહસ્યોની ગણી ના શકાય અને શીખ્યે આવડે પણ નહીં." સતી નવ-દશ વર્ષની ઊંમરે જ એનામાં જન્મથી જ પ્રાપ્ત થયેલી અદ્દભૂત કલાના દર્શન કરાવે છે. દંગામા રહેતી સતી ખેતરમાં લહેરાતા બાજરીના ડૂંડાને કાપવા માટે વાડમાં જાય છે. ધોળે દિવસે ડૂંડા વાઢી જવા એ કંઈ ખેલ નથી. ખેતરનો માલિક ગમે ત્યારે ખેતરમાં આવી ચડે અને તેની નજર દૂરથી પણ પાકેલા અનાજ પર હોવાની જ. સતી આ વાત સારી રીતે જાણે છે. "ખરા કળાકારે ખેતરની દરેક હલચલ સાથે તાલ મેલવો પડે. પોતે કામ કરતા રહી ઝૂંકવું પડે ખેતરની જેમ લહેરાતા રહેવું પડે." સતી કોઈને પણ વહેમ ન જાય તેમ પોતાનું કામ ઘણું સિફતથી કરતી જાય છે. નવ-દશ વર્ષની નાની છોકરીએ ભરખેતરમાં એવી મહાન સૃષ્ટી રચી દીધી છે કે કોઈપણની નજર પડે તો જોનારો દંગ થઈ જાય ખેતરનો ખેડુત પણ નાનકડી સતીની એ કળા જોઈને ખુશ થઈ જાય છે. એ નાનકડી બાળાને સમજાવતો હોય તેમ કહે છે, "જ્યારે પણ આમ મહેનત કરવા નીકળે ત્યારે એક વાત પાકી સમજજે કે તારી નજરે દેખાય છે

તે અને નથી દેખાતું તે બધું તારા હકનું છે. દુનિયાના બધાં વાડી, ખેતર, ઘર, મહેલ, મંદિરમાં અભરે ભરેલું છે એ બધામાં તારો ભાગ છે. ગમે ત્યારે પૂછ્યા વગર લઈ લેતા અચકાતી નહીં હકથી લેજે.” તારા જેવું કામ કરનારું મેં જોયું નથી. નવ-દસ વર્ષની છોકરીમાં આવી આવડત બીજે ક્યાં જડવાની નથી. “કુદરતે આપેલી આ કળાને દીપાવજે ભલે સ્ત્રી થઈને જન્મી, સવાયા કામ કરજે. આ રીતે નાનકડી સતીનું ઘડતર નાનપણથી જ થવા લાગે છે. તાપીની માસી નાનકી ડોશી પણ તેને વિવિધ વાર્તાઓ સંભળાવતી અને કોને ઘરે ક્યારે અને કેવી રીતે ચોરી કરવી તે વાર્તા દ્વારા સમજાવતી,

“સાંભળશે સહુ ચતુર સુજાણ પહેલા અખ્ખર પાડુ કાન
ગરાસિયા ઘર નળિયે નહીં, ખાલી હાથે પળિયે નહીં
નર છોડ્યે નારી નવ તજે, મુષક સંભાળીને જજે
કળબીને ઘર વહેલી રાત, ગમ્મે ત્યારે પેસો તાત
વણિક જાગે અડધી રાત, ભીંત ચડીને સાંભળ વાત
બામણનાં ઘર આપે નહીં, વસવાયા તુ ભાંગે નહીં”

કોઈપણ નાગરક (નગરના નિયમોને જાણનાર ચોર) પૂરતી તપાસ કર્યા વગર ક્યાંય ઊતરી શકે નહીં એ તો કામનો પહેલો નિયમ છે.

નાનકી ડોશી સતીને જે વાર્તાઓ સંભળાવે છે તેમાં ચોરી કરવામાં પાવરધા પુરુષો નારીઓ, છોટ્ટો, જેઓ વગેરેની વાતો કરતી. વાર્તામાં સતીના દાદા વસ્યાક અને દાદી વાબીની વાત પણ કરે છે. વાબી વસ્યાકને બચુ માસ્તરના ઘરે ચોરી કરવા જવાનું જણાવે છે કારણકે બચુ માસ્તરના દિકરાની વડુ મોટા ઘરની દિકરી હોવાથી આણામાં ઘણું સોનું લાવી હતી. વસ્યાક સોનું કઈ રીતે મેળવવું તેની યોજના ઘડે છે. બચુ માસ્તરના ઘરે જઈ સૌ પ્રથમ બાળકને કબજે કરી લે તો સોનું ક્યા છે તે બાળકની મા સામે ચાલીને બતાવશે પરંતુ અકસ્માતે વડુના હાથે દીવો પડતા ઘર આખું સળગે છે. જે વસ્યાક દૂર ઉભો રહીને જુએ છે. ઘડીભર વસ્યાકને પણ થાય છે કે તે સળગતા ઘર પર પાણી, ધૂળ જે મળે તે ફેંકીને આગ ઠારે પણ એવું એ કરી શકતો નથી. આગમાં બચુ માસ્તરનો પરીવાર મૃત્યુ પામે છે તે પછી વસ્યાક પોતાને માટે ચોરી ન કરવી તેવી પ્રતિજ્ઞા લે છે. કોઈની જરૂરિયાતો ને પુરી કરવા કે કોઈના વ્યવહાર કરવા જીવ ઉપર આવીને વસ્તુ લઈ આવે પણ પોતાના માટે કદી ક્યાય જતો નથી.

નાનકી ઉપરાંત સતીની બીજી એક શિક્ષક છે તેંદ્રા . નાનકી ડોશીથી તો એ સાવ જુદી. વાર્તા ન કહે, ન રમાડે, એતો બસ એના વિદ્યાર્થીઓને કામ શીખવે, રસોઈથી માંડીને મહેંદી મુકવાનું, અક્ષરો ઓળખવાનું અને સરસ તૈયાર થઈને બહાર દૂનિયા જોવા જવાનું... રસ્તે બરાબર ચાલવાનું, વાત કરવાનું. સતી આ બધું બરાબર શીખે છે. રાધી પાસેથી કામના નિયમો જાણે છે “ભલે તમે અઢળક લઈને કે કઈ લીધા વગર પાછા ફરો, મન પર કશાની છાપ પડવા દેવાની નથી. આગળના કામ અને આગળની જીવન સામે ઊભા છે. કારીગરે એને જોવાના છે જે પળ વીતી તેને યાદ કરવાની નથી. નવું શોધવાનું છે નવું કરવાનું છે.” આડોડિયા સમાજના મનુજોનું જીવન કેટલું દુષ્કર છે તેનો પરિચય સર્જકે આપ્યો છે મોહનકાકાની દુકાનમાંથી ચોરી કરીને માલ સતી અને વિઠ્ઠલ નારિયાને આપે છે એ નારિયો આંગળીયાનો વેશ ધારણ કરીને સોની બજારમાં વેચે છે. “કેટેકેટલા વેશ, કેટેકેટલા નાટક, કેટેકેટલા જોખમ અને પળે પળ બદલાતા સંજોગો આ બધા પછી પણ શું મળશે તેનો આધાર તો પેલા મહાજન અને નારિયા પર જ રહેશે. એમના કામ કે હિસાબમાં ગરબડ નહીં હોય તેવો વિશ્વાસ રાખવો

પડશે એ જ તો જીવન છે. શ્વાસ અને વિશ્વાસ ટકાવી રાખવા સિવાય જીવન શક્ય નથી.” કામ કર્યા પછી સતીએ પોતાને શું મળશે તેવું ક્યારેય વિચાર્યું નથી. આવું વિચારાય નહીં તેવું તે નાનપણથી શીખી છે.

નવલકથામાં આવતું રઘુનું પાત્ર પણ વિશેષ છે. રઘુ એ કે તેના પુર્વજોએ લૂંટ ક્યારેય કરી નથી કોઈને ખબર ના પડે તેમ લઈ લેવું તે એક જ આ કોમનું કામ છે પણ અંધારી રાત્રીમાં ઘરેણાં પહેરેલી સ્ત્રીને જોઈને સોનાના લોભમાં આવી રઘુએ પોતાની ચૌર્યકળાની વિદ્યાથી અલગ પહેલી વાર લૂંટ જેવું પરાક્રમ કરવાનું વિચારે છે રઘુના પિતા વસ્યાકે સોનાના લોભમાં પડવાની ના પાડી છે એ વિચાર આવતા રઘુ ઘડીભર ખચકાય છે પરંતુ મહેનત વગર મળી ગયેલું સોનું જતુ કરવું તે મૂર્ખામી સિવાય કંઈ નથી એમ સમજતા આવેલો વિચાર ખંખેરી નાખે છે. નાનપણમાં ડુંડા કાપીને લઈ આવવાથી માંડીને આજસુધીના ખેતરોમાંથી, ખળામાંથી, ઘરમાં ઊતરીને કે દુકાનો ખોલીને કંઈપણ ઊઠાવી લાવવા અપ્રિતમ સાહસો કર્યા છે. પણ આમ ઉઘાડેછોગ લૂંટ ક્યારેય કરી નથી.

વિચારોમાં ડૂબેલો રઘુ પેલી સ્ત્રીની નજીક જતો જાય છે તેમ તેમ તેનું હૃદય તેને રોકતુ લાગે છે. સ્ત્રી કે તેની સાથેની છોકરી રડારોળ કરી મૂકે તો કંઈ દિશામાં ભાગવાનું તેનો રસ્તો પણ શોધવો પડશે. સવારથી પગ ભરીને ચાલ્યો હોવાથી ભરાયેલા પગ હવે કેટલું જોર કરી શકશે તે નક્કી નથી. પગને તંગ કરવા પડશે ભાગવા માટે દિશા અને રસ્તા પણ જોઈ રાખવા પડશે એવા જ સમયે તેની નજર ખેતરની ઓરડી પાસે બંધાયેલા સફેદ ઘોડા પર પડે છે જો એ ઘોડો લઈ અવાય તો ગમે તે દિશામાં વાડી - ખેતર પાર ભાગી જઈ શકાય. રઘુ ખેતરમાં સરકીને સહેજ પણ અવાજ કર્યા વગર ઘોડાને દોર્યો. થોરીયામાં ઢંકાઈ જતા વળાંકમાંથી બહાર આવતી તે બાઈ દેખાઈ. બાઈએ પણ મો એ ફાળીયુ વીંટતા રઘુને જોયો બાઈ ઊભી રહી જવાને બદલે દોડીને રઘુની લગોલગ આવીને રડમસ અવાજે બોલતા કહ્યું, “ભગવાને જ તને મોકલ્યા ભાઈ ! અને ઘોડો પણ એણે જ મોકલ્યો.” રઘુએ સ્ત્રીએ તેડેલું બાળક અને સાથે નાની દેખાતી છોકરીનું ભયભર્યું મો જોઈને ક્યારેય પણ ન પૂછી શકે તેવો સવાલ તે પૂછી બેસે છે. “શું થયું છે?” બાઈ બહુ ઉતાવળમાં છે તે કહે છે કે કહેવા રોકાઈશ તો છોકરો જીવથી જશે. ઝટ કુકરવાડી દવાખાને પહોંચાડવા માટે તે રઘુને કહે છે. રઘુએ છોકરી અને બાઈને ઘોડે ચડાવ્યા અને દવાખાને પહોંચાડે છે. રઘુ ભાગી જવાના બદલે એ સ્ત્રી સાથે જ રોકાઈ જાય છે. કંઈ લાગણી, કયો વિચાર, કંઈ ભાવના, તેની રોકે છે તે, તેને સમજાયું નહીં પરંતુ લૂન્ટાકનું આવું વર્તન ભયંકર પરિણામ તરફ લઈ જઈ શકે એ વાત સાચી પડતી હોય એમ ઘોડો શોધવા નીકળેલા માણસોના હાથમાં રઘુ આવી જાય છે એ માણસો રઘુને ફટકારે છે. એક જાણે ઉશ્કેરાઈને રઘુના પડખામાં નાની છરી ખોસી દે છે. રઘુ ધાયલ થઈ જાય છે. દાકતર રઘુને દવાખાને લઈ જઈને પાટા-પીંડી કરીને ખાટલામાં સુવડાવે છે. રઘુને અચાનક શરીરે કોઈને સ્પર્શ થતા તે ઝબકી જાય છે એ ભાગવા જ જતો હોય છે પણ શરીરનું દર્દ અને પાસે ઊભેલી સ્ત્રી એ બન્નેએ અબોલ રહીને તેને રોક્યો. સ્ત્રી રૂમાલની પોટલી ખોલીને રઘુને પૈસા આપતા કહે છે કે મહેસાણાથી ઊપડતી છ ની ગાડી તેને ઉતાવળે ચાલશે તો મળી જશે અને આશિર્વાદ આપતા કહ્યું “માતાજી તને સાજો નરવો રાખે અને તારા હાથે સારા કામ કરાવે.” રઘુ દવાખાનેથી કુકરવાડી સ્ટેશન તરફ નીકળે છે પણ પેલી સ્ત્રીના શબ્દો સતત તેના કાનમાં ગુંજતા રહે છે. “પોતે કરેલું કોઈ કામ સારું કે ખરાબ હોવાનો વિચાર રઘુએ આજ સુધી કર્યો ન હતો. પોતે અને પોતાના સાગરીતો કરે છે તે જન્મથી લીધેલી કળા કે વિદ્યા છે, કળાનો ઉપયોગ એજ ધર્મ છે, તે સિવાયની ખબર રઘુને ન હતી. રઘુને સ્પષ્ટ સમજ હતી કે પ્રાણી માત્ર આજીવિકા માટે કે જીવન ટકાવી રાખવા માટે વિદ્યાનો આશરો લે છે. તે

બધાનો સમાવેશ કળામાં કરી શકાય એ રીતે જોતા વેપારથી માંડીને સફાઈકામ કરનારો દરેક જણ કળાકાર છે કળાને ૬૪ વિભાગમાં વહેંચીને શાસ્ત્રોએ રઘુના કામ અને વિદ્યાનો સમાવેશ પણ કળામાં જ કર્યો છે."

આ નવલકથા દ્વારા ધારા સમાજમાં મનુજોનું જીવન કેટલું દુષ્કર તેમજ કેટલી વેદનાઓથી ભરેલું છે તેનો પરિચય સર્જકે કરાવ્યો છે. ચોસઠ કળામાની એક ચૌર્યકળામાં નિપુણ એવા આડોડીયા કોમની પ્રત્યેક વ્યક્તિની ચોરી કરવા પાછળની લાચારીને સર્જક સારી રીતે સમજી શક્યા છે. ધારા સમુદાયના સિધ્ધાંત, રિવાજ, આવડત, જોખમ, દુઃખ-દર્દ, ચોરીની રીત-પદ્ધતિ અને તેમનામાં રહેલી માનવસંવેદનાનું આલેખન સર્જકે ખુબ જ બારીકાઈથી અને સુંદર રીતે કલમ દ્વારા કાગળ પર ઉતારે છે.

સંદર્ભગ્રંથ

1. ધ્રુવ ભટ્ટ 'તિમિરપંથી' ગુર્જર ગ્રંથ રત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ, પુર્ન: મુદ્રણ- જુન ૨૦૧૫
2. ગુજરાતી સાહિત્યનો ઇતિહાસ ગ્રંથ : ૮
3. અક્ષરનાદ (AksharNaad.com)

Information Technology and Management

Dr. Kamlesh M. Goswami

Adhyapak Sahayak

Shri H.S.Shah College Of Commerce, Modasa

Objectives

The objectives of Information Management and Information Technology Management are

- Provide guidance for key legislation
- Define powers , tasks and accountabilities for information and technology management.
- Offer a policy structure within which government can derive the maximum benefits from the use of information and technology.
- set up policies for the management of information and technology activities

Principles

Information management is a center component of government infrastructure; it is the intellectual capital of responsible governance. Best perform policies and standards result in efficient, accountable and cost-effective use of resources. Information technology constitutes the full range of technologies and services that support information management. The Government Chief Information Officer (CIO) is accountable for the corporate management of information and information technology. The principles underlying effective management are:

- information is a very important government asset that must be managed and, where appropriate, shared to maximize investments;
- information and technology are key mechanism in delivering cost-effective government services to the public;
- information and technology have the possible, when planned and managed properly, to improve productivity and reduce costs to government;
- information and technology are strategic enablers of excellence government service delivery;
- the management and business values applied to other government resources should be applied to information and technology resources; and
- The private sector is to play a chief role in supplying services for the development and support of information technology.

Information and Technology Planning

The Office of the CIO oversees the information and technology planning sequence to locate, foster and monitor key issues, opportunities and investments in e-government infrastructure and services. The Government CIO has overall accountability for the Information Resource Management Planning (IRMP) process. This annual preparation cycle is driven by the broader business planning cycle of the government. The growth of an IRMP helps ministries align

information and technology investments with government strategic plans, ministry service plans, information management and technology plans and program objectives to provide improved services to the businesses and citizens of British Columbia. The IRMP provides an chance to assess and strategize for optimization of shared services and consider or implement alternate service delivery approaches.

very important records and business continuity planning is another key planning area that ensures government's business will continue by keeping information safe and accessible and sensible recovery of operations following a service disruption. Plans must include how to re-establish the systems and records that enable government to operate effective and efficiently. Service disruption can series from a short term inability to access records or services to more significant longer term critical incidents where entire networks may be affected.

Objectives

- set up planning tools to integrate government's strategic information and technology directions, ministry service plans, and information management and information technology plans.
- Help ministries align information and technology investments with program objectives, and improve services to the public.
- Improve responsibility on information and technology initiatives.
- develop an enterprise architecture plan that supports the information and technology needs of government.
- Provide strategies for managing information and technology throughout daily operations, including critical incidents management.
- Facilitate the re-establishment of operations throughout, and at once following, a critical incident or other serious disruption.

Information Technology Management

Expert project management is the basis for developing sound strategic and operational information and technology initiatives. plan management includes incorporate best practices, standards and proven methodologies to foster a consistent formal approach that maximizes success in information and technology initiatives.

business information technologies standards serve as a "building code" to provide client centered services regarding interoperability, effectiveness, security and privacy while recognizing that the least amount of regulation promotes innovation and where appropriate, competition. This will result in some standards being high-level (e.g., statements of best practices, industry standards, and recognized leading methodologies) while others, of necessity, will be at a lower level (e.g., services, products, or tools).

Objectives

- support the principles and best practices of project management in all information and technology projects.

- offer a background for overall government direction within which ministries can establish their information and technology architecture directions.
- make best use of information technology system to system and human to system interoperability.
- take full advantage of effectiveness and efficiency of information technology implementation and operations.
- support compatibility and supportability across the government's information and technology environment.
- Minor service costs to government through effective information technology procurement practice.
- Optimize the use, act and cost of information technology resources.

Electronic Identity Management

BC government planned direction includes a promise to integrate services and to deliver them electronically where possible. This strategy chains a client-centric framework that will assist and enable ministries to deliver services better through improved access to business and citizen online services.

Identity management consists of a number of processes that include:

- listing and issuing of electronic identities and credentials;
- self proofing - how government proves an individual is who they claim to be;
- verification - how government knows a user is who they claim to be when accessing services online;
- approval - decisions about what services an individual is eligible for; and
- Access pedals - controls around what information a user will see and how users' views will be managed.

Information and Technology Security

Security is the accountability of all employees, contractor and others who have admission to, use or manage the information and technology assets of government. Information systems security includes the protection of personal data, systems, documentation, computer-generated information and facilities from accidental or deliberate threats to confidentiality, integrity or availability. Security policies apply to all locations where information is processed or stored by, or on behalf of government

Objectives

- make sure appropriate security measures are established for all data, information, applications, hardware, associated documentation and computer facilities.
- hold up incorporation of privacy principles in the design of information systems.
- carry access to data, software and computer facilities, based on demonstrated need and authorization.
- make sure information is viewed and managed as an asset that must be protected

commensurate with its value.

- choose only those vendors who will undertake to comply with the security policies of this chapter when contracting for data processing services or engaged in alternate service delivery initiatives.

References

- 1 Arora, Ashish and Suma Athreye (2002), *The Software Industry and India's Economic Development*, *Information Economics and Policy*, 14, 253-273.
- 2 Bajpai, Piyush and Mayank Singh (2005), *The Death of Indian Languages on the Internet: The Case of Hindi*, background paper, Indicus Analytics, New Delhi.
- 3 Bresnahan, Timothy and Manuel Trajtenberg (1995), *General Purpose Technologies: "Engines of Growth"*, *Journal of Econometrics*,
4. Chandra, Pankaj (2009), "Competitiveness of Indian Manufacturing: Findings of the Third National Manufacturing Survey," IIMB Research Report No.
5. Gangopadhyay, Shubhashis, Manisha G. Singh and Nirvikar Singh (2008), *Waiting To Connect: Indian IT Revolution Bypasses The Domestic Industry*, New Delhi: Lexis-Nexis-Butterworth.

A STUDY ON GLOBAL PERSPECTIVE OF IMPACT OF PUBLIC EXPENDITURE ON ECONOMIC GROWTH

Ms. Jignashaben R Vaghela

Ph. D. Scholar
Gujarat University
Ahmedabad

ABSTRACT

This paper explores in depth the theoretical and empirical literature on the relationship between government spending and economic development. The emphasis was put on reviewing literature that evaluated the effect on economic growth of government spending.

This research gathered studies based on their findings on the effect of public spending on economic development. There emerged three categories-positive effects, negative impact and no impact. The literature examined found no clear cut in the effect of government spending on economic development. It ranges from positive to negative; also finding no effect with some studies.

Keywords: Economy, Public Expenditure, Economic Growth, impact

INTRODUCTION

Over the years, the relationship between government spending and economic growth has drawn widespread attention as analysts and policymakers try to assess the effect of government spending on economic development. The findings of their study have been more frustrating than helpful, due to the lack of consensus on the results and conclusions drawn.

From a theoretical point of view, there are Keynesians who advocate the positive impact of government spending on economic growth; and post classics and neoclassic that government spending has a negative impact on economic growth (Romer, 1986; Lowenberg, 1990). There are also those who have found a middle ground where government spending is projected to have a positive effect on the economic growth of a particular building, over which the impact of government spending on economic growth becomes negative (Barrow, 1989; Friedman, 1997). Even on an experimental front, the potential impact of government spending on economic growth has been diversified. Some studies have been found to have a positive effect (Yasin, 2000; Atari, Javed, 2013; Kimoro, Keong, Sea, 2017) while others have been found to have a negative effect (Devarajan, Swaroop, Zoo, 1996; Nuruddin, Usman, 2010; Size Alvarez -Garcia, Rodriguez,

2017). Some studies have also concluded that government spending has no significant effect on economic growth (see Schultzger, Toggler, 2006; Hasnul, 2015).

On the one hand, the debate over whether government spending and declining economic growth still have a positive, negative or neutral effect on economic growth in many economies is still rising today. - Passing an extra mile to avoid government spending in various components with some study. However, the result has been largely inconclusive.

Against this background, the purpose of this study is to review the ancient literature available today on the impact of government spending on economic growth. The purpose of this literature review-based study is to consider existing arguments as to whether government spending has an impact on economic growth; And explore the argument of whether government spending has a positive or negative impact on economic growth, in the case where a relationship has been established between these two key variables. The effect of government spending on economic growth at the present time is understandable when the local and global economic growth rates are indifferent and the celestial government borrows to increase their spending as public debt seeks to revive their economy. In keeping with this goal, the hypothesis of the study is that government spending has a positive impact on economic growth. This study is expected to add an assessment of the current views on the impact of government spending on economic growth in the various study countries in the body of knowledge and to rank the views accordingly. The study also recommends to policy makers how government spending affects economic growth. In addition to giving a policy impact on the relationship between public spending and growth, this study also helps research fraternity by analyzing the relevant topic analytically, making the relevant future study easier.

To achieve the purpose of the study, the document review method was used. Empirical studies on the impact of public spending on economic growth were collected from various recognized journals. The literature was further grouped based on their results. Three groups emerged. The first group consisted of a study that found a positive relationship between public spending and economic growth, while the second group consisted of a study that found that public spending had a negative effect on economic growth. After that, there is a third group that includes studies that have found no significant impact of public spending on economic growth. Each relevant study was reviewed after grouping and evaluated which results were more prevalent in the current study on the subject. The rest of the paper is arranged as follows: the second section

focuses on theoretical literature review while the third section reviews the experimental literature on the impact of government spending on economic growth. The fourth section concludes the paper.

1. THE IMPACT OF PUBLIC EXPENDITURE ON ECONOMIC GROWTH

According to Keynesian theory, government spending has a positive effect on economic growth. Keynesian theory shows that the higher the government spends, the higher the economic growth as a result of expanded monetary policy (Romer, 1986). The premise is that as government spending trends increase, production will remain favorable, which will lead to demand stimulation and hence GDP levels rise. Private investment is another channel through which government spending can have a positive impact on economic growth. R. According to Ram (1986) and K.H. Gali (1998), increase in government spending encourages private investment, which will translate to higher economic growth.

At the extreme end of the steady growth of theorists are the classical, neoclassical, and public choice theorists, who claim that government spending is bad for economic growth as a result of crowd-influencing - because spending by governments shifts critical investments. Private sector due to resource constraints. As such, the relationship between the two is negative (Lowenberg, 2016). It is the opinion of public choice theorists that as the size of government increases, and given the distorted effects of taxation, the level of government inefficiency is bound to increase, so government spending is bound to reduce economic growth.

In addition to the extreme endowment principles of continuity, there are also those in the middle who have found a middle ground - and fixed the view that the relationship between government spending and economic growth is non-linear; And it has one of the best points under which government spending has a positive impact on economic growth and above that it has a negative impact on economic growth (Barrow, 2015). The moderate view shows that the role of government in a free and open society is important; And that government spending contributes positively to economic growth. Nevertheless, M. Friedman (2010) acknowledges that while government spending rises from an optimal level of 15% of national income to 50%, the impact of public spending on economic growth remains negative.

Yet on the middle ground, r. Ram (2009) found a compromise between the Keynesian theory and the public choice theory based on the types of costs. S. According to Ram (2009),

government spending on key sectors has a positive impact on economic growth, while government spending on non-core areas has a negative impact on economic growth.

2. THE IMPACT OF PUBLIC EXPENDITURE ON ECONOMIC GROWTH: EMPIRICAL EVIDENCE

2.1 POSITIVE IMPACT

A. Shahid et al. (2013) looked at the impact of government spending on Pakistan's economic growth between 1972 and 2009. They divide government spending into components of development spending and current spending. Using the Ore Torreggrav Distributed Lag (ARDL) model, the President pointed out that development expenditure in Pakistan is having a positive impact on economic growth.

Balcony MIJ, and A.Y. Javed (2013) used time range data from 1980 to 2010 to analyze the relationship between government spending and economic growth in Pakistan. The study divides government spending into two categories current spending and spending on development. Based on time-series econometrics tools, the results of the study show that both types of government spending have a positive impact on the economic growth of both the short-term and long-term.

T. Egbetunde and I.O. Fasanya (2013) provides an empirical analysis of the impact of public spending on Nigeria's economic growth based on data from the annual time range from 1970 to 2010. Government spending further fell into two categories, capital and recurring spending. Using ARDL estimation techniques, the study has shown that both recurring and capital expenditures have a positive impact on economic growth in Nigeria.

S. Alshahrani, a. Alsadiq (2014) explored the long-term and short-term effects of government spending on economic growth in the Saudi Arabian economy during 1969-2010. In addition, government spending in the study has been divided into different types. Using a variety of econometric techniques, the study's findings indicate that spending on health care and spending on domestic investment have had a positive impact on economic growth. However, similar results indicate that spending on housing in Saudi Arabia has a similar effect on economic growth in the short term.

M.T. Al-Fawaz (2016) analyzed the impact of government spending on Jordan's economic growth during the period 1980-2013 - and its dissenting components. The results confirmed the existence of a positive relationship between government spending and economic growth in study

costs using multiple linear regression models and the OLS model. It was therefore found that both total government expenditure and current government expenditure have a positive impact on economic growth. This result supported the Keynesian view, which emphasizes government spending on increasing economic growth.

Guangdong B.Y.D., and W.M. Muturi (2016) analyzed the relationship and complex interactions between government spending and economic growth in South Sudan from 2006 to 2014. Using a panel data regression model, including a random effect to analyze data, the findings showed that public spending on infrastructure, manufacturing sector and security is a positive determinant of a country's economic growth.

R. Asghari, H. Heidari (2016) revisited the nexus of government spending-economic growth as they looked empirically at the effect of government size on economic development. The research was focused on a survey of selected countries from the International Cooperation and Development Organization-Nuclear Energy Agency (OECD-NEA) based on data ranging from 1990 to 2011. The study results rejected the linearity hypothesis using the Panel Smooth Transition Regression (PSTR) model in the form of a function of the Cobb-Douglas equation.

E.L ..E.L. Kimaro et al. (2017) empirically assessed the impact and effectiveness of government spending on economic growth in 25 low-income SSA countries, covering the 2002-2015 period. Using the GMM, the research results showed that in the study countries government spending and economic growth have been positively linked.

In the case of South Africa, T.L.A. Leshoro (2017) has also put government spending and economic growth to an empirical test using annual data covering the period 1976-2015. Government expenditure has been further disaggregated into two components-government spending on investment and government spending on consumption. Using the autoregressive distributed lag (ARDL) estimation method, the study results showed that government spending has a positive impact on the study country's economic growth, regardless of the portion of government spending under consideration – investment or consumption expenditure. These findings were found to hold whatever the estimate was in the long run or in the short run.

D. In their recent research, Lupu et al . (2018) evaluated the effect of disaggregated public spending on economic development, for 10 selected Central and Eastern European countries using data extending from 1995 to 2015. Using the ARDL methodology, the research results showed that the research countries' public spending on education and health care has a positive effect on

the economic development. U.S. Okoye et al . (2019) analysed the relationship between aggregated and disaggregated government expenditure – and economic growth in an attempt to evaluate the degree to which government spending affects production growth in Nigeria during the 1981–2017 period. Capital investment has a positive effect on economic development in Nigeria, they find. Table 1 summarises studies in favour of the positive impact on economic growth of government spending.

A. Shahid et al .(2013) looked at the effect of government spending on Pakistan's economic growth during the 1972 to 2009 period. They further divide government spending into development expenditure and components of current expenditure. Using an autoregressive distributed lag model (ARDL) the results showed that current spending in Pakistan does not contribute to economic growth.

T. WithEgbetundeand I.O. Fasanya (2013) empirically analysed the effect of public spending on Nigeria's economic development, based on data from the 1970 to 2010 annual time series. Government spending was further broken down into two categories, cash, and recurring expenditure. Using the ARDL estimation techniques, the study revealed that total government spending had a marginal effect on Nigerian economic development.

G.A. For the period from 1970 to 2014, Hasnul (2015) put the relationship between government spending and economic growth in Malaysiaat the test. Government spending was, on the one hand, further disaggregated into government operating and growth expenditure. On the other hand, government spending was divided according to the sector to which the money was distributed. Using an OLS technique, the study results verified that operating government spending and spending on the education, security, and health care sectors had no effect on Malaysia's economic development.

2.2 NEGATIVE IMPACT

H. That. Ndambiri et al. (2012) examined economic growth determinants in a panel of 19 sub-Saharan African countries between 1982 and 2000. The variables included in this model included public spending. Using the Generalized Method of Moments (GMM), the results of the study show that government spending sampling leads to negative economic growth in the study countries.

O.F. Altunkand c. Aiden (2013) used data from 1995–2011 to examine the relationship between government spending and economic growth in the three countries - Turkey, Romania and

Bulgaria. The main focus of the study was to establish whether the relationship between these two variables is linear or vertical; And to find the best level of government spending in each of the countries studied. Using ARDL's testing approach, the experimental findings of the study found that in study countries, the level of government spending has exceeded the optimum level, therefore lower than the desired economic growth rate.

A.G. Hasnul (2015) tested the relationship between government spending and economic growth in Malaysia for the period from 1970 to 2014. On the one hand, government spending was separated into government operating and development spending. On the other hand, government expenditures were divided on the basis of the area in which expenditures are allocated. Using an OLS technique, the results revealed the existence of a negative correlation between government spending and economic growth in the study country. The results of the study further confirm that government spending on the development category and the housing sector also has a negative impact on economic growth in Malaysia.

B.Y.D. Guangdong and W.M. Muturi (2016) examined the relationship and dynamic interactions between government spending and economic growth in South Sudan from 2006 to 2014. However, government spending was divided into different components. To analyze the data, including the random effect, using the regression model for panel data, the findings show that the study of public spending on the social services sector had a negative impact on economic growth in the country.

T.G. Chirava and NM Odhiambo (2016) conducted a study in South Africa to empirically determine the long-term drivers of economic growth during the period 1970 to 2013. Using ARDL technology, the results of the study showed a significant reduction in government spending. It has a negative impact on South Africa's economic growth in the short and long term. M.P. Sáez et al. (2017) studied the relationship between government spending and economic growth in EU countries using data from 1994 to 2012. Using panel data techniques, the results of the study revealed that while the relationship between government spending and economic growth may be positive or negative, depending on the countries included in the sample, depending on the duration of the estimate and the variables used to proxy public sector size, government spending It has a negative impact on economic development in the countries of the European Union.

In 2018, de lupu et al. (2018) examined the impact of public spending on economic growth in 10 selected Central and Eastern European countries during 1995-2015. Public spending

was divided into 10 different categories. The results, based on ARDL estimating techniques, show that the study of general spending on defense, economic affairs, general public services and social welfare has a negative impact on economic growth in countries.

2.3 INSIGNIFICANT IMPACT

S. Taban (2010) re-examined the link between government spending and economic growth for the Turkish economy, using quarterly data from 1987: Q1 to 2006: Q4. Various proxies were used to capture government expenditure - total government expenditure, share of government consumption expenditure in GDP, government investment expenditure in GDP and government consumption expenditure in GDP ratio. Based on ARDL's approach to testing, the results of the study show that there is no significant relationship between government spending and economic growth in Turkey when government spending is outpaced by government spending. Like this. Wahab (2011) used a two-pronged approach to examine the impact of both unified and dissenting government spending on economic growth - a sample of government spending in 97 developing and developed countries during the period 1960-2004; And other samples for numerous government expenditures in 32 countries using 1980-2000 data. Based on the Model Dell specifications of symmetry and asymmetry, the study found that there was no significant output growth effect in government consumption spending.

a. Shahid et al. (2013) examined the impact of government spending on economic growth in Pakistan from 1972 to 2009. They divide government spending into development spending and current spending. Using the Ore Toregrav Distributed Leg (ARDL) model, the results show that current spending in Pakistan does not contribute to economic growth.

T. Egbetunde and I.O. Fasnya (2013) conducted an influential analysis of the impact of public spending on economic growth in Nigeria based on data from the annual time range from 1970 to 2010. Using ARDL's predictive techniques, the President revealed that total government spending has had a negligible impact on economic growth in Nigeria.

A.G. Hasnul (2015) tested the relationship between government spending and economic growth in Malaysia from 1970 to 2014. On the one hand, government spending and government management and development spending were separated. On the other hand, government expenditure was divided on the basis of the area in which the expenditure was allocated. Using OLS technology, the results of the study confirmed that government, government spending and

spending on the education, defense and healthcare sectors have no impact on economic growth in Malaysia.

CONCLUSION

Based on this study it is seen that what emerged prominently from the literature review exercise was that the impact on economic growth from government spending was not definite. It ranged from positive to negative, and had no impact on everything. While from a theoretical point of view the first two possibilities were the only possible outcome, all three outcomes found empirical support. The study also found that the impact of government spending on economic growth varied greatly depending on the country of study, the methodology used, the proxy for government spending and the period of study under consideration. This review has also shown that most studies evaluating the effect of government spending on economic growth – whether aggregated or disaggregated – have over-relying on a panel data analysis, particularly in the earlier studies. However, time-series-based methodologies have gained popularity in the recent past – which is commendable because methodologies of the time-series have country-specific performance.

This study has also revealed that as economists become desperate to conclude the debate about government spending-economic growth, they are gradually disaggregating government spending into different components and checking each component's effect on economic growth. However, the procedure has not been able to move the debate closer to its end, since the findings from such research still vary widely. While the effect of government spending on economic growth has been found to be inconclusive, the scale is tilting towards a positive impact based on the studies examined. Of all the studies analysed, only eight studies discovered that government spending had no substantial effect on economic development. There was evidence from seventeen studies that government spending is not good for economic growth. Most of the studies, 21 of them, have attested to the positive impact of government spending on economic growth. Based on the study results, although it is not entirely acceptable to hypothesise that government spending has a positive impact on economic growth, it can be largely accepted.

The policy implication of these results is that there is a greater chance that the impact of government expenditure will contribute to real-sector growth, particularly when spending is on growth-enhancing activities such as domestic public investment that crowd into private investment – such as targeted development of economic infrastructure. Specific research on the

impact of government spending on economic growth is however recommended for tailor-made results and accurate policy direction and implementation for country-specific outcomes. Although this analysis takes into account all applicable studies on the impact of public expenditure on economic growth, future studies can benefit from splitting public expenditure not social and economic expenditure and explicitly examine the effect on economic growth of each form of government expenditure. It would be interesting to note if the outcomes vary so much or if they will be more or less the same for each category of government spending.

References

- Alexiou, C. (2009). Government Spending and Economic Growth: Econometric Evidence from the South Eastern Europe (SEE). *Journal of Economic and Social Research*, 11 (1), 1–16. DOI: 10.1130/0091-7613(1974)2<41.
- Al-Fawwaz, T.M. (2016). The impact of government expenditures on economic growth in Jordan (1980–2013). *International Business Research*, 9 (1), 99–105. DOI: 10.5539/ibr.v9n1p99
- Alshahrani, S., Alsadiq, A. (2014). Economic growth and government spending in Saudi Arabia: An empirical investigation. IMF Working Paper WP/14/3. International Monetary Fund. DOI: 10.5089/9781484348796.001.
- Altunc, O.F., Aydın, C. (2013). The relationship between optimal size of government and economic growth: Empirical Evidence from Turkey, Romania and Bulgaria. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 92, 66–75. DOI: 10.1016/j.sbspro.2013.08.639.
- Aschauer, D.A. (2015). Is public expenditure productive? *Journal of Monetary Economics*, 23 (2), 177–200. DOI: 10.1016/0304-3932(89)90047-0.
- Asghari, R., Heidari, H. (2016). An investigation of the impact of size of the government on economic growth: Some new evidence from OECD-NEA Countries. *Iranian Economic Review*, 20 (1), 49–68. DOI: 10.22059/ier.2016.58278.
- Attari, M.I.J., Javed, A.Y. (2013). Inflation, Economic Growth and Government Expenditure of Pakistan: 1980–2010. *Procedia Economics and Finance*, 5, 58–67. DOI: 10.1016/S2212-5671(13)00010-5.
- Barro, R.J. (2015). Economic growth in a cross section of countries. NBER Working Paper, 3120. DOI: 10.1017/CBO9781107415324.004.

- Bose, N., Haque, M E., Osborn, D.R. (2007). Public expenditure and economic growth: A dis-aggregated analysis for developing countries. *The Manchester School*, 75 (5), 533–556. DOI: 10.1111/j.1467-9957.2007.01028.x.
- Butkiewicz, J.L., Yanikkaya, H. (2011). Institutions and the impact of government spending on growth. *Journal of Applied Economics*, 14 (2), 319–341. DOI: 10.1016/S1514-0326(11)60017-2.
- Chirwa, T.G., Odhiambo, N.M. (2016). What Drives Long-Run Economic Growth? Empirical Evidence from South Africa. *Economia Internazionale/International Economics*, Camera di Commercio Industria Artigianato Agricoltura di Genova, 69 (4), 429–456.
- Egbetunde, T., Fasanya, I.O. (2013). Public expenditure and economic growth in Nigeria: Evi-dence from auto-regressive distributed lag specification. *Zagreb International Review of Economics & Business*, 16 (1), 79–92.
- Friedman, M. (2010). If only the U.S. were as free as Hong Kong. *Wall Street Journal*, A14.
- Ghosh, S., Gregoriou, A. (2008). The composition of government spending and growth: is current or capital spending better? *Oxford Economic Papers*, 60 (3), 484–516. DOI: 10.1093/ oep/gpn005.
- Guandong, B.Y.D. and Muturi, W.M. (2016). The relationship between public expenditure and economic growth in south Sudan. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 4 (6), 235–259.
- Hasnul, A.G. (2015). The effects of government expenditure on economic growth: the case of Malaysia. MPRA Paper. Retrieved from: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/71254> (25.10.2018).
- Kimaro, E.L., Keong, C.C., Sea, L.L. (2017). Government Expenditure, Efficiency and Economic Growth: A Panel Analysis of Sub-Saharan African Low Income Countries. *African Journal of Economic Review*, V (II), 34–54.
- Leshoro, T.L.A. (2017). An empirical analysis of disaggregated government expenditure and economic growth in South Africa. UNISA Economic Research Working Paper Series. Working Paper 10/2017.

- Lowenberg, A.D. (2016). Neoclassical economics as a theory of politics and institutions. *Cato Journal*, 9 (3), 619–639.
- Lupu, D., Petrisor, M.B., Bercu, A., Tofan, M. (2018). The impact of public expenditures on economic growth: A case study of Central and Eastern European countries. *Emerging Markets Finance and Trade*, 54 (3), 552–570. DOI: 10.1080/1540496X.2017.1419127.
- Ndambiri, H.K., Ritho, C., Ng’ang’a, S.I., Kubowon, P.C., Mairura, F.C., Nyangweso, P.M., Muiruri, E.M., Cherotwo, F.H. (2012). Determinants of economic growth in sub-Saharan Africa: A Panel Data Approach. *International Journal of Economics and Management Sciences*, 2 (2), 18–24.
- Nurudeen, A., Usman, A. (2010). Government expenditure and economic growth in Nigeria, 1970–2008: A disaggregated analysis. *Business and Economics Journal*, 4, 1–11.
- Okoye, L.U., Omankhanlen, A.E., Okoh, J.I., Urhie, E., Ahmed, A. (2019). Government expenditure and economic growth: The case of Nigeria. *Proceedings of SOCIOINT 2019-6th International Conference on Education, Social Sciences and Humanities 24–26 June 2019. Istanbul, Turkey*, 1184–1194.
- Ram, R. (2009). Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data. *The American Economic Review*, 76 (1), 191–203.
- Romer, P.M. (2009). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94 (5), 1002–1037. DOI: 10.1086/261420.
- Sáez, M.P., Álvarez-García, S., Rodríguez, D.C. (2017). Government expenditure and economic growth in the European Union countries: New evidence. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 36, 127–133. DOI: 10.1515/bog-2017-0020.
- Schaltegger, C., Torgler, B. (2006). Growth effects of public expenditure on the state and local level: evidence from a sample of rich governments. *Applied Economics*, 38 (10), 1181–1192. DOI: 10.1080/00036840500392334.
- Shahid, A., Rabbi, F., Hayat, U., Ali, N. (2013). The composition of public expenditures and economic growth: Evidence from Pakistan. *International Journal of Social Economics*, 40 (11), 1010–1022. DOI: 10.1108/IJSE-05-2012-0081.

- Taban, S. (2010). An Examination of the Government Spending and Economic Growth Nexus for Turkey Using Bound Test Approach. *International Research Journal of Finance and Economics*, 48, 184–193.
- Wahab, M. (2011). Asymmetric output growth effects of government spending: Cross-sectional and panel data evidence. *International Review of Economics & Finance*, 20 (4), 574–590. DOI: 10.1016/j.iref.2010.10.005.
- Yasin, M. (2000). Public Spending and Economic Growth: Empirical Investigation of Sub-Saharan Africa. *Southwestern Economic Review*, 59–68.

Literacy Rate and Higher Education System in India - A Macro Analysis

Dr. Dhaval P Dave

AdhapakSahayak

Shri H. S. Shah College of Commerce, Modasa

In this paper, we discuss the higher education system in India along with the link between education and employment. At present, there is a dire need in India to change the structure of the higher education system and a need for expansion of the educational scale along with vocationalisation of education to create a more robust system which corresponds with the needs of the market. Based on this hypothesis, we analyze the relationships between each of the two aspects education and employment respectively. In this paper, the factors and the transmission mechanism of the influence that education has on employment are also explained. Then, the theoretical models of the relationship between education and employment are built up. Finally, we use the secondary data for evaluating the status quo of the unemployment structure in India. Our research strongly indicates that the development of education on the basis of vocationalisation is necessary in India. Adjusting the structure of training and education facilities to the reality of the employment market will be beneficial for employment rates. Additionally, governing bodies need not only depend on the creation of jobs as a solution to the employment crisis, but should promote the development of entrepreneurship among the youth of India. Entrepreneurship is indispensable for catering to the employment needs of such a large population. Vocationalisation and professionalization of higher education has inadvertent effects on employment.

India is the third largest higher education system in the world after China and the United States of America. India's higher education landscape is made up of government-run, state-run, and private institutions. There are 20 central universities, which are run by the central government. At central universities, education is meant to be cheaper; however, technical majors in particular are becoming expensive even at government-run institutions. Furthermore, there are 42 specialized colleges, including institutes of technology or management, which are also run by the central government. India has 215 state-run universities, funded and coordinated by the federal governments. Other universities, like the 100 "Deemed Universities" got

their university status from the University Grants Commission, and were initiated by private economic initiatives, though financed by government funds. Private universities and distant learning institutions are growing in number and popularity, as state institutions have decreasingly met the increased demand for higher education since the 1990s. The higher education offered by private institutions of higher learning is motivated by profit rather than in accordance with India's employments market.

Literacy Rate

As per 2011 census, literacy rate in India has been reported as 74.04% with a 14% increase to that in 2001, whereas the hike is maximum for rural women at 26% in the last decade, which may be attributed to literacy mission of Government of India. Overall female literacy rate in India much lower than that of male literacy rate. The female literacy levels according to the Literacy Rate 2011 census are 65.46% whereas the male literacy rate is over 80%.

Kerala is the state with highest literacy rate at 94% and Bihar with the lowest literacy rate at just 63.82. Being a very vast country with second largest population, India has limited resources to make aware it's below poverty line population about the Government interventions and the law providing them the Right to Education.

The highest male literacy rate is also observed in Kerala at 96.1% followed by Lakshadweep at 95.6% and minimum for Bihar & Arunachal Pradesh. Female literacy is maximum for Kerala, followed by Lakshadweep and lowest for Bihar & followed by Rajasthan. A little more than half of the females are literate in these States.

Table 1: Literacy Rates in Post Independent India

Year	Rural						Urban						Combined					
	Female	Change	Male	Change	Total	Change	Female	Change	Male	Change	Total	Change	Female	Change	Male	Change	Total	Change
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1951	4.87	---	19.02	---	12.1	---	22.33	---	45.6	---	34.59	---	8.86	---	27.15	---	18.32	---
1961	12.1	7.23	12.1	-6.92	12.1	0.0	40.5	18.17	66.0	20.4	54.4	19.81	15.35	6.49	40.4	13.25	28.31	9.99
1971	15.5	3.4	48.6	36.5	27.9	15.8	48.8	8.3	69.8	3.8	60.2	5.8	21.97	6.62	45.96	5.56	34.45	6.14

1981	21.7	6.2	49.6	1.00	36.0	8.1	56.3	7.5	76.7	6.9	67.2	7.0	29.76	7.79	56.38	10.42	43.57	9.12
1991	30.17	8.47	56.96	7.36	36.0	0.0	64.05	7.75	81.09	4.39	67.2	0.0	39.29	9.53	64.13	7.75	52.21	8.64
2001	46.7	16.53	71.4	14.44	59.4	23.4	73.2	9.15	86.7	5.61	80.3	13.1	53.67	14.38	75.26	11.13	64.83	12.62
2011	58.75	12.05	78.57	7.17	67.8	8.4	79.92	6.72	89.67	2.97	84.1	3.8	65.46	11.79	82.14	6.88	74.04	9.21
% Increase in 2011 over 2001	26%	---	10%	---	14%	---	9%	---	3%	---	5%	---	22%	---	9%	---	14%	---

Source: Census of India, Office of Registrar General, India.

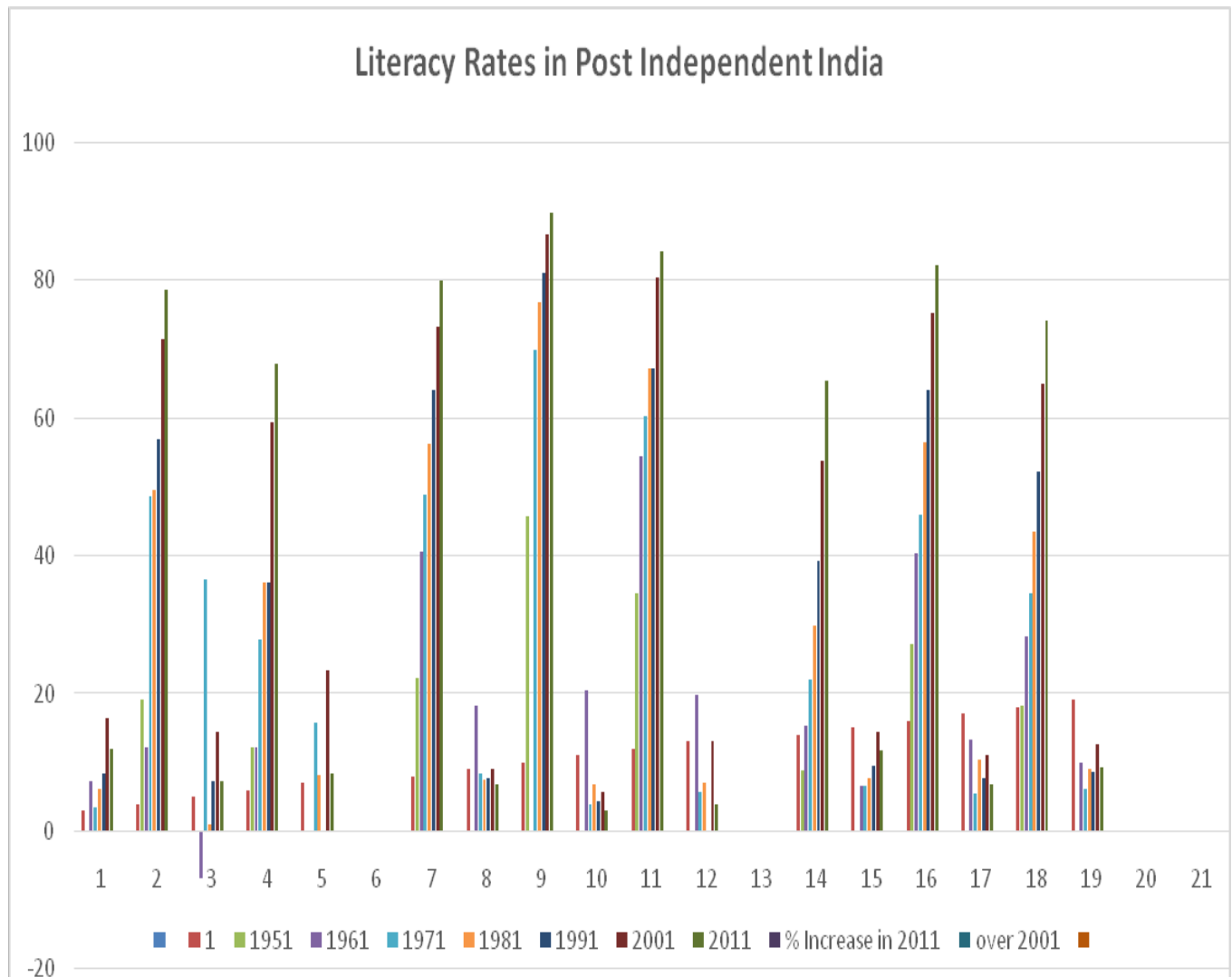

Table2 Literacy Rates of SC/ST by Sex and Urban-Rural Distribution

Year	Rural						Urban						Combined					
	Female	Change	Male	Change	Total	Change	Female	Change	Male	Change	Total	Change	Female	Change	Male	Change	Total	Change
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1961	2.52	-----	15.06	-----	8.89	-----	10.04	-----	32.21	-----	21.81	-----	3.29	-----	16.96	-----	10.27	-----
1971	5.06	2.54	20.04	4.98	12.77	3.88	16.09	6.05	38.93	6.72	28.65	6.84	6.44	3.15	22.36	5.4	14.67	4.4
1981	8.45	3.39	27.91	7.87	18.48	5.71	24.34	8.25	47.54	8.61	36.60	7.95	10.93	4.49	31.12	8.76	21.38	6.71
1991	19.45	11	45.95	18.04	33.25	14.77	42.29	17.95	66.90	19.36	55.11	18.51	23.76	12.83	49.91	18.79	37.41	16.03
2001	37.84	18.39	63.66	17.71	51.16	17.91	57.49	15.2	77.93	11.03	98.12	43.01	41.90	18.14	54.69	4.78	34.76	-2.65
2011	52.60	14.76	72.60	8.94	62.80	11.64	68.60	11.11	83.30	5.37	76.20	21.92	56.50	14.6	75.20	20.51	66.10	31.34
% Increase in 2011 over 2001	39%		14%		23%		19%		7%		12%		35%		38%		90%	

Source: Census of India, Office of Registrar General, India.

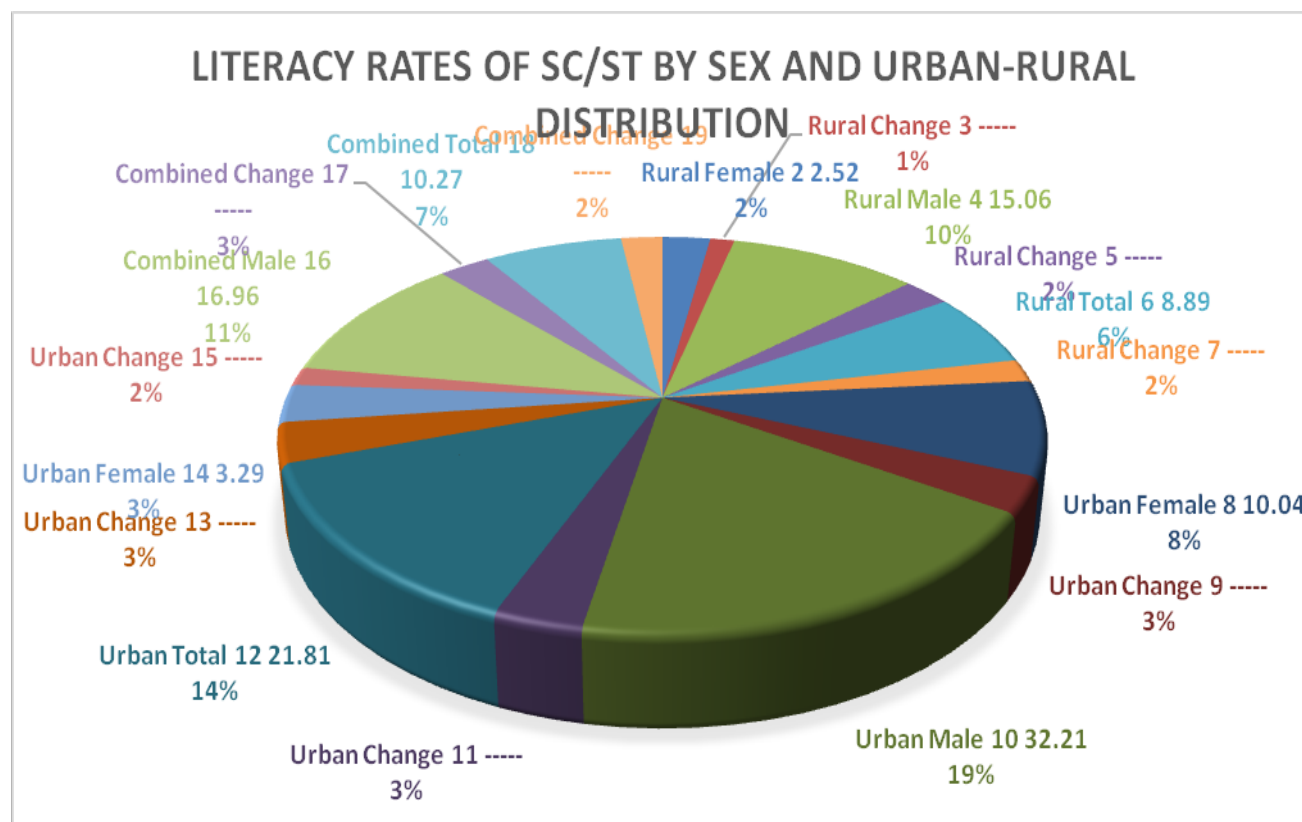

Table3 State-wise Literacy Rates in Last 3 Decades

State/Union Territory	1991						2001						2011					
	Female	Change	Male	Change	Total	Change	Female	Change	Male	Change	Total	Change	Female	Change	Male	Change	Total	Change
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
A & N Islands	65.5	---	79.0	---	73.0	---	75.2	---	86.3	---	81.3	---	82.4	---	90.3	---	86.6	---
Andhra Pradesh	32.7	-32.8	55.1	-23.9	44.1	-28.9	50.4	-24.8	70.3	-16	60.5	-20.8	59.1	-23.3	74.9	-15.4	67.0	-19.6
Arunachal Pradesh	29.7	-3	51.5	-3.6	41.6	-2.5	43.5	-6.9	63.8	-6.5	54.3	-6.2	57.7	-1.4	72.6	-2.3	65.4	-1.6
Assam	43.0	13.3	61.9	10.4	52.9	11.3	54.6	11.1	71.3	7.5	63.3	9	66.3	8.6	77.8	5.2	72.2	6.8
Bihar	22.0	-21	51.4	-10.5	37.5	-15.4	33.1	-21.5	59.7	-11.6	47.0	-16.3	51.5	-14.8	71.2	-6.6	61.8	-10.4
Chandigarh	72.3	50.3	82.0	30.6	77.8	40.3	76.5	43.4	86.1	26.4	81.9	34.9	81.2	29.7	90.0	18.8	86.0	24.2
Chhattisgarh	27.5	-44.8	58.1	-23.9	42.9	-34.9	51.9	-24.6	77.4	-8.7	64.7	-17.2	60.2	-21	80.3	-9.7	70.3	-15.7
D & N Haveli	27.0	-0.5	53.6	-4.5	40.7	-2.2	43.0	-8.9	73.3	-4.1	60.0	-4.7	64.3	4.1	85.2	4.9	76.2	5.9
Daman & Diu	59.4	32.4	82.7	29.1	71.2	30.5	70.4	27.4	88.4	15.1	81.1	21.1	79.5	15.2	91.5	6.3	87.1	10.9
Delhi	67.0	7.6	82.0	-0.7	75.3	4.1	74.7	4.3	87.3	-1.1	81.7	0.6	80.8	1.3	90.9	-0.6	86.2	-0.9
Goa	67.1	0.1	83.6	1.6	75.5	0.2	75.4	0.7	88.4	1.1	82.0	0.3	84.7	3.9	92.6	1.7	88.7	2.5
Gujarat	48.6	-18.5	73.1	-10.5	61.3	-14.2	58.6	-16.8	80.5	-7.9	70.0	-12	69.7	-15	85.8	-6.8	78.0	-10.7
Haryana	40.5	-8.1	69.1	-4	55.9	-5.4	45.7	-12.9	78.5	-2	67.9	-2.1	65.9	-3.8	84.1	-1.7	75.6	-2.4
Himachal Pradesh	52.1	11.6	75.4	6.3	63.9	8	67.4	21.7	85.4	6.9	76.5	8.6	75.9	10	89.5	5.4	82.8	7.2
Jammu & Kashmir	NA	NA	NA	NA	NA	NA	43.0	-24.4	66.6	-18.8	55.5	-21	56.4	-19.5	76.8	-12.7	67.2	-15.6
Jharkhand	-	-	-	-	-	-	38.9	-4.1	67.3	0.7	53.6	-1.9	55.4	-1	76.8	0	66.4	-0.8
Karnataka	44.3	---	67.3	---	56.0	---	56.9	18	76.1	8.8	66.6	13	68.1	12.7	82.5	5.7	75.4	9
Kerala	86.1	41.8	93.6	26.3	89.8	33.8	87.9	31	94.2	18.1	90.9	24.3	92.1	24	96.1	13.6	94.0	18.6
Lakshadweep	72.9	-13.2	90.2	-3.4	81.8	-8	80.5	-7.4	92.5	-1.7	86.7	-4.2	87.9	-4.2	95.6	-0.5	91.8	-2.2

Madhya Pradesh	29.4	-43.5	58.5	-31.7	44.7	-37.1	50.3	-30.2	76.1	-16.4	63.7	-23	59.2	-28.7	78.7	-16.9	69.3	-22.5
Maharashtra	52.3	22.9	76.6	18.1	64.9	20.2	67.0	16.7	86.0	9.9	76.9	13.2	75.9	16.7	88.4	9.7	82.3	13
Manipur	47.6	-4.7	71.6	-5	59.9	-5	60.5	-6.5	80.3	-5.7	70.5	-6.4	72.4	-3.5	86.1	-2.3	79.2	-3.1
Meghalaya	44.9	-2.7	53.1	-18.5	49.1	-10.8	59.6	-0.9	65.4	-14.9	62.6	-7.9	72.9	0.5	76.0	-10.1	74.4	-4.8
Mizoram	8.6	-36.3	85.6	32.5	47.1	-2	86.8	27.2	90.7	25.3	88.8	26.2	89.3	16.4	93.3	17.3	91.3	16.9
Nagaland	54.8	46.2	67.6	-18	61.7	14.6	61.5	-25.3	71.2	-19.5	66.6	-22.2	76.1	-13.2	82.8	-10.5	79.6	-11.7
Odisha	34.7	-20.1	63.1	-4.5	49.1	-12.6	50.5	-11	75.4	4.2	63.1	-3.5	64.0	-12.1	81.6	-1.2	72.9	-6.7
Pondicherry	65.6	30.9	83.7	20.6	74.7	25.6	73.9	23.4	88.6	13.2	81.2	18.1	80.7	16.7	91.3	9.7	85.8	12.9
Punjab	50.4	-15.2	65.7	-18	58.5	-16.2	63.4	-10.5	75.2	-13.4	69.7	-11.5	70.7	-10	80.4	-10.9	75.8	-10
Rajasthan	20.4	-30	55.0	-10.7	38.6	-19.9	43.9	-19.5	75.7	0.5	60.4	-9.3	52.1	-18.6	79.2	-1.2	66.1	-9.7
Sikkim	46.7	26.3	65.7	10.7	56.9	18.3	60.4	16.5	76.0	0.3	68.8	8.4	75.6	23.5	86.6	7.4	81.4	15.3
Tamil Nadu	51.3	4.6	73.8	26.3	62.7	33.8	64.4	4	82.4	6.4	73.5	4.7	73.4	-2.2	86.8	0.2	80.1	-1.3
Tripura	49.7	-1.6	70.6	-3.4	60.4	-8	64.9	0.5	81.0	-1.4	73.2	-0.3	82.7	9.3	91.5	4.7	87.2	7.1
Uttar Pradesh	24.4	-25.3	54.8	-31.7	40.7	-37.1	42.2	-22.7	68.8	-12.2	56.3	-16.9	57.2	-25.5	77.3	-14.2	67.7	-19.5
Uttarakhand	41.6	17.2	72.8	18.1	57.8	20.2	59.6	17.4	83.3	14.5	71.6	15.3	70.0	12.8	87.4	10.1	78.8	11.1
West Bengal	46.6	5	67.8	-5	57.7	-5	59.6	0	77.0	-6.3	68.6	-3	70.5	0.5	81.7	-5.7	76.3	-2.5
India	39.3	---	64.1	---	52.2	---	53.7	---	75.3	---	64.8	---	65.5	---	82.1	---	74.0	---

Table4 State-wise Gap in the Literacy rates of Males and Females over decades

State/Union	Gender Gap			% decline in gap	
Territory	1991	2001	2011	1991-2001	2001-2011
1	2	3	4	5	6
A & N Islands	13.5	11.1	7.8	18.0	29.3
Andhra Pradesh	22.4	19.9	15.7	11.2	20.9
Arunachal Pradesh	21.8	20.3	14.9	6.7	26.8
Assam	18.8	16.7	11.6	11.5	30.5
Bihar	29.4	26.6	19.7	9.6	25.8

Chandigarh	9.7	9.7	8.8	0.3	9.0
Chhattisgarh	30.6	25.5	20.0	16.4	21.5
D & N Haveli	26.6	30.3	20.9	-14.1	31.2
Daman & Diu	23.3	18.0	12.0	22.5	33.5
Delhi	15.0	12.6	10.2	16.0	19.3
Goa	16.6	13.1	8.0	21.1	38.8
Gujarat	24.5	21.9	16.1	10.6	26.6
Haryana	28.6	32.8	18.1	-14.4	44.7
Himachal Pradesh	23.2	17.9	13.6	22.8	24.1
Jammu & Kashmir	-	23.6	20.3	-	13.9
Jharkhand	-	28.4	21.4	-	24.7
Karnataka	22.9	19.2	14.4	16.1	25.2
Kerala	7.5	6.3	4.0	15.3	36.3
Lakshadweep	17.3	12.1	7.6	30.2	36.9
Madhya Pradesh	29.2	25.8	19.5	11.7	24.4
Maharashtra	24.2	18.9	12.5	21.9	34.0
Manipur	24.0	19.8	13.7	17.6	30.9
Meghalaya	8.3	5.8	3.1	29.6	47.3
Mizoram	7.0	4.0	4.1	43.4	-2.8
Nagaland	12.9	9.7	6.6	24.6	31.6
Odisha	28.4	24.8	17.6	12.6	29.2
Pondicherry	18.1	14.7	10.6	18.4	28.1
Punjab	15.3	11.9	9.7	22.2	18.2
Rajasthan	34.6	31.9	27.1	7.8	15.0
Sikkim	19.1	15.6	10.9	17.9	30.0
Tamil Nadu	22.4	18.0	13.3	19.8	25.9
Tripura	20.9	16.1	8.8	23.0	45.4
Uttar Pradesh	30.5	26.6	20.1	12.6	24.4

Uttarakhand	31.2	23.7	17.4	24.1	26.4
West Bengal	21.3	17.4	11.2	18.1	36.0
India	24.8	21.6	16.3	13.1	24.7

Adult Literacy Rate

The adult literacy rate (15+) for male has increased from 73.4 to 78.8 whereas increase in adult literacy is more in case of females from 47.8 to 59.3 from 2001 to 2011. In 2011, just half of the rural adult females are literate against 76.9% urban females. 88.3% urban adult males are literate against 74.1 rural adult males. Overall adult literacy is increasing over decades (details in Tables 5 and 6).

Table5 Adult Literacy Rate (Age 15 Years and Above)

Year	Male	Change	Female	Change	Total	Change	Gender Parity Index
1	2	3	4	5	6	7	8
1961	41.5	----	13.2	----	27.8	----	32%
1971	47.7	6.2	19.4	6.2	34.1	6.3	41%
1981	54.9	7.2	25.7	6.3	40.8	6.7	47%
1991	61.9	7	34.1	8.4	48.5	7.7	55%
2001	73.4	11.5	47.8	13.7	61.0	12.5	65%
2011	78.8	5.4	59.3	11.5	69.3	8.3	75%

Source: Census of India, Office of the Registrar General, India.

Table6 Rural Urban Adult Literacy Rate – 2011

Residence	Male	Female	Total	Gender Parity Index
1	2	3	4	5
Rural	74.1	50.6	62.6	68%
Urban	88.3	76.9	82.8	87%
Total	78.8	59.3	69.3	75%
Residence Parity Index	84%	66%	76%	

Source: Census of India, Office of the Registrar General, India.

Conclusion:

Central Government Education Minister said the government said not properly fund reeled on education. It effect on Labor Market. So the Indian government needs to spend more of its GDP on education. Yet simply preserving higher education's current share during a recession will be challenging. One strategy to improve higher education's standing is to strengthen the alignment and transparency of the relationships between education and occupations and professions. The India has the capacity to build a real-time labor and learning exchange now. Today knowledge and skill requirements, tasks, activities, and values and interests associated with success in more than 1,100 occupations.

1.SHABANA ROZE., PhD scholar,Political Science Dpt, JMI IMPROVING THE LINK BETWEEN HIGHER EDUCATION AND EMPLOYMENT IN INDIA

Jonas Baetge, Lisa Hartmann BA Communications, VrijeUniversitetBrussel

H E P Research Report No. 64

2.MARTIN CARNOY (1987) "Higher education and graduate employment in India" A Summary of three case studies International Institute for Educational Planning (Established by Unesco)

3. PADMINI SWAMINATHANThe Interface between Employment and Education in India: The Need for a Discourse Education and Social Change in South Asia / Edited by Krishna Kumar and Joachim Oesterheld; Hyderabad: Orient Longman Limited, 2007 (325-358 p)

4.Indian states ranking by literacy rate. From Wikipedia, the free encyclopedia

5.Literacy in India, From Wikipedia, the free encyclopedia

6.PAWAN AGARWAL Higher Education and the Labor Market in IndiaIndian Council for Research on International Economic Relations (ICRIER), New Delhi (India)

7.Selected Socio-Economic StatisticsIndia, 2011October 2011Government of India
Ministry of Statistics and Programme ImplementationCentral Statistics OfficeSocial Statistics
DivisionRK Puram, New Delhiwww.mospi.gov.in

सूरदास के भ्रमरगीत में पुष्टि मार्ग का निरूपण

डॉ.कल्पना आर. पटेल

आर्ट्स एन्ड कॉमर्स कॉलेज, बामणा

जिला : साबरकांठा

सूरदास ने वल्लभाचार्य की पुष्टि संप्रदाय में दीक्षा ली थी। उसी के मूल तत्वों के सहारे सूरदास ने अपने 'भ्रमरगीत' में ज्ञान, योग और अन्य कठोर साधनाओं का खंडन किया है और प्रेम एवं भक्ति की प्रतिष्ठापना करके सगुनापासना का प्रचार किया है। सूरदास ने 'सूरसागर' में कृष्ण-लीला का विस्तार के साथ चित्रण किया है; पर 'भ्रमरगीत' के अंश में उन्होंने गोपियों को विरहिणियों के रूप में कलपाया, तड़पाया है। अतः गोपियों ने इस अवसर पर अपने दुःख को व्यक्त करने के साथ-साथ सगुण साकार का महत्व, श्रेष्ठत्व प्रस्थापित कर उद्धव के निर्गुण-निराकार का खंडन किया है।

पुष्टि संप्रदाय में 'राधा' के लिए विशेष स्थान नहीं है। अतः अन्य गोपियों का विरह-वर्णन जहां कई पुष्टो में किया गया है, वहां राधा का विरह-वर्णन दो-तीन पदों में पूर्ण हुआ है। पुष्टि-मार्ग में भक्त के लिए भगवान के चरणों में अपना सर्वस्व अर्पण करने की आवश्यकता होती है। सूर्य की गोपियां गोपियों अनन्य-भाव से श्रीकृष्ण की सेवा में अपना सब कुछ अर्पण करती हैं। फलस्वरूप 'जीव' को 'आनंद' गुण की प्राप्ति से सच्चिदानंद स्वरूप श्रीकृष्ण की लीलाओं का आनंद-लाभ होता है। मोक्ष-मुक्ति सरलता से प्राप्त होती है।

'भ्रमरगीत' में सूर्य ने उद्धव-गोपी संवाद की बड़ी कुशलता से योजना कर ज्ञान और योगमार्ग की हीनता एवं प्रेम और भक्ति-मार्ग की उच्चता सिद्ध कर दी है। ऐसा करते समय अकारण अपने ही दार्शनिक सिद्धांतों की एवं सांप्रदायिक तत्वों की 'सूरसागर' या 'भ्रमरगीत' में भरमार कर अन्य दार्शनिक मतवादों की निंदा करने का प्रयत्न नहीं किया। अन्य दार्शनिक सिद्धांत एवं मतवाद जो जन-साधारण की दृष्टि से आचरण में अत्यंत कठोर एवं नीरस थे उन्हीं का विरोध किया है, यह ध्यान में रखना चाहिए। "भ्रमरगीत के दार्शनिक विवेचन के मूल में गोपियों की निश्छल

भावनाओं का उद्दाम आवेग निहित था, जिसने उसके दार्शनिक निरूपण को नीरस और बोझिल नहीं बनने दिया, वरन उनको रोचक एवं प्रवाहमय में रूप में प्रस्तुत करने में सहयोग किया।"^२

डॉ. हरबंस लाल शर्मा ने भी लिखा है - "भगवान की भक्ति में विभोर हुए उनके हृदय की तंत्री से जो राग स्वतः निर्गत हुई है उन्हीं का संकलन 'सूरसागर' हैं।" इसका आशय यही है कि सूरदास ने अपने काव्य में दार्शनिक सिद्धांतों को उतना ही स्वीकार किया है, जितना भक्ति के परिपाक के लिए आवश्यक था। दार्शनिक सिद्धांत सूरदास के साहित्य में विषय वस्तु के साथ ऐसे घुल-मिल गए हैं जैसे दूध में शक्कर। इसी से डॉ. चंद्रभान रावत लिखते हैं- "सूरदास जी ने शुद्धद्वैत दर्शन और पुष्टिमार्गीय भक्ति के तत्वों का पूर्ण परिपालन करते हुए, प्रत्येक भावना का भक्तिमार्गी रागात्मक और काव्यात्मक विस्तार किया है। औपचारिकता के स्थान पर निजी अनुभवों के संयोग से सजीव संदर्भ की योजना के कारण संप्रदायाश्रित भी विशुद्ध मानवीय भावभूमि पर उतर आया है। धर्म-संप्रदाय की आत्मा को तो ग्रहण किया गया है, पर इस प्रकार उसकी योजना की है कि काव्य की आत्मा अक्षत रह सके। यही 'सूर' के भक्ति साहित्य का वैशिष्ट्य है।

संदर्भ

१. 'पुष्टीमार्ग लक्षणानि' (लेख) श्री हरिराय
२. भ्रमरगीत का काव्य- सौंदर्य, सत्येंद्र पारीक, पुष्ट - 59
३. सूर साहित्य नवमूल्यांकन, डॉ. चंद्रभान रावत, पृष्ठ - 98-99

AN IMPLIMENT AND CHALLENGES OF GST IN SERVICES SECTOR

DR.PARIMAL M.UPADHYAY

Asst.Professor of Accountancy

R.C. College of Commerce, Ahmedabad

ABSTRCT: -

In the present scenario this sector could be broadly and divided into three segments telecom service providers. Infrastructure providers and equipment manufactures. Although the emergency of the latter is thanks to the former, their importance in terms of the telecom sector as a whole is crucial STATE VALUE ADDED TAX was introduced with the intention of developing the uniformity throughout the nation and thereby creating a single national economy. However, states have differed in many ways, like they have changed agreed rates of tax, prescribed the list of inputs on which no ITC is available, prescribed various exemptions, concessions etc. and it has resulted in separating the national market in to 29 state economies.

On the basis of above discussion, it could be said that under the regime of Goods and Services Tax time of supply of goods and services is one of most crucial subject as this determines the date or time on which the tax is to be paid. And if by any chance we fail to determine the time of supply of goods correctly we made be made liable for interest and penalties and that may also lead to downfall in rating of the assessee.

INTRODUCTION: -

India is a developing nation and the sixth-largest economy in the world measured by nominal GDP and third-largest by purchasing power parity (PPP). Currently, India has the complicated indirect tax system which is followed by imbrications of various taxes imposed by union and states government separately. GST will unify all the indirect taxes and will create a smooth national market. Experts say that GST will improve the economic condition of the nation by improving the tax collection system and remove all the barriers among states and brings the uniformity in the whole nation via single tax rate. GST system was first introduced in the year 1954 by France, and today around 140 countries of the world have implemented the GST. Some of the countries followed unified GST while some other countries follow a dual GST where tax is imposed by central as well as states government. India also proposed to implement dual GST consisting CGST and SGST.

OBJECTIVES OF THE STUDY

- ✚ To refer the concept of GST.
- ✚ To determine the proposed
- ✚ Impact of GST on Services Sector of India.

DEFINITION OF GST:

Clause 366(12A) of the Constitution Bill defines GST as “goods and services tax” means any tax on supply of goods, or services or both except taxes on the supply of the alcoholic liquor for

human consumption. Further the clause 366(26A) of the Bill defines “Services” means anything other than Goods. Thus it can be said that GST is a comprehensive tax levy on manufacture, sale and consumption of goods and services at a national level. The proposed tax will be levied on all transactions involving supply of goods and services, except those which are kept out of its purview.

OBJECTIVES OF GOODS AND SERVICE TAX:-

GST is proposed to fulfill the following objectives:

- ❖ GST would help to eliminate the cascading effects of production and distribution cost of goods and services. This would help to increase GDP and then to economic condition of the country.
- ❖ GST would eliminate the multiplicity of indirect taxation and streamline all the indirect taxes which would be beneficial for manufacture and ultimate consumer.
- ❖ GST would be able to cover all the shortcomings of existing VAT system and hopefully serve the economy health.
- ❖ Incidence of tax falls on domestic consumption

INDIAN SERVICE SECTOR AND GST :-

The GST council, a committee headed by Finance Minister ArunJaitley and comprising representatives of all states which is tasked to fix tax rates on various goods and services, has decided that telecom services will attract tax rate of 18 per cent, three percentage points higher than the current 15 per cent services tax.

The service sector has emerged as the most dynamic sector globally and remains the key driver of India’s economic growth. More than half of the Indian economy is the service sector. Being the main driver of the economy, this sector contributed about 69% of the total growth during 2011-12 to 2015-16 and expanding its share in the economy by 4% points from 49 to 53%. Therefore, the provisions related to the Services Tax were brought into force i.e. July 1, 1994. It is applicable to the whole India except the State of Jammu and Kashmir. Entry 97 of List I of schedule VII of the Constitution of India extends such right to the Central Government to levy service tax. In starting, service tax was introduced to only 3 services namely – Telephone, Non-Insurance and stock broker services which gradually increased to 119 services.

After July 1, 2012, the concept of taxation on services was changed from a Positive List of services approach to a “Negative List regime”. That means service tax is levied on all the services except the services mentioned in the Negative list or were exempted by a notification. Some of the major services included under the service tax are as follow.

IMPACT OF GST ON TELECOM SECTOR: -

Service tax is a tax which is collected by the service provider from the consumers and deposits this with the government. Service tax rate is specified under section 66B (Chapter V of the Finance Act 1994). The current service tax rate is 15% which consist of:

- ✓ Basic service tax rate – 14%
- ✓ Swachh Bharat Cess – 0.5%
- ✓ Krishi Kalyan Cess – 0.5%
- ✓ Total service tax =15%

1. IT SERVICES

IT sector will definitely get affected by the GST rate. It will definitely get taxed at the higher rate than the existing rate of 14%. Under the GST tax rate system, it is assumed to increase in the rate to 18-20%. So ultimately it appears that the cost of IT services would jump, especially for the end users who do not claim for the input tax credit. As this industry earns the major parts of its revenue from the export which will be continued to be exempt under GST structure also. Under the GST tax system, IT service providers may be able to set-off input GST on purchase of goods required for setting up the necessary IT infrastructure with their GST output liabilities. IT software currently attracts Central Excise, VAT & Service Tax. Under GST, dual taxation and cascading effect would reduce significantly and such benefits can be ultimately availed by the end users.

2. TRANSPORT SERVICES

Transport sector to be considered as the most important part of the Indian economy. GST may help the transport sector in two areas – logistics cost will come down and efficiency will increase in both the areas i.e. exports as well as imports. Once the GST is implemented, its unified tax and regulatory environment will improve the delivery process and cut down the transport hassles. It will lead to the substantial reduction in distribution cost by 10-15% so ultimately reduces the final prices of goods. Logistics industry consists of warehousing and distribution. Existing system forced the companies to create and maintain the warehouses in each state which make supply chain longer and mostly inefficient.

3.FINANCIAL SERVICES

At present the tax rate for this service is 14% which is levied only on fee components (not interest) transactions. It is expected to increase in GST rate for this service up to 18-20%. Due to the increase in the taxes of input services, operating expenses will also increase slightly. It is expected that with the implementation of GST rate, there is the slight increase in the cost of financial services like credit/debit cards charges, loan processing fees, insurance premium etc.

4.HEALTHCARE SERVICES

Currently pharmaceutical companies are paying multiple taxes on central, state and municipal level like custom duty on imports, central excise duty on manufacturing, service tax on provision and receipt of services and VAT. It is said that pharmaceutical industry needs to review their distribution strategy and re-work their network.

5.ENTERTAINMENT SERVICES

Such services mainly divided in two categories – Multiplexes and Media. Multiplexes are affected by the taxes like service tax, entertainment tax and VAT. Currently, tax ranges between 22-24%. It is expected that GST rate for such service may be 18-20%. Under media segment, existing tax rate for DTH service providers ranges between 20-21% and for broadcaster it is around 14-15%. After applying GST, around 18-20% rate will apply.

6.TOURISM SERVICES GST

GST can be proved as a game changer for the tourism industry. Supplies of hotels and restaurants will be taxed at single rate. Input tax credit will be available on services related to renovation or construction of hotels. As currently hotels and tourism industry pay the huge amount in form of tax like luxury tax, VAT, output service tax to the government. But GST will subsume all such taxes which benefit both the industry and customers.

CONCLUSION

In the present scenario this sector could be broadly and divided into three segments telecom service providers. Infrastructure providers and equipment manufactures. Although the emergency of the latter is thanks to the former, their importance in terms of the telecom sector as a whole is crucial STATE VALUE ADDED TAX was introduced with the intention of developing the uniformity throughout the nation and thereby creating a single national economy. However, states have differed in many ways, like they have changed agreed rates of tax, prescribed the list of inputs on which no ITC is available, prescribed various exemptions, concessions etc. and it has resulted in separating the national market in to 29 state economies. On the basis of above discussion, it could be said that under the regime of Goods and Services Tax time of supply of goods and services is one of most crucial subject as this determines the date or time on which the tax is to be paid. And if by any chance we fail to determine the time of supply of goods correctly we made be made liable for interest and penalties and that may also lead to downfall in rating of the assessee.

REFERENCES:

- Article written by Raj Kumar on ‘Comparison between Goods and services tax and current taxation system-a brief study, published in International Journal of Allied Practice, Research and Review
- Tiwari, CA. Mahindra K., “Goods and Services Tax (GST) in India”.

સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રનો પરિચય

ડૉ. કરશન દેવશીભાઈ પિઠીયા

આચાર્યશ્રી

(અમર શહીદશ્રી ડી. એમ. બારડ આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ ધુસિયા -ગીર)

જીવનવ્યવહાર ચાલવવા માટે આપણા વિચારો, લાગણીઓની અભિવ્યક્તિ આવશ્યક છે. આ અભિવ્યક્તિ વાચિક અને અ-વાચિક બંને પ્રકારે થઈ શકે છે. આપણા વિચારોની અભિવ્યક્તિ અ-વાચિક કરતાં વાચિક વધારે સમર્થ અને વિવિધતાઓથી ભરપૂર હોય છે. જો અભિવ્યક્તા પ્રતિભાવાન હોય તો અભિવ્યક્તિ વધારે ઉત્કૃષ્ટ બને છે. અભિવ્યક્તિનું આ વાચિક માધ્યમ જ વાઙ્મય છે. આ વાઙ્મય દ્વારા થતી અભિવ્યક્તિ કાવ્યાત્મક અને અ-કાવ્યાત્મક પણ હોઈ શકે છે. વાઙ્મયને માટે 'સાહિત્ય' શબ્દ વિશાળ અર્થમાં પ્રયોજ્ય છે અને સીમિત અર્થમાં તે 'કાવ્ય' માટે પ્રયોજ્ય છે.

'કાવ્ય' એ શબ્દ 'કવ્' ધાતુ પરથી બન્યો છે. 'કવ્' એટલે બોલવું અથવા અસામાન્ય રીતે બોલવું. જેમાં કંઈક વિશેષરૂપે કહેવામાં આવ્યું હોય તે કાવ્ય. વિશેષેણ કવનં ભવતિ કાવ્યમ્ અર્થ ગ્રહણ કરી શકાય. શ્રીવામન શિવરામ આપ્યું તેમનાં સંસ્કૃત હિન્દી કોશમાં કાવ્યનો અર્થ ઋષિ અથવા કવિના ગુણોથી યુક્ત એવો કરે છે.

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં 'કાવ્ય' શબ્દ વિશાળ અર્થમાં વપરાય છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં કવિના કોઈપણ સર્જનને (કર્મને) કાવ્ય કહેવામાં આવે છે; પછી તે ગદ્ય-પદ્ય કે ચમ્પૂ કોઈપણ સાહિત્ય હોઈ શકે, આમ સામાન્ય રીતે આપણે કાવ્ય શબ્દનો સંકુચિત અર્થ ઘટાવીએ છીએ તેને બદલે સંસ્કૃતમાં 'કાવ્ય' શબ્દ વિશાળ અર્થ લઈને આવે છે. સાહિત્યના કોઈપણ સ્વરૂપને કાવ્ય કહે છે.

વ્યવહારમાં ઉક્તિ, શબ્દાર્થ અથવા ભાષાનો પ્રયોગ ભાવનાઓ અને વિચારોની અભિવ્યક્તિ માટે કરવામાં આવે છે. પરંતુ કાવ્યાત્મક ભાષા આનાથી કંઈક જુદી જ અભિવ્યક્તિ કરે છે અને તેથી જ વાઙ્મયના અન્ય પ્રકારો જેવા કે; શબ્દપ્રધાન સહભાવ, અર્થપ્રધાન સહભાવથી કાવ્યની પૃથક્તા છે.

કવિના કાવ્યમાં રહેલું 'કાંઈક અવાર્ણનીય તત્ત્વ' જ અ-કાવ્યાત્મક ઉક્તિથી કાવ્યાત્મક ઉક્તિને અલગ પાડે છે અને તે જ તેની વિશેષતા કે સાધારણ લક્ષણ છે અને તેનાથી જ તેમનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ થાય છે.

કવિ ન્હાનાલાલ કાવ્યને વિશ્વની રસપ્રભા અને પરબ્રહ્મની આનંદકલા કહે છે. કાવ્યમાં રહેલું આ કંઈક અવાર્ણનીય તત્ત્વ સહૃદય સંવેધ છે અને આ તત્ત્વની પ્રતીતિ સહૃદયને જ થાય છે. કાવ્યમાં અભિવ્યક્તિ ભાવ અને વિચારની સાથે "કંઈક અવાર્ણનીય તત્ત્વ" હોય છે અને તે જ તેની અસ્મિતા અર્થાત્ ઓળખ છે. કાવ્યમાં રહેલા આ અંતરંગ તત્ત્વને વિવેચકોએ પોત-પોતાની સમજ મુજબ પકડવાનો અને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ કોઈનો પણ સમજાવવાનો પ્રયત્ન અંતિમ નથી. તેનું કારણ એ છે કે તેને વ્યાખ્યામાં બાંધવામાં આવ્યું નથી. તે કાવ્યતત્ત્વને સમજાવવાનો અને સમજાવવાનો પ્રયત્ન આજે પણ ચાલુ છે અને રહેશે,

પ્રતિભાવાન વ્યક્તિ જ કાવ્યના આ "કંઈક અવાર્ણનીય તત્ત્વ" જે શબ્દાર્થ, રૂપ, ગુણ, અલંકારોથી ભિન્ન છે તેની પ્રતીતિ કરી શકે છે. આમ, કાવ્ય એટલે કાંઈક અવાર્ણનીય + શબ્દાર્થ એટલે કાવ્ય.

'શાસ્ત્ર' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ અને અર્થ:

સંસ્કૃતમાં 'શાસ્ત્ર' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ બે રીતે થાય છે.

- શાસનાત્ શાસ્ત્રમ્ શાસન કરે, વ્યક્તિને અમુક કરવા પ્રેરે અને અમુક ન કરવા પ્રેરે એટલે કે નિષેધ કરે તે શાસ્ત્ર. આપણાં ધર્મ શાસ્ત્રો આવા વિધિનિષેધ દર્શાવાનારાં છે. તેથી તે અર્થમાં એમને 'શાસ્ત્ર' કહેવામાં આવે છે.
- શંસનાત્ શાસ્ત્રમ્ ભાષ્યકારે આપેલી આ વૃત્તિ અનુસાર, જે અગોચર તત્ત્વનું 'શંસન' એટલે કે 'કથન' કરે, તે 'શાસ્ત્ર'; એવો અર્થ થાય છે. સાહિત્યશાસ્ત્ર કાવ્યનાં સૌંદર્યવિધાયક એવાં અગોચર તત્ત્વોનું શંસન કરતું હોવાથી એને આ અર્થમાં શાસ્ત્ર કહેવું જોઈએ.

સંસ્કૃતમાં 'શાસ્ત્ર' શબ્દ 'દર્શન', 'વિજ્ઞાન'; એ બે મુખ્ય અર્થમાં વપરાયો છે. 'વેદાન્તશાસ્ત્ર', 'સાંખ્યાશાસ્ત્ર', 'ન્યાયશાસ્ત્ર' વગેરે દર્શનો છે. 'ધર્મશાસ્ત્ર', 'અર્થશાસ્ત્ર' વગેરે સામાજિક વિજ્ઞાનો છે. 'આયુર્વેદશાસ્ત્ર', 'કામશાસ્ત્ર' વગેરે અન્ય વિજ્ઞાનો છે. 'શાસ્ત્ર' શબ્દ બંને અર્થમાં વપરાય છે. તેના પરથી ગર્ભિત રીતે દર્શનનું નિરૂપણ વૈજ્ઞાનિક હોવું જોઈએ અને વિજ્ઞાનના નિરૂપણ પાછળ દાર્શનિક દૃષ્ટિની પ્રેરણા હોવી જોઈએ એવું સૂચન થાય છે, તે સાથે શાસ્ત્ર એટલે કોઈપણ વિષયનું આમૂલક, સર્વોચ્ચ, તાત્વિક અને સૈદ્ધાંતિક દર્શન, પરીક્ષણ કે નિરૂપણ; એ અર્થ સમજાય છે.

‘સાહિત્ય’ શબ્દનો અર્થ:

કાવ્યશાસ્ત્રના પરવર્તી યુગમાં કાવ્યશાસ્ત્રને માટે પ્રયોજતાં બધાં જ નામોમાં 'સાહિત્ય' શબ્દ સવિશેષ પ્રચલિત બન્યો. 'સાહિત્ય' શબ્દ 'પુસ્તકાલય' શબ્દની જેમ સમુદાયવાચક સંજ્ઞા છે અને તે સમુદાયવાચક સંજ્ઞાશબ્દનો પ્રયોગ બે અર્થમાં થાય છે.

પ્રથમ દૃષ્ટિએ કોઈ ભાષામાં જેટલા મુદ્રિત—અમુદ્રિત ગ્રંથો હોય છે, તે બધા સમુદાયને 'સાહિત્ય' કહે છે.

બીજી દૃષ્ટિએ 'સાહિત્ય' શબ્દ કેવળ કવિતા, નાટક, કથા; એમ વિશેષ ગ્રંથોનો સમુદાય એવા અર્થનો બોધક છે.

વ્યુત્પત્તિની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો 'સહ', 'સહિત' પરથી 'સાહિત્ય'; એ પ્રમાણે સમજતા 'સાહિત્ય' એટલે 'સાથે રહેનાર' એ અર્થને વિશાળ રીતે લાગૂ પાડીએ અને આપણે જેને સાહિત્ય કહીએ છીએ તેની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો—

'માનવજીવનની સાથે સાથે રહેનાર.'

'માનવહૃદયની સાથે-સાથે રહેનાર.'

'માનવ—આત્માની સાથે—સાથે રહેનાર.'

એવો અર્થ કરી એમ કહી શકાય કે આપણા પ્રાચીન કવિઓ અને મીમાંસકોના મતે સામાન્ય જીવનમાંથી મળતા સામાન્ય આનંદ કરતા વિશિષ્ટ પ્રકારના અવનવા આનંદનો અનુભવ કરાવે, તે સાહિત્ય.

'સાહિત્ય' શબ્દ પર વિશેષ વિચાર કરીએ તો વ્યુત્પત્તિની દૃષ્ટિએ તેનો અર્થ 'સહિતનો ભાવ' એવો થાય છે. આ સહિતનો ભાવ 'સહભાવ' છે. આ 'સહભાવ' શબ્દ અને અર્થ બંને વચ્ચેનો છે. જ્યારે આ સહભાવ હોય ત્યારે ત્રણ પરિસ્થિતિ ઉદ્ભવે પહેલાની પ્રધાનતા, બીજીની પ્રધાનતા અથવા બંનેની સમકક્ષતા. વાઙ્મયના પ્રકારવિશેષ 'વેદ' શબ્દ પ્રધાન છે. ત્યાં શબ્દ અને અર્થનો સહભાવ છે, પરંતુ આ સહભાવમાં શબ્દ પ્રધાન છે અને અર્થ અપ્રધાન છે. કાવ્યેતર અવશિષ્ટ

વાડ્મયના ઈતિહાસ, પુરાણાદિ રૂપમાં અર્થપ્રધાન સહભાવ છે. વાડ્મયનો કાવ્ય અથવા 'સાહિત્ય' નામનો જે પ્રકાર છે, ત્યાં શબ્દ અને અર્થ બંનેની સમકક્ષ સ્થિતિ છે. બંનેનો સહભાવ સમપ્રધાન છે. આમ, સાહિત્ય અર્થાત્ સહભાવ અર્થાત્ શબ્દાર્થનું સમકક્ષ સહભાવ સાહિત્ય છે.

આચાર્ય રાજશેખરે ૧૦મી શતાબ્દીમાં સૌપ્રથમ 'સાહિત્ય' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. 'સાહિત્ય' શબ્દની ઉત્પત્તિના મૂળમાં શબ્દ તથા અર્થની પરસ્પર વૈયાકરણ સંબંધની ઘટના જાણીતી છે. આ શબ્દની ઉત્પત્તિનો આચાર્ય ભામહે 'કાવ્યાલંકાર'માં કાવ્યની વ્યખ્યામાં નિર્દેશ કર્યો છે. આ 'સાહિત્ય' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ પંડિત બલદેવ ઉપાધ્યાયે તેમના 'ભારતીય સાહિત્યશાસ્ત્ર' નામના ગ્રંથમાં આપી છે.

કાવ્યશાસ્ત્રના વિવિધ અભિધાનો:

ઋગ્વેદના મંત્રોના દ્રષ્ટા ઋષિઓ કવિઓ કહેવાતા. કવિ એટલે ત્રણેય કાળનાં રહસ્યોની આરપાર જોઈ શકનાર આવા કવિઓની રચના તે 'કાવ્ય' અને એ કાવ્યની વિવક્ષણતાઓની, તેનાં અલંકરણોની, તેના ઉદ્ભવ વગેરેની ચર્ચા કરે તે કાવ્યમીમાંસા અથવા કાવ્યશાસ્ત્ર અથવા સાહિત્યશાસ્ત્ર. કાવ્યશાસ્ત્રને માટે સંસ્કૃત સાહિત્યમાં જુદા જુદા સમયે વિવિધ શબ્દો પ્રયોજ્યા છે; જે એક રીતે તો કાવ્યશાસ્ત્રના વિકાસના સૂચક છે. કાવ્યશાસ્ત્ર માટે જે વિવિધ શબ્દપ્રયોગ થતા, તેમાં પ્રથમ તે 'ક્રિયાકલ્પ' તરીકે ઓળખવામાં આવતું. આ પછી કાવ્યની શાસ્ત્રીય વિચારણાના પ્રારંભિક યુગમાં આ શાસ્ત્રને 'કાવ્યાલંકાર' તરીકે ઓળખવામાં આવતું હશે એમ જણાય છે, કેમ કે; દંડીના 'કાવ્યદર્શ'ને બાદ કરતાં કાવ્યશાસ્ત્રની શરૂઆતના ગ્રંથોનાં નામ પરથી આ હકીકત સૂચિત થાય છે.

ભામહ (ઈ. સ. ૭મી કે ૮મી સદી) કાવ્યાલંકાર:

ઉદ્ભટ (ઈ. સ. ૮૦૦)કાવ્યાલંકારસારસંગ્રહ:

વામન (ઈ. સ. ૮૦૦)કાવ્યાલંકારસૂત્રવૃત્તિ:

રુદ્રટ (ઈ. સ. ૮૫૦)કાવ્યાલંકાર:

આથી પ્રાચીનકાળમાં 'કાવ્યશાસ્ત્ર'ને માટે 'કાવ્યાલંકાર' નામ જ અધિક પ્રચલિત હોય તેમ જણાય છે. આમાં પ્રયોજાયેલો 'ગન્ધાર' શબ્દ ઉપમા, ઉત્પ્રેક્ષા વગેરે અર્થાલંકારો ૩ યમક, અનુપ્રાસ વગેરે શબ્દાલંકારો પૂરતો જ સીમિત ન હતો, કાવ્યસૌંદર્યના અર્થનો ઘોતક પણ હતો. મહાકવિ દંડીએ પોતાના ગ્રંથનું નામ 'કાવ્યદર્શ' રાખ્યું હોવા છતાં તેઓ અલંકાર શબ્દના વ્યાપક અર્થને સ્પષ્ટ કરતા કહે છે; "કાવ્યશોભાકરણ ધર્માન્ અલંકારાન્ પ્રચક્ષતે" ઉપરોક્ત ગ્રંથોમાં માત્ર અલંકારોની જ નહીં પણ સૌંદર્યની વૃદ્ધિ કરનારા – ગણ, રીતિ વગેરેની પણ વિસ્તૃત ચર્ચા છે. એમાં કાવ્યનું સ્વરૂપ નિશ્ચિત કરવાનો પણ ઉપક્રમ છે. 'અલંકાર' શબ્દની વ્યાપકતા સ્પષ્ટપણે દર્શાવના વામન કહે છે. કાવ્ય ગ્રાહ્યમલંકારાત્, સૌંદર્ય ચાલંકાર: ।

આમ, કાવ્યશાસ્ત્રના પ્રારંભિક કાળમાં 'અલંકાર' શબ્દ કાવ્યના બધાજ શોભાધાયક તત્વોનો ધોતક હતો અને તેથી જ 'કાવ્યાલંકાર' શબ્દનો અર્થ કાવ્યમા થાય છે. એ પરથી લક્ષણો દ્વારા 'કાવ્ય સૌંદર્યપરક શાસ્ત્રનું' ગ્રહણ થાય છે.

સમય જતાં ધીમે ધીમે 'કાવ્યાલંકાર'માંથી માત્ર 'અલંકારશાસ્ત્ર' નામ રૂઢ થયું. પ્રતાપરુદ્રીયની ટીકામાં અલંકારશાસ્ત્ર શબ્દના અર્થઘટનમાં છત્રન્યાયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. જેમ અનેક માણસોના સમૂહમાં થોડા માણસો જ છત્રી ઓઢીને જતા હોય પણ આપણે 'પેલા છત્રીવાળા જય', એમ કહીએ છીએ; તેમ કાવ્ય-સૌંદર્યવિધાયક થ તત્ત્વોમાં અલંકાર પણ હોવાથી આ શાસ્ત્રને અલંકારશાસ્ત્ર કહેવામાં આવે છે.

આમ, સંસ્કૃતમાં કાવ્યશાસ્ત્રનું 'અલંકારશાસ્ત્ર'નામકરણ તે યુગની સ્મૃતિ અપાવે છે, જ્યારે અલંકારનું તત્ત્વ કાવ્યની અભિવ્યંજનાને માટે સૌથી વધારે મહત્ત્વપૂર્ણ માનવામાં આવતું. આ અલંકાર શાસ્ત્રને સાહિત્યશાસ્ત્ર પણ કહેવામાં આવે છે.

ટૂંકમાં 'કાવ્યશાસ્ત્ર', 'અલંકારશાસ્ત્ર' કે 'સાહિત્યશાસ્ત્ર' એટલે કાવ્યનાં અલંકારણો, તેના ઉદ્ભવ અને તેનાં સિદ્ધાંતોનું સૈદ્ધાંતિક નિરૂપણ કરતું શાસ્ત્ર. કાવ્યશાસ્ત્રનો પ્રતિપાદ્ય વિષય

કાવ્યશાસ્ત્રના વિવિધ ગ્રંથોના અનુશીલનથી પ્રતીત થાય છે કે મોટાભાગના કાવ્યશાસ્ત્રીઓએ અનેક વિષયોનું વિવેચન કરેલું છે. આમાં કેટલાક વિષયો એવા છે કે જેમનું બધા જ આચાર્યોએ વિવેચન કરેલું છે. મોટેભાગે બધા જ આચાર્યોની સામે સર્વપ્રથમ એ પ્રશ્ન રહ્યો છે કે; કાવ્યનું પ્રયોજન, હેતુ તથા સ્વરૂપ શું છે ? તેને કારણે કાવ્યનું શરીર તથા કાવ્યના આત્મા તરફ તેમનું ધ્યાન ગયું અને તેમણે શબ્દ, અર્થ તથા તેમના પારસ્પરિક સંબંધ પર વિચાર કર્યો. તેથી કાવ્યશાસ્ત્રમાં શબ્દશક્તિ, જેમ કે, અભિધા, લક્ષણા, વ્યંજન તથા વાર્ય, લક્ષ્ય તેમજ વ્યંગ્ય અર્થો પર વિચાર કરવામાં આવ્યો. શબ્દ અને અર્થના અલંકાર, ગણ અને દોષ વગેરેનું વિવેચન તેમજ રીતિ, ધ્વનિ અને રસનું અનુસંધાન; આ બધાં કાવ્યસ્વરૂપવિવેચનનાં જ પરિણામો કહી શકાય. સાથે સાથે કાવ્યના ભેદ-પ્રભેદ તરફ પણ વિવેચકોનું ધ્યાન ગયું છે અને દશ્ય, શ્રવ્ય તથા ગદ્ય-પદ્ય વગેરે પ્રકારો પાડવામાં આવ્યા છે. પ્રતિપાદ્ય વિષયોની દૃષ્ટિથી સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રના ગ્રંથોને જદા-જુદા વર્ગોમાં વિભાજિત કરી શકાય છે; જેમ કે,

(૧) પ્રાય: સમગ્ર કાવ્યાંગોના પ્રતિપાદક ગ્રંથો:સાહિત્યદર્પણ, પ્રતાપરુદ્રયશોભૂષણ,

(૨) નાટ્ય સિવાયનાં અંગોના પ્રતિપાદક ગ્રંથો: કાવ્યાલંકાર, કાવ્યાદર્શ, કાવ્યાલંકાર” સૂત્રવૃત્તિ, કાવ્યાલંકાર (રુદ્રટ) કાવ્યપ્રકાશ, રસગંગાધર ઈત્યાદિ

(૩) નાટ્ય તથા રસના પ્રતિપાદક ગ્રંથો; નાટ્યશાસ્ત્ર, નાટ્યદર્પણ, દશરૂપક,

(૪) માત્ર અલંકાર પ્રતિપાદક ગ્રંથો: અલંકારસારસંગ્રહ, અલંકારસર્વસ્વ, કુવલયાનંદ વગેરે.

(૫)માત્ર રસપ્રતિપાદક ગ્રંથો:શૃંગારતિલક, રસતરંગિણી

(૬) માત્ર શબ્દશક્તિપ્રતિપાદક ગ્રંથો:અભિધાવૃત્તિમાતૃકા, વૃત્તિવાર્તિક

(૭) વિશેષ સિદ્ધાંતોના ઉભાવક ગ્રંથો: ધ્વન્યાલોક, વક્રોક્તિજીવિત, વ્યક્તિવિવેક વગેરે.

(૮) વિષયવિશેષના પ્રતિપાદક ગ્રંથો: રસમંજરીમાં નાયિકાભેદનું નિરૂપણ.

કાવ્યશાસ્ત્રનું મહત્ત્વ:

કાવ્યશાસ્ત્ર એ કાવ્યાંગોની સમીક્ષા કરતું શાસ્ત્ર છે. કવિઓની કીર્તિનો પ્રસાર કાવ્યશાસ્ત્રના આધારે જ થતો આવ્યો છે. તેના અધ્યયનથી જ કવિઓ કાવ્યના ગુણ—દોષ વગેરેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. વ્યુત્પત્તિ માટેનું આ એક મુખ્ય સાધન છે. જેમ ભાષાવિજ્ઞાન માટે વ્યાકરણની અપેક્ષા હોય છે. તેમ કાવ્ય-રચનામાં નૈપુણ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે કાવ્યશાસ્ત્રના અધ્યયનની આવશ્યકતા છે. કાવ્યોત્પત્તિમાં જ નહીં, કાવ્યના પ્રસાર માટે અને કાવ્યને લોકપ્રિય બનાવવા માટે પણ કાવ્યશાસ્ત્રનું યોગદાન મહત્ત્વપૂર્ણ છે, તે સમીક્ષકોનું માર્ગદર્શક છે. જેવી રીતે ન્યાયદર્શન સમગ્ર ધ્વનિશાસ્ત્રનો દીપક છે; તેવી રીતે કાવ્યશાસ્ત્ર, કાવ્યનો પ્રદીપ છે. તેથી વેદશાસ્ત્રથી માંડીને સામાન્ય સાહિત્ય સુધીના અધ્યયનમાં અલંકારશાસ્ત્રના કે કાવ્યશાસ્ત્રના જ્ઞાનની ઉપયોગિતા છે. વ્યાકરણ વગેરે છ વેદાંગોની જેમ કાવ્યશાસ્ત્રનું અધ્યયન પણ અનિવાર્ય છે. આ માટે રાજશેખરે તેને સાતમું વેદાંગ માન્યું છે. રાજશેખર પ્રમાણે તો આ કાવ્યશાસ્ત્ર આન્વીક્ષિકી (તર્ક), ત્રયી (વેદ), વાર્તા (ખેતી વગેરે) અને દંડનીતિ; એ ચાર પ્રસિદ્ધ વિદ્યાઓનો સારભાગ છે, તેથી તે પાંચમી વિદ્યા છે." આ કાવ્યશાસ્ત્ર કવિ અને સહૃદય બંનેનું માર્ગદર્શન છે, તેથી તેના અભાવમાં બીજાં પ્રયોજનોની સિદ્ધિ માટે કાવ્યશાસ્ત્રની અપેક્ષા રાખે છે. કાવ્યના અર્થનું જ્ઞાન, સૌંદર્યબોધ તેમજ રસાસ્વાદનમાં પણ કાવ્યશાસ્ત્રની ઘણી ઉપયોગિતા છે. તેથી તેનું મહત્ત્વ અનેરું છે.

સંદર્ભ ગ્રન્થો

(૧) કાવ્યાલંકાર:-રુદ્રટ

સંપાદક : ડૉ. સત્યદેવ ચૌધરી,

પ્રકાશક : વાસુદેવ પ્રકાશન, દિલ્હી

પ્રથમ આવૃત્તિ: ૧૯૬૫

(૨) કાવ્યાલંકાર સારસંગ્રહ:

સંપાદક : કે.એસ.રામાસ્વામી, ઈન્સ્ટીટ્યૂટ, વડોદરા

પ્રકાશક : ઓરિયેન્ટલ પ્રથમ આવૃત્તિ : ૧૯૩૧

(૩) કાવ્યપ્રકાશ: મમ્મટ:

સંપાદક : ડૉ. અંબાલાલ પ્રજાપતિ,

પ્રકાશક : પાર્શ્વ પ્રકાશન, અમદાવાદ

પ્રથમ આવૃત્તિ: ૧૯૮૭

(૪) કાવ્યપ્રકાશ: મમ્મટ:

સંપાદક : પ્રો. એન. પી. શાસ્ત્રી,

પ્રકાશક : પાર્શ્વ પ્રકાશન, અમદાવાદ

પ્રથમ આવૃત્તિ: ૧૯૬૮

(૫) કાવ્યાલંકાર સૂત્રવૃત્તિ - વામન:

સંપાદક : ડૉ. આર. પી. મહેતા,

પ્રકાશક : સરસ્વતી પુસ્તક પ્રથમ આવૃત્તિ : ૧૯૮૫

ભંડાર, અમદાવાદ

(૬) કાવ્યા અલંકાર

સંપાદક : ડૉ. રમેશ મ. શુક્લ,

પ્રકાશક : પાર્શ્વ પ્રકાશન, અમદાવાદ

(૭) કુંતકનો કાવ્યવિચાર

સંપાદક : નગીનદાસ પારેખ,

પ્રકાશક : ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમી, સેક્ટર-૧૭,

ગાંધીનગર

(૮) કાવ્યમીમાંસા –એક અધ્યયન

સંપાદક : રસિકલાલ ત્રિપાઠી,

પ્રકાશક : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુ.રા.અમ.

(૯) કાવ્યાર્થ

લેખક અને પ્રકાશક : ડૉ. અજિત ઠાકોર, અનુસ્નાતક સંસ્કૃત વિભાગ, એસ. પી. યુનિ., વલ્લભ વિદ્યાનગર.

(૧૦) કાવ્યની પરિભાષા

લેખક : યશવંત ત્રિવેદી,

પ્રકાશક : જીવન વિમા નગર, સાવંત સદન સોસા., બોરીવલી (વેસ્ટ) મુંબઈ.

પ્રથમ આવૃત્તિ, ૧૯૭૮

(૧૧) પાશ્ચાત્ય કવિતા

લેખક : નલિન રાવળ,

યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ,

(૧૨) પાશ્ચાત્ય કાવ્યશાસ્ત્ર

લેખક : પ્રિ. ડૉ. બહેચરભાઈ ર. પટેલ,

પ્રકાશક : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ

પ્રથમ આવૃત્તિ : ૧૯૯૪

Real Estate Boom in Gujarat: An In-Depth Analysis

Vaishaliben K. Makwana
Assistant professor, (GES- II)
Department : Economics
Government Arts and Commerce College, Kathlal
Dist: Kheda

Abstract

The real estate sector is a significant component of the Indian economy, contributing to economic growth, employment, and urban development. Gujarat, one of India's most industrially advanced states, has witnessed a notable boom in its real estate market over the past two decades. This research paper explores the factors driving the real estate boom in Gujarat, its impact on the state's economy, and the challenges and future prospects of this growth. The study focuses on key cities such as Ahmedabad, Surat, and Vadodara, which have emerged as real estate hubs.

1. Introduction

Gujarat, located on the western coast of India, is known for its robust industrial base, business-friendly policies, and dynamic economy. Over the years, Gujarat has experienced rapid urbanization, leading to a surge in demand for residential, commercial, and industrial real estate. This paper aims to analyze the real estate boom in Gujarat, examining the underlying factors, trends, and implications for the state's economic and social landscape.

2. Historical Context of Real Estate Development in Gujarat

The evolution of Gujarat's real estate market can be traced back to the early 2000s when the state began to witness accelerated economic growth due to industrialization, infrastructure development, and favorable government policies. The establishment of Special Economic Zones (SEZs), industrial corridors, and smart cities further catalyzed the demand for real estate in the state.

3. Factors Driving the Real Estate Boom in Gujarat

Several factors have contributed to the real estate boom in Gujarat:

3.1 Economic Growth and Industrialization

Gujarat's strong economic performance, driven by its industrial base, has been a key factor in the real estate boom. The state's Gross State Domestic Product (GSDP) has consistently grown at a rate higher than the national average, attracting businesses, investments, and workforce, which in turn has fueled demand for real estate.

3.2 Urbanization and Migration

Rapid urbanization, coupled with migration from rural areas and other states, has significantly increased the demand for housing and commercial spaces in urban centers like Ahmedabad, Surat, and Vadodara. The rise of new townships, gated communities, and integrated townships has transformed the urban landscape of these cities.

3.3 Infrastructure Development

The government's focus on infrastructure development, including the construction of roads, highways, airports, and metro rail projects, has made Gujarat an attractive destination for real estate investment. Projects such as the Delhi-Mumbai Industrial Corridor (DMIC) and the Ahmedabad-Mumbai Bullet Train have enhanced connectivity and increased the potential for real estate development along these corridors.

3.4 Favorable Government Policies

The Gujarat government has implemented several policies to boost the real estate sector. The introduction of the Gujarat Real Estate Regulatory Authority (GujRERA) under the Real Estate (Regulation and Development) Act, 2016, has brought transparency and accountability to the real estate market, boosting investor confidence. Additionally, the state's proactive approach to ease of doing business and land acquisition has facilitated real estate development.

3.5 Rise of the Service Sector

The growth of the service sector, particularly Information Technology (IT) and financial services, has contributed to the demand for commercial real estate in Gujarat's major cities. Business parks, IT hubs, and office spaces have proliferated, attracting both domestic and international companies.

4. Key Real Estate Hubs in Gujarat

4.1 Ahmedabad

Ahmedabad, the largest city in Gujarat, has emerged as a major real estate hub due to its strategic location, robust infrastructure, and economic vitality. The city has witnessed significant residential and commercial real estate development, with areas like Satellite, SG Highway, and Bopal becoming prime real estate destinations. The Sabarmati Riverfront Development Project and the upcoming metro rail project have further enhanced the city's real estate appeal.

4.2 Surat

Surat, known as the "Diamond City" and the "Textile Hub of India," has experienced a real estate boom driven by its thriving industrial base and high disposable income levels. The city's real estate market has expanded rapidly, with new residential projects, shopping malls, and commercial complexes emerging in areas like Vesu, Pal, and Dumas. The Surat International

Airport and the proposed Surat Metro project are expected to boost the city's real estate market further.

4.3 Vadodara

Vadodara, an important industrial and educational center, has also seen significant real estate growth. The city's real estate market is characterized by the development of affordable housing, luxury apartments, and commercial spaces. Areas like Alkapuri, Gotri, and Vasna-Bhayli Road have become sought-after real estate locations. The Vadodara-Mumbai Expressway and the development of IT parks are expected to drive future growth in the city's real estate market.

5. Impact of the Real Estate Boom on Gujarat's Economy

The real estate boom in Gujarat has had a profound impact on the state's economy:

5.1 Contribution to GDP and Employment

The real estate sector has become a major contributor to Gujarat's GSDP, driving economic growth and generating employment. The construction industry, which is closely linked to real estate, has created jobs for millions of people, particularly in the unskilled and semi-skilled labor segments.

5.2 Rise in Property Prices

The demand for real estate has led to a sharp increase in property prices in key cities. While this has benefited real estate developers and investors, it has also raised concerns about affordability, particularly for the middle and lower-income segments.

5.3 Urban Transformation and Infrastructure Development

The real estate boom has transformed the urban landscape of Gujarat's major cities, leading to the development of new residential areas, commercial centers, and infrastructure projects. This urban transformation has improved the quality of life for many residents, but it has also created challenges related to urban planning, traffic congestion, and environmental sustainability.

6. Challenges Facing Gujarat's Real Estate Sector

Despite the robust growth, Gujarat's real estate sector faces several challenges:

6.1 Regulatory Hurdles

While the introduction of GujRERA has improved transparency, regulatory hurdles related to land acquisition, environmental clearances, and building permits continue to delay real estate projects.

6.2 Affordability and Housing for All

The rapid rise in property prices has made home ownership unaffordable for many, particularly in urban areas. The state needs to focus on affordable housing initiatives to address this issue.

6.3 Infrastructure Gaps

Despite significant infrastructure development, gaps remain in areas such as public transportation, water supply, and waste management, which could hamper the long-term sustainability of the real estate boom.

6.4 Environmental Concerns

The rapid pace of real estate development has raised environmental concerns, including the depletion of green spaces, water scarcity, and increased pollution levels. Sustainable development practices need to be integrated into the real estate sector to mitigate these issues.

7. Future Prospects and Policy Recommendations

The future of Gujarat's real estate sector looks promising, with continued growth expected in residential, commercial, and industrial segments. However, to sustain this growth, the following policy recommendations are suggested:

7.1 Promoting Affordable Housing

The state government should promote affordable housing projects by providing incentives to developers, streamlining approval processes, and ensuring the availability of low-cost financing options for homebuyers.

7.2 Enhancing Infrastructure Development

Continuous investment in infrastructure is crucial to supporting the real estate boom. This includes expanding public transportation networks, improving water supply and sanitation services, and developing smart city initiatives.

7.3 Encouraging Sustainable Development

The adoption of green building practices, energy-efficient technologies, and waste management solutions should be encouraged to ensure that real estate development in Gujarat is environmentally sustainable.

7.4 Strengthening Regulatory Frameworks

Further strengthening the regulatory framework, including simplifying land acquisition processes and enhancing the efficiency of approval mechanisms, will help in reducing project delays and attracting more investment into the sector.

8. Conclusion

The real estate boom in Gujarat is a testament to the state's dynamic economy, strategic location, and proactive government policies. While the sector has made significant contributions to the state's growth, it also faces challenges that need to be addressed to ensure long-term sustainability. By focusing on affordable housing, infrastructure development, and sustainable practices, Gujarat can continue to lead as one of India's most vibrant real estate markets.

9. References

- Government of Gujarat. (2020). **Gujarat Economic Review 2020**. Gandhinagar: Directorate of Economics and Statistics.
- National Real Estate Development Council (NAREDCO). (2020). **Real Estate Trends in Gujarat**. New Delhi: NAREDCO.
- Indian Institute of Management Ahmedabad (IIMA). (2020). **Urbanization and Real Estate Growth in Gujarat**. Ahmedabad: IIMA.
- World Bank. (2020). **India's Urbanization and Infrastructure Development**. Washington, D.C.: World Bank.
- Gujarat Real Estate Regulatory Authority (GujRERA). (2020). **Annual Report 2020**. Gandhinagar: GujRERA.

This research paper provides a detailed analysis of the factors driving the real estate boom in Gujarat, its impact on the state's economy, and the challenges that need to be addressed to ensure sustainable growth.

PUBLISHED BY

<http://www.hsccresearchjournal.org/>

HEAD QUARTER

SHREE H.S.SHAH COLLEGE OF COMMERCE, MODASA DIST. ARAVALLI